Nihil obstat *Dr. Antonius* Leopold censor dioecesanus. Nr. 9064/1943. Imprimatur. Strigonii die 7. Dec. 1943. *Dr. Joannes Drahos* vicarius generalis.

PÉTERFFY GEDEON

A VATIKÁN BÉKEPOLITIKÁJA

ARDÓI KÖNYVKIADÓ

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000789301

X 105994

Felelős kiadó: Ardói Gyula.

Kapucinus-nyomda Bp. II., Fő-u. 32. Felelős: Frey Jácint.

A római utas nem mulasztaná el megkeresni azt a pontot, ahol feltárul előtte egész Róma minden szépségével. S nincs alkalmasabb hely, mint alkonyatkor megállni a Gianicolo terasszán, ahonnan mindent lehet látni: nemcsak bazilikákat, palotákat, emlékeket, hanem az egész múltat. S mikor valószínűtlen szép színekben kezd izzani az egész táj, az ember szeretne bepillantást nyerni a jövőbe is. Annál is inkább, mert alkonyodik... A Villa Doria-Pamphili tisztásai és pineái egyre feketébben rajzolódnak ki a háttérben, s csak a Szent Péter-templom kupolája válik ki varázslatos, acélos szürke színben a csodás bíbort hintő római alkonyatban. Szeretnénk megállítani az időt, mikor a tűnő estének pompájában oly gyönyörű a múlt, de megérezzük, hogy itt nemcsak holt kövek történelme nyílik fel, hanem lábunk előtt kavarog a modern szellemi élet ezernyi áramlata. Szeretnénk tudni, hogy mit hoz magával az éjszaka és milyen lesz a reggel, a holnap...

A kíváncsi turista és imádságos lélekkel járó zarándok előtt egyaránt egy nagy történelmi tanulság

lesz nyilvánvaló, ha megáll a Gianicolo legkiemelkedőbb pontján, Garibaldi lovasszobránál. Először megütközhetik azon, hogy a világ egyik legimpozánsabb lovasszobrának alakja ferdén, kicsavart nyakkal áll és az ünnepi helyzethez nem méltó, gúnyos, hetyke tekintettel néz el nem a Város, hanem a Vatikán felé. Egyházüldöző, pápagyalázó nemzedék állította ezt az emléket és mikor a nagy Kibékülés alkalmával XI. Piusnak felajánlották, hogy eltávolítják ezt a pápaságot sértő szobrot, az igazán nagy lélekről és mély történelmi bölcseségről tanuságot tevő főpap csak egy lemondó gesztussal felelt: Fatti storici, — a történelemre tartozó, elmúlt dolgok! A népvezér a pápának köszönheti, hogy még most is ott állhat és ha élne, akkor ő csodálkozna legjobban, milyen nagyot fordult vele és körülötte a világ. Nem a technika csodáin ámulna el igazán, hanem a még nagyobb történelmi csoda hozná zavarba, hogy kénytelen látni még mindig a pápát, a Vatikánváros szuverén uralkodóját. Királyok, kormányelnökök, diplomaták tisztelgő látogatását fogadja Szent Péter utóda, aki immár a Piusok sorában nem a kilencedik, hanem a tizenkettedik. Sok minden megváltozott, de valami mindig ugyanaz maradt. „Semper eadem" — mindig ugyanaz a lelki erő és hatalom maradt, ami ellen ő is küzdött és amely körül a szellemi, politikai élet viharai tombolnak. Formák változnak, ő pedig marad ugyanaz ...

Garibaldi szobrát eredetileg úgy akarták felállítani, hogy magasabb legyen a Szent Péter-templom

kupolájánál is. Utólag kiderült, hogy az építők elszámították magukat: egy méterrel alacsonyabbra sikerült és értelmetlenné vált az alak gúnyos, lenéző tekintete. Mint minden szobrot ezt is örök emléknek állították: az Unita Italia népvezérének diadalmas alakját és gúnyos mosolyát akarták megörökíteni. Azonban múltak az évek és az értelmetlenné vált gesztus megmaradt örök tanulságul.

Hányan és hányan kísérelték meg ugyanazt, amit Garibaldi tett. A zabolátlan szenvedély, nyers erőszak hányszor és hányszor tört a pápai trón ellen. S a legkáprázatosabb eredmény, a legfényesebb diadal sem volt maradandó. Az Egyház ellenségei mindig elszámították magukat, — csak egy méterrel, de aztán végzetesen. A halálraítélt és eltemetett Egyház pedig az évszázadok viharában megedződve, valamennyi végzetesnek látszó csapás sebéből kigyógyulva áll fenn az emberiség csodájára. A legnagyobb megbántásokat és megalázó sértéseket is a történelmi tapasztalatokon érlelt bölcsesség rezignációjával besorozza a „fatti storici", a múlt emlékei közé tanulságul a jelennek.

S míg ezen gondolkozunk, már lement a nap. Indulunk lefelé és magunk előtt látjuk a San Pietro kupoláját kiválni a sötétedő ég hátteréből. Mindennél erősebb a meggyződésünk, hogy ezt a képet letörölni onnan nem lehet, mert nem lenne teljes a Város és a Világ képe, ha hiányoznék onnan a Szent Péter kupolája, amelyre csak tisztelettel lehet föltekinteni. Akármerre nézzünk is, nem volt Rómánal!

olyan útja vagy kapuja, ahonnan ne támadta volna ellenség, de legyőzni soha sem tudta. A viharok mindig itt zúgtak el a falai mellett, s hogy mi lesz a Vatikán jövője, amelyben benn van mindnyájunk sorsa is, amikor oly közel van az este, ez a kérdés fojtogatja torkunkat. Keresünk rá választ... hol lesz a felelet?

Egy ilyen római este emlékeinek elmélkedő gondolataiból született meg ez a könyv. Nem titkos levéltárak anyagát feltáró tudós munka, hiszen még nem jött el annak az ideje, hogy Klio tollára vegye az összes eddig ismeretlen adatot és így írjuk meg az elmúlt félszázad egyháztörténelmét. De több szeretne lenni, mint pusztán a napi érdekességek után hajhászó olvasó kíváncsiságát kielégíteni akaró publicisztikai írásmű. Lesznek benne adatok és leírások, amelyek korunk legizgalmasabb és mindnyájunk sorsába belenyúló eseményeiről szólnak, de igazi célunk, hogy megtanuljunk a napi események mögé tekinteni. Lélekben megint megállunk a Város és Világ fölött és megelevenedik előttünk a csodálatos kép, amelyben látható, hogy mint gomolyognak a Vatikán körül a világ erői. Tudni szeretnénk, hogy a Halász utóda mint vezeti biztos kézzel az Egyház hajóját a sötéten kavargó hullámok felett. Azt a félszázadot választottuk tehát elmélkedésünk tárgyául, amelyben kialakultak és mozgásba jöttek a nemzetközi életben azok az erők, amelyek elindították századunk legnagyobb küzdelmét és meghatározzák sorsunkat, életünk formáját. A hívő most

is kegyelettel és az isteni gondviselésbe vetett bizalommal tekint Szent Péter széke felé, akik pedig pusztán az emberi nagyság előtt hódolnak, mint Macaulay a pápaságról írt felejthetetlen soraiban, azok számára is azzal a tanulsággal szolgálhat a Vatikán nemzetközi szerepének megismerése, amit mottóul választottunk: Semper eadem, — mindig ugyanaz marad! A jelen válságait Róma nélkül teljesen megoldani nem lehet és a pápaság ugyanazzal a nyugalommal tekint minden megpróbáltatás elé, mint tette mindig. Hogy felül maradjon, neki nem kell változni. A történelem hullámhegyei és völgyei egymást váltják, — ő azonban mindig ugyanaz marad. A Világ és Egyház történelmének legújabb fejezeteit lapozgatva, erről az igazságról szóló elmélkedés akar lenni ez az írás és semmi más.

1943. november 12-én, a száműzetésben vértanúságot szenvedett I. Márton pápa ünnepén.

A szerző.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

A PÁPAI DIPLOMÁCIA

Háborúk idején az emberiség egyre fokozódóbb érdeklődéssel tekint a békének kicsiny szigete, a Vatikán felé. A hívők a vallásos kegyelet és tisztelet érzésein kívül a reménykedő bizalom hitével kísérik figyelemmel a Szentszék lépéseit, amelyet a béke érdekében tesz, s az ellenfelek sem tagadhatják le, hogy éppen ilyen nehéz órákban a pápaságnak oly számottevő súlya van a nemzetközi életben, amellyel mindenkinek számolni kell.

A Szentszék tevékeny szerepet visz a nemzetközi életben, hiszen a pápának megvan a nemzetközi jogi állása, amit az a tény, hogy ő a katolikus Egyház feje és a Vatikánváros szuverén uralkodója egyaránt biztosít. A középkortól kezdve, amióta az önálló pápai állam kialakult és a pápa mint világi fejedelem is szerepelt, soha sem volt kétséges, hogy a pápának nemzetközi jogi személyisége is van.

Pontosabban meghatározva, a pápa nemzetközi jogi elismertetésének biztosítása nem annyira világi fejedelemsége és szuverénitása, ami neki, mint a Vatikánváros uralkodójának kijár, hanem sokkal mé-

lyebben gyökerezik ez a joga. A világi szuverénitásnak az elfogadott jogi módokon történő biztosítása szintén nagyon fontos, azonban ez inkább csak külsőleg látható, reális szimboluma annak, hogy a pápa mint az Egyház feje lelkileg szuverén és mint ilyen, különleges helyet foglal el a hatalmak sorában. A világi uralom nem is lényeges velejárója a pápaság hatalmának. A pápának már akkor is kimagasló szerepe volt a népek érintkezésében, mikor a „patrimonium Petri" még nem volt elismert önálló fejedelemség és megmaradt a nemzetközi jogban elismert szuverén uralkodónak 1813 után is, mikor Napoleonnal Fontainebleauban kötött konkordátumban lemondott Róma világi főségéről. Rómának 1870-ben történt elfoglalása után, akik a területi hatalmat a szuverénitás lényeges járulékának tartották, kétségbe vonták a Szentszék szuverénitását, mégis az államok nagy része fenntartotta vele a diplomáciai kapcsolatokat. A pápa követeket küldött és fogadott, s mindenben szuverén hatalom módjára érintkezett a kormányokkal, s nemcsak mint az Egyház feje tartotta fenn kapcsolatokat a neki alárendelt püspökökkel és hívekkel.

A lelki szuverénitás, ami végeredményben a területtől független személyi tulajdonság, az alapja annak, hogy a pápa él a követküldés és követfogadás jogával. Hatalma az Egyház népeket átfogó, katolikus jellegében gyökerezik. Egyedül a katolikus Egyház az a vallási közösség, amely lénygénél fogva nemzetfeletti és rendelkezik is azzal a szervezettséggel, hogy ezt a jellegét a nemzetközi életben is kifejezésre juttassa. A többi vallási közösségek többékevésbbé mind nemzeti jellegűek, vagy hiányzik jogi szervezettségük. Egyik vallás sem adta még tanújelét nemzetközi szerepének, csak a katolikus Egyház, amelynek feje a pápa. S amint az Egyház katolicitásából következik, hogy a pápa az egyes népek fölött állva és nemzeti érdekektől elvonatkoztatva irányítsa az egész világ katolikus híveinek életét, hasonlóképen az egyes kormányok is, mint gyakorlati szükségességet ismerik el a pápa nemzetközi jogi állását. Minden egyes kormánynak egyaránt érdeke, hogy az Egyház feje valóban katolikus legyen, vagyis ne legyen alávetve egyik földi hatalomnak sem. A Szentszék függetlensége, amit csak nemzetközi jogi úton lehet körülírni és biztosítani, egyaránt fontos nemzeti érdek is.

A pápa, mint a nemzetközi életben számottevő szerepet betöltő személyiség, lelki hivatásából kifolyóan tart fenn kapcsolatokat valamennyi nemzet kormányával és ezek a kapcsolatok olyan mértékben terjedelmesek, vagy jelentősek, amilyen az illető országban a katolicizmus helyzete. Az érintkezés módja a rendes diplomáciai szokásoknak megfelelő módokon történik. Tudnunk kell, hogy a pápa valamennyi megnyilatkozását két szempontból is lehet tekinteni. A pápa szólhat mint az Egyház feje, buzdításokkal, vallási intésekkel irányíthatja a hívei lelkiismeretét és tetteit. A legtöbb pápai nyilatkozatnak, amelyről a közvéleménynek tudomása van,

ilyen vallási jelentősége van. A pápa azonban nyilatkozhatik, mint nemzetközi jogi személy és közölheti akaratát, vagy óhaját a nemzetközi érintkezés elfogadott szabályai szerint a kormányok képviselőivel. Ezekről a kifejezetten diplomáciai jellegű lépéseiről általában keveset tud a nagyközönség. Vannak aztán a vallásnak egész életet átfogó egyetemes jelentősége miatt oly elsősorban vallásos természetű ügyek (nyilatkozatok, pápai írások, szenttéavatások, ünnepek elrendelése stb.), amelyek adott viszonyok között politikai jelentőséggel is bírnak, vagy a Szentszék szándékainak ellenére is felhasználhatók politikai jellegű tüntetésre. Általában megjegyezhetjük, hogy a pápai diplomácia sokkal ritkábban használ fel politikai hatáskeltésre ilyen alkalmakat, mint azt a szenzációkat hajszoló és mindenben politikai pletykákat szimatoló közvélemény gondolja.

Az Egyház fejének diplomáciai kapcsolatairól már régi idők óta beszélhetünk. Míg üldözték a kereszténységet a római birodalomban, nem lehetett szó az Egyház és állam viszonyát szabályozó kérdésekről, de mihelyt Konstantin császár rendelete után (313) a kereszténység, az Egyház szabad lett, rövidesen kialakultak a pápaság kapcsolatai az egyes népekkel és uralkodókkal. Elsősorban annak következtében, hogy a császárok elhagyták Rómát, a pápaság egyre jelentősebb szerepet töltött be a nemzetközi, politikai élet síkján. A pápai diplomáciának mindjárt kezdetben a legnehezebb feladatok megoldásával kellett foglalkoznia. A keleti császár állandóan igyekezett fenntartani befolyását, de hatalma gyengült. A pápa Bizánc és az új barbár királyságok hatalmi törekvései, majd a Karoling-udvar vetélkedése között anyagi erők hiányában egyedül erkölcsi erejével és a nehéz helyzetben nagy diplomáciai ügyességet eláruló egyensúlyozó politikájával tudta csak megvédeni a császárok által elhagyott Róma szabadságát.

A követküldés jogát, mint a legszembeötlőbb diplomáciai tevékenységet a pápa legrégibb időktől fogva gyakorolta. Barbár népek uralkodóinak és a császároknak udvarában egyaránt találkozhatunk pápai követekkel. Az első diplomáciai jelleggel bíró apostoli követek a byzánci udvarban működő apokrisiariusok voltak. Maga a császár is előnyét látta annak, hogy alkalmi megbízottak helyett állandó követ tartózkodjék udvarában és ezért az apokrisiariusoknak (responsales) saját palotájában adott szállást. A Karolingok udvarában működő, inkább egyházi ügyekkel foglalkozó pápai megbízottak nem voltak állandó követek, míg a Byzáncban működő apokrisiariusok az egyházi életbe oly sűrűn beavatkozó császárok egyházpolitikája miatt elsősorban politikai ügyekkel voltak kénytelenek foglalkozni.

A nemzetközi kapcsolatok ápolásának tudománya és művészete a középkorban az Egyház befolyása alatt állott. S az Egyház diplomáciai munkája is sokban hozzájárult a nemzetek egymáshoz való közeledéséhez. A követségek vezetői és tagjai legtöbbször papok, vagy püspökök voltak. A szerződéseket

az Egyház hivatalos nyelvén fogalmazták meg, a tárgyalások vagy szerződéskötések helyéül szent helyeket, templomokat választottak. A megbeszéléseket vallásos szertartások előzték meg és zárták be. A szerződések megkötésére rendszerint ünnepnapokat választottak ki, megtartását esküvel erősítették meg és apostoli jegyzők foglalták írásba.

A történelmi fejlődés és gyakorlati szükség hozta magával, hogy a Szentszéknek van diplomáciai szervezete, amelynek szerveit azok a személyek és intézmények alkotják, amelyek által a Szentszék fenn tudja tartani nemcsak a püspökökkel és hívekkel való szükséges érintkezését, hanem az államok kormányaival való békés kapcsolatokat is ápolni tudja. A Vatikán szolgálatában álló diplomáciai szervezet valóban egyik legnagyobb multú és igen eleven tradíciókkal rendelkező testülete a világnak.

A legrégibb pápai követek az egyetemes zsinatokon elnöklő pápai legátusok voltak. Az is előfordult, hogy a pápa megbízott egy távoli helyen székelő püspököt az ő állandó képviseletével, hogy azon a vidéken az egyházi fegyelmet fenntartsa, vagy a misszionálás ügyét irányítsa. Apostoli vikáriusoknak is nevezték őket és méltóságuk lassan összekapcsolódott a püspöki székkel és utódaikra is átszállt. Igy alakult ki a „Legatus natus" a Szentszék született követének a méltósága, amelyet mint megtisztelő címet ma is több érseki és püspöki szék betöltője hordoz.

Különböző pápai megbizatásokban jártak el, de diplomáciai jelleget nélkülöztek a kereszteshadjáratot hirdető pápai követek, az eretnekségek kivizsgálására kiküldött inkvizitorok és a pápai állam egyes területeit kormányzó megbízottak. Többször töltöttek be diplomáciai feladatot az alkalomszerűen egyes országoba küldött pápai tizedszedők és nagy szerepük volt az egyes rendkívüli alkalmakra kiküldött, vagy fontos egyházi ügy elintézésére hivatott pápai legátusoknak. Pápai követséget egyes fejedelmek is gyakoroltak, különösen a magyar király és normann-sziciliai uralkodók apostoli követséggel együttjáró előjogai nevezetesek a történelemben.

A Szentatya ma egyes ünnepélyes alkalmakra szokott küldeni saját személyét képviselő követet (legatus a latere). Diplomáciai feladatuk legalább is hivatalosan nincs, ha van is politikai jelentősége egy legátus küldésének. Ilyen pápai követek, de állandó megbízatással bírnak az apostoli delegátusok, akik azon országok püspöki karánál képviselik a pápát, amelyek nincsenek diplomáciai kapcsolatban a Szentszékkel. Diplomáciai jellegük és előjogaik nincsenek, csak mint „előkelő idegenek" élvezik a kormányok pártfogását. Tevékenységük diplomáciai jelentősége és politikai súlya esetenkint nagyon különböző.

A diplomácia tudománya és szokásjoga véglegesen akkor alakult ki mai formájában, mikor az európai udvaroknál szokásossá vált az állandó követségek tartása. Velence volt az első állam, amely a

XV. század végén állandó követet küldött Konstantinápolyba, utóbb pedig Rómába. A gyors fejlődésnek induló diplomáciai kapcsolatok kialakulásában, mint látható, a pápaság az első helyet foglalja el. A Szentszék modern diplomáciájának megteremtése X. Leo pápaságának idejére esik (1513—1521). Ezen időtől kezdve vált szokásossá, hogy állandó megbízatással felruházott nunciusokat küldtek az egyes udvarokhoz és kialakult az a megkülönböztetés, hogy a nunciusok diplomáciai jelleggel felruházott követek, míg a pápa személyét képviselő legátusoknak csak rendkívüli esetekben van diplomáciai küldetésük is. Az állandó nunciaturák felállítása természetesen lassú fejlődés eredménye volt és a nunciusok először csak rendkívüli követek voltak, akik egyszerre több ügy elintézésére kaptak megbízatást és szinte észrevétlenül lett az alkalmi követből állandó megbízott. Kevésbbé fontos helyeken a Szentszéknek nem is volt szüksége nunciaturák felállítására, mert számos mód állott rendelkezésére, hogy egyes országokkal érintkezzék. A Rómában székelő curiális bíborosok is, mint régi szokás szerint, egy-egy nemzet protektorai képviselhették országuk ügyeit. Főleg gyakorlati előnyök javallták, hogy egy ember képviselje huzamosabban a pápa személyét és az állandó nunciaturák felállításának meg volt az az előnye is, hogy megszűntek a középkorban oly gyakori kifogások egyes legátusokkal szemben. A nunciusoknak ugyanis nincs közvetlen joghatóságuk az ország püspökei fölött és a kormányok

diplomáciai úton mindig kérhetik a nuncius visszahívását, ha feszültté válik a viszony. A nemzetközi jog elismeri kiváltságaikat és legutoljára a bécsi kongresszuson határozták meg, hogy a nunciust nagyköveti rang illeti meg, aki a kormánynál akkreditált diplomáciai testület doyenje. A nunciaturák közül a múltban különösen a katolikus udvaroknál felállított úgynevezett nagy nunciaturák: Bécs, Páris, Madrid voltak nevezetesek. Betöltőik rendszerint közvetlenül a bíborosi méltóságra lépték elő. Kisebb jelentőségű helyeken, vagy protestáns kormányoknál a pápa rangban kisebb, de ugyanazon hatáskörrel bíró internunciusokat szokott megbízni képviseletével.

A pápai diplomácia legfontosabb központi intéző szerve a vatikáni államtitkárság, amely többek között a külügyi hivatalok ügykörét is ellátja. Vezetője a bíboros államtitkár, aki egyben a pápai diplomácia legfőbb irányítója és a pápa személyének képviselője. Méltósága a középkor végén a pápai diplomácia megszervezésével egyidejűen alakult ki. A pápai udvarban a hivatali adminisztrációt ellátó camera apostolica mellett volt egy ú. n. camera secreta, amelynek titkárai először V. Márton (1417—1431) idejében jutottak diplomáciai szerephez. IV. Sixtus (1471—1484) nevezett ki közülük egyet házi titkárának (secretario domestico), aki közvetlenül az ő utasításai szerint járt el. A bíboros-államtitkár intézmény másik gyökere a cardinalis-nepos szerepében kereshető. A renaissance zavaros viszonyai kö-

zött a pápák alig találhattak mást, mint egy közeli rokonukat, akiben teljesen megbízhattak. Szokássá vált, hogy a pápa egyik unokaöccsét nevezte ki bíborossá, aki az ő bizalmi emberének számított. Ő képviselte a pápa személyét és amint az etikett is kívánta, ő volt aki fogadta az udvarok követeit és velük a pápa nevében tárgyalt. A XVI. és XVII. században az egyes pápák alatt állandó ingadozás volt a cardinalis nepos és titkos secretarius ügyköre között, míg aztán XII. Ince (1691—1700) megtiltotta a rokonok kinevezését és egészen titkos bizalmi titkára kezébe tette le a politikai ügyek vezetését.

A bíboros államtitkár feladata a pápa rendelkezéseit végrehajtani és ő az egész diplomáciai szervezet irányítója. Tárgyal a Szentatya nevében, egyezményeket köt és a Vatikánnak valamennyi egyházpolitikai jellegű nyilatkozata az államtitkárságon megy keresztül. Elsősorban a nunciusok jelentései alapján gyors és megbízható értesüléseket tud szerezni az egész világról és ő látja el megfelelő utasításokkal, vagy köriratban történő tájékoztatással az egyes nunciusokat. A történelemben különösen az utóbbi században az egyházpolitikának irányt adó szelleme egy-egy kiváló bíboros-államtitkár egyéniségében öltött testet. Consalvi, Antonelli, Rampolla, Merry del Val és Gasparri neve az uralkodó pápák mellett az egyházkormányzat szellemét is meghatározó politika irányát is jelentik.

Mint fontos központi tanácsadó szerv működik az egyházpolitikai kérdések intézésére a rendkívüli

egyházi ügyek kongregációja. Elnöke a bíboros államtitkár és tagjai diplomáciai múlttal rendelkező bíborosok, akik hivatalból foglalkoznak egyházpolitikai ügyekkel. Legtalálóbban az Egyház államtanácsának lehetne nevezni ezt a kongregációt, amely a kormányokkal különleges tárgyalásokat igénylő vagy állami törvényeket érintő egyházi kérdésekről tárgyal. Ez a testület nemcsak tagjainak értékes tapasztalatai által jut fontos szerephez, hanem biztosítja a Vatikán politikájának töretlen folyamatosságát. Bár a pápa döntésében mindenkitől független, rendszerint a kongregáció javaslatának meghallgatása után hozza meg döntését.

A pápai diplomácia az Egyháznak egyetemes és nemzetekfeletti érdekeit képviseli, mégis személyi képviselői legnagyobbrészt az olasz nemzetből kerülnek ki. Nincs törvényes előírás, ami ezt szabályozná. A történelmi fejlődés évszázados gyakorlata hozta magával, aminek természetes oka abban keresendő, hogy VI. Adorján pápa óta (1522—1523) mindig olaszt választottak pápává és a vatikáni udvar természetszerűen olaszokkal telt meg. Hogy a bíborosok itáliai származású főpapot választottak pápává, annak oka legnagyobbrészt abban keresendő, hogy századokon át éppen az Egyház fejének itáliai származása biztosította a Szentszék világpolitikájának pártatlanságát. Sőt a bíborosi kollégium sok szomorú tapasztalatot szerzett az idegen származású pápákkal, — elegendő itt az avignoni fogság francia származású, vagy a renaissance kor spa-

nyol pápáira gondolnunk. Az sem volt jó, hogy mindenegyes új pápával és környezetével új és idegen elemekkel telt meg a Vatikán. Egészen 1870-ig pedig nem is beszélhetünk „olasz" pápáról, legfeljebb római, toszkán, velencei, lombard származásúról, akinek semleges személye biztosíték volt arra, hogy Szent Péter széke nem válik az egymással küzdő nagyhatalmak eszközévé. 1870 óta pedig úgy alakultak a viszonyok, hogy a bíborosok nem is választhattak mást, mint olaszt, a római kérdés megoldatlansága és ennek következtében a Szentszéknek az olasz állammal szemben való kényes helyzete miatt. A legutolsó pápaválasztás alkalmával felmerültek olyan hírek, hogy egy tengerentúli bíborost választanak meg pápává, akivel szemben viszont az a kifogás emelhető, hogy nem érti meg eléggé a többségben mégis európai katolikus népeknek a történelem által kialakult különleges viszonyait. Hozzátehetjük azt is, hogy éppen diplomáciai szempontból és vatikáni viszonylatban évszázados gyakorlat és beidegződés által éppen az olasz faj a legalkalmasabb arra, hogy alkalmazkodjék minden nép sajátosságaihoz és igényeihez, amit más nemzetekről kevésbbé mondhatunk el. Leszámítva a legutóbbi éveket, mikor az olasz állam erőteljesen nemzeti és expanzív politikát folytatott, az olasz népnek volt aránylag legkevesebb olyan elintézetlen és ellentéteket támasztó vitás kérdése más nemzetekkel, ami az egyházi érintkezésben is akadályul szolgálhatott volna.

A pápai diplomácia külső szerveit megismerve kérdezzük, hogy milyen hatalmat képvisel a Szentszék a nemzetközi életben. A diplomácia is hatalomra támaszkodik és ezen az alapon tart igényt a meghallgatásra. A diplomata szavának súlyt végeredményben az a fegyveres, vagy gazdasági erő ad, amit országa jelent. Milyen erőkre támaszkodik tehát a pápai diplomácia, amely szóhoz juttatja a hatalmak koncertjében?

A Szentszék nemzetközi életben is érvényesülő erejének alapja nem más, mint hogy a világ első erkölcsi nagyhatalma. Az is, akinek különben nincs érzéke szellemi valóságok iránt, kénytelen elismerni azt az erőt,amit az Egyháznak egész világra kiterjedő szervezete jelent. Nincs még egy vallási közösség, vagy testület a világon, amely a katolikus Egyházhoz mérhető lenne. Az 1942-es pápai évkönyv adatai szerint a világon 1223 patriarcha, érsek és püspök volt a 772 címzetes érseken és püspökön kívül. A Hitterjesztés Kongregációjának hatásköre alá tartozó önálló jogú missziós területek, apostoli vikariátusok és prefekturák száma pedig 459 volt. Maguk ezek a számok is szemléletesen mutatják a világegyház szervezettségében rejlő erőt, de a statisztika arról is beszél, hogy az Egyház benső életének hatóereje nem csökken, sőt növekszik. XII. Pius uralkodásának néhány esztendeje alatt is a nehéz idők ellenére már 28 új egyházmegye és 42 önálló jogú missziós kerület alakult. Ha hozzászámítjuk ehhez az egész világon elismert, pápai jogon mű-

ködő 163 férfi- és 781 női szerzetesrendet, a katolikus társadalmi szervezkedésnek országonkint az Actio Catholica zászlaja alá csoportosuló tömegeit, akkor láthatjuk, milyen egyedülálló erőt képvisel ma is a katolikus Egyház. A pápa mint az Egyház feje, ennek a hatalmas tábornak irányítója és az Egyháznak világraszóló szervezettségénél fogva feltétlenül jogos igénye van nemcsak nemzetközi jogi elismerésre, hanem befolyásának érvényesítésére is.

A nagy reálpolitikusnak, Bismarcknak igaza volt, mikor azt mondta, hogy a pápaság elsőrendű politikai hatalom és befolyása olyan messzire terjed, mint lelki hatalma, vagyis az egész földre. Lehet valaki számára kellemetlen ennek a ténynek az elfogadása, de a reális politika érdekeit szem előtt tartó kormányok mindig elismerték a pápaság politikai súlyát. Belátva a vele való érintkezés szükségességét legtöbbször ők maguk keresték a Szentszékkel való diplomáciai kapcsolatok felvételét, ami érthetetlen jelenség volna, ha nem látnák politikai hasznát. S hogy ez nemcsak régi időkből ránkmaradt tiszteletreméltó tradíció ápolását jelenti, hanem reális politikai szükséglet, mutatja, hogy XI. Pius pápasága idején a Vatikánnal akkreditált követségek száma 28-ról 37-re emelkedett. A Szentszéknek 60 államban van külföldi képviselete, ahol részben mint nunciusok, részben mint apostoli delegátusok működnek a pápa követei. A most folyó háborúban is pusztán az a tény, hogy Japán, Kína majd Finnország is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a pápával,

mutatja, hogy ma is milyen fontossága van a Vatikánnak a nemzetközi életben. Egészen csodálatos és szinte érthetetlen változásokat lehetett tapasztalni egyes államoknak a Szentszékkel szemben tanusított magatartásában. Az egyházpolitikának igen érdekes fordulatait lehetett megfigyelni, mert ha egyes kormányok szakítottak is a pápával, előbb-utóbb újra felvették vele az érintkezést. Mindez csak azt bizonyítja, hogy a pápaság erkölcsi ereje független az idők változásaitól. Túlél politikai rendszereket, divatokat, mert az ember örök értékeit keresi és védi, diplomáciájának művészete pedig sokkal magasabb, befolyásának ereje pedig sokkal mélyebb, mint azt a felszínes szemlélő láthatja. Olyan programmot hirdet, amelynek mindig lesz visszhangja a nemzetközi életben is.

Eszközeit tekintve a pápai diplomácia nem állíthatja szolgálatba a nyers erőszakot. Eredményeit kizárólag a legtisztább szellemi eszközökkel és a diplomácia tudományának legmagasabb művészetével érheti el. Róma ezért lett klasszikus iskolája a diplomatáknak, ahová a kezdőket először és a nagyköveteket utoljára kell küldeni. Azonban nagyon tévedne az, aki a kétszínű és romantikus történetekben megrajzolt cselszövő diplomata stílusával azonosítaná a pápai diplomácia módszereit. Képviselőitől semmi sem idegenebb, mint a talleyrandi, vagy richelieui típus, akik egyházi emberek voltak ugyan, de nem pápai diplomaták és földi érdekekért dolgoztak. A Szentszék diplomáciai tevékenységében is a lelkek ér-

dekéért száll síkra, ezért nem lehet a pápákról, vagy egyházi férfiakról szólva igazán különbséget tenni a szent és politikus között. Igaz, hogy egyesek nagyobb művészettel és tehetséggel kezelték a politika tudományát, mások pedig az életszentségben tűntek ki az átlagon felül, de lényeges ellentét nincs és nem is lehet közöttük és a kettő harmonikus egységére is számos példát találhatunk.

Célkitűzése szabja meg a pápai diplomácia módszereinek megválasztását. A nagyközönség szenzációra éhes lelkét kielégítetlenül hagyó legszembetűnőbb sajátsága, hogy a legnagyobb csendben dolgozik. Csak ritkán hallat magáról és a történetírók számára is csak száz év leforgása után nyitja meg titkos levéltárait. Az államok külpolitikai akcióit ezzel szemben nem egyszer nagy propaganda, kísérleti léggömbök feleresztése vezeti be, a „tájékoztató minisztériumok" hírverése törekszik előbb kipuhatolni a közvélemény hangulatát, majd befolyásolni, vagy éppenséggel elterelni figyelmét az igazi és döntő jelentőségű eseményekről. A világi diplomáciában is az igazán fontos események előkészítése a legnagyobb titokban történik. A közönség csak a befejezett tényekről értesül és sokszor csak évek múlva hallhat titkos szerződésekről, záradékokról, amelyek megvilágítják a bekövetkezett eseményeket. A pápai diplomácia nem dolgozhat ezekkel a módszerekkel, mert a lelkek érdekében folytatja munkásságát. Kényes és a legnagyobb diszkréciót kívánó ügyek elintézése tartozik hatáskörébe. Könynyelmű kísérletezésekkel, hírveréssel nem teheti próbára a hívek lelkiismeretét és nem sodorhatja őket lelki válságokba. A Szentszék lépéseinek titokzatossága érthető módon izgatja az ellenfeleket és alkalmat ad a legelképesztőbb rágalmakra. Utólag azonban mindig kiderül, hogy a pápa indokoltan és a jó cél érdekében járt el, hiszen a Szentszék politikájának iránya változatlanul ugyanazon cél felé halad, amely nem más, mint a lelkek békéjének és szabadságának a védelme. A hívőket alaptalan reményekbe is ringathatja tájékozatlanságuk, azonban a valóság szerint kell látnunk és ítélnünk a pápa diplomáciai tevékenységéről, ha nem akarunk sem elhamarkodott, sem rosszindulatú véleményt mondani.

A pápaság politikájának művészete leginkább abban nyilvánul meg, hogy eredményeit, — mivel az államok legtöbbször csak kényszerítő körülmények hatása alatt cselekednek, — a különböző erőviszonyok egyensúlyának kihasználásával éri el. Fegyveres kényszerítő erő nélkül reális politikai eredményeket elérni a diplomácia művészetének legmagasabb iskoláját jelenti. A nunciusok ezért állandó megfigyelés alatt tartják az egész világ politikai erőviszonyait, a legkisebb változást is feljegyzik és olyan körülményeket is az Egyház javára fordítanak, amelyek összefüggését egyházi ügyekkel a laikus nem is sejti.

A Vatikán diplomáciai művészetének teljességéhez hozzátartozik az is, hogy jóllehet felhasználja

a legkülönbözőbb erőket, az általános politikai helyzet valamennyi tényezőjét és az egyes országok belpolitikai életének alakulását is, mégsem lehet azonosítani semmivel és senkivel. A pápai politikát nem sajátíthatja ki magának egy érdekcsoport sem, sőt arra is van számtalan példa, hogy magasabb katolikus érdekek megvédése céljából a Szentszék feláldozott egyes személyeket vagy politikai pártokat, amelyek jószándékkal ugyan, de saját elgondolásaik szerint akarták képviselni és védeni az Egyház ügyét.

Nem lehet azt sem elvitatni, hogy a pápai diplomácia hatáskörébe nemcsak a szorosan vett egyházi ügyek, hanem a világi értelemben vett politika is tartozik. A politizálás vádja legtöbbször csak ürügy arra, hogy megfosszák az Egyházat a hit védelmének fontos eszközétől, mikor másrészt a politika számtalan esetben beavatkozik vallási kérdésekbe és veszélyezteti a lelkek érdekét. Az a felfogás, hogy a Szentszék politikamentesen csak egyházi ügyekben illetékes, abban a pillantban megdől, amint egy diplomata átlépi a Vatikán bronzkapuját, vagy egy nuncius kihallgatáson jelenik meg egy külügyminiszternél. Mint érdekességet említjük meg, hogy Franciaországban a gallikanizmus tételeiből következően sokáig élt egy másik szélsőséges felfogás, amely szerint a pápai követeknek csak politikai megbízatásuk van és nem is érintkezhetnek a püspökökkel. Hiába zárná ki valaki a politikát a pápaság tevékenységéből, senki sem írhatja elő, hogy miről

tárgyaljon a bíboros-államtitkár egy nagykövettel, vagy egy külügyminiszter a nunciussal. Még a laikus is eleve gondolhatja, hogy az előző és mostani világháború idején a Szentszéknél felállított követségeket és rendkívüli missziókat nem kizárólag egyházi ügyek intézése végett létesítették a hatalmak. A pápa kész felvenni a diplomáciai kapcsolatokat valamennyi állammal, amint a nemzetközi érintkezés szabályai szerint kapcsolatot tart fenn pogány államok fejeivel is, mert minden jogos hatalmat Istentől eredőnek tart és mindenhol vannak az Egyháznak megvédendő érdekei.

Szinte felesleges megemlíteni, de le kell szögezni, hogy a pápai diplomácia mindig a nemzetek közös javáért dolgozott. Sőt, a Szentszékkel való békés érintkezés fenntartása kedvező hatással lehet az államok benső életére is. A kormányoknak elsőrangú feladta a vallási béke megőrzése, mert csak akkor lehet számítani az alattvalók teljes odaadására, ha nem kell egyeseknek legszentebb lelkiismereti kérdéseik miatt a törvényes felsőbbséggel kínos összeütközésbe kerülni. S ha mégis merülnek fel nehézségek, akkor éppen a Szentszék követei és nem egyes politikai pártok vezetői a leghivatottabbak és legilletékesebbek, közvetlen tárgyalás útján a békés megoldás lehetőségeit megkeresni. A pápa követének tevékenysége nem jelenthet illetéktelen beavatkozást az állam belügyeibe, mert abban a pillanatban, mikor egy állam elfogadja a nuncius megbízó levelét, vagy követet küld a pápához, elis-

meri, hogy a katolikusok ügyei nemcsak benső kérdései az országnak, hanem valóban katolikus, azaz egyetemes problémák.

Mivel lelki érdekek érvényesülésén dolgozik, a pápai diplomáciának egyedülálló erkölcsi missziója van a nemzetközi politikai életben. Tevékenységében örök és nagy gondolatok élnek: a nemzetközi jog és természetjog sokszor megtagadott, de hosszú időn át el nem árulható tételei jutnak általa érvényre. A nemzetközi életben is feltétlenül érvényes igazság és igazságosság eszméjének térhódításán, Isten országa földi alapjainak megvalósításán dolgozik a világ legnagyobb erkölcsi nagyhatalmának diplomáciája. Néha talán éppen ezen a téren ütköznek ki legfájdalmasabban az Egyház arcán az emberi vonások és emberi gyöngeségek már sokszor fenyegették éppen itt, nagy lelki érdekek megvalósulását. Aki azonban megismerhette Egyházunk arcát erről az oldaláról is, nem térhet ki a felemelő lelki hatás és lenyűgöző gondolat elől, hogy itt valóban a gyönge emberek fölött álló erők jutnak érvényre a történelemben. A pápai diplomácia is az isteni Gondviselés egyik eszköze, amely gyönge és törékeny embereket választott ki tervei megvalósítására, de állandóan működik a történelemben és a népek sorsát az Istentől elrendelt cél felé irányítja.

A VATIKÁN POLITIKÁJA

A Szentszék diplomáciai művészetének stílusa és szuverénitásának egészen különleges jellege már eleve mutatják, hogy a pápa politikája egészen más, mint a világ hatalmasainak törekvései. A pápának nincsenek és nem is lehetnek világhatalmi tervei, s csak az elfogult tudatlanság vádolhatja meg azzal, hogy politikájában az államok elnyomására törekszik. Sőt, az 1929-ben kötött lateráni egyezményben önként lemondott a világi hatalomnak arról formájáról, amelyre századokon át szüksége volt és most külső megjelenésében is, mint lelki hatalom az Egyház lelki érdekeiért érvényesíti befolyását. Egy nemzetnek sem lehet oka arra, hogy jogos és igazságos érdekeit féltse a pápától. A Vatikán politikája más síkon halad és Isten országáért dolgozva földi kihatásaiban csak támogatja az államok célját, mert erősíti benső békéjüket és ápolni törekszik békés kapcsolataikat.

A politika valamilyen határozott célra való törekvést és erre alkalmas eszközök megválasztását jelenti. Elkerülhetetlen, hogy a Vatikánnak lelki

célok megvalósítására irányuló tevékenysége ne kapcsolódjék földi érdekekhez és ne hozza őt közeli érintkezésbe a világi politikával is. Ma már azonban nem lehet vitás, hogy a pápának, mint legfőbb lelki hatalomnak nincs közvetlen hatalma a világ dolgai fölött. A világi politika intézésébe sem szólhat bele isteni eredetű tekintélye alapján s csak „ratione peccati", amennyiben t. i. lelki érdekeket veszélyeztetnek, vagy sértenek a földi politika intézői, emeli fel szavát. Ebben az esetben azonban már mint az isteni törvények tanítója és a változatlan természetjog védője feltétlen tekintéllyel hallatja hangját. A pápaság politikájának alaptételeit az isteni törvény és természetjog alkotják és ehhez változatlan hűséggel ragaszkodott az egész történelem folyamán. Ha törekszik is arra, hogy diplomáciájával az Egyház földi érdekeit is előmozdítsa, isteni eredetű törvényt a legfényesebb diplomáciai siker reményében sem áldozhatott fel. Inkább vállalta a vereséget és az erőszakos elnyomatást, de ebben a pontban nem engedhetett. Földi szempontból nézve a pápai politikának ez nagy tehertétele, de sikertelenségek ellenére is ez rendkívüli hatásának titka. Változó, emberi eredetű egyházi törvények alkalmazásától magasabb lelki érdekekre való tekintettel néha eltekint és az egyes országokkal való kapcsolatait általában a bevett diplomáciai szokások és a megkötött konkordátumok részleges intézkedései szabályozzák. A konkordátumok a pápa és az egyes államok között kötött egyezmények, amelyek ünnepélyes szerződés formájában rendezik az Egyház és állam viszonyát. Általában a rendezett és békés viszony jelének tekinthető egy konkordátum, amely legelőször rendszerint a kölcsönös diplomáciai kapcsolatok felvételéről intézkedik. Különösen az utóbbi időkben a Szentszék nagy súlyt helyezett arra, hogy valamennyi állammal konkordátum formájában rendezze viszonyát. Magyarországnak nincs konkordátuma a Szentszékkel, de van diplomáciai képviseletünk a Vatikánban és nálunk az Egyház és állam barátságos kapcsolatait, valamint az Egyház fejéhez való hűségünket a magyar történelem tradíciói határozzák meg.

Ha a Vatikán politikájának irányvonalait akarjuk megismerni, egy rövid visszapillantás formájában utalnunk kell arra, hogy a pápaság nemzetközi állása különböző korokban más és más volt. Ha a Szentszék mai helyzetét és politikáját helyesen akarjuk méltatni, akkor számot kell vetnünk azzal, hogy a pápaság törekvései a nemzetek békéjének biztosítására a különböző történelmi korok szerint más formában jelentkeztek.

Földrészünk népeit először a római birodalom szervező ereje tartotta össze. A Pax Romana volt az a keret, amely biztosította a népek békéjét és jelentette számukra a civilizáció áldását. Amint az Egyház fölszabadult, s a birodalom békéje a népvándorlás viharaiban semmivé lett, a pápák, mint Itália védői jutottak kimagasló szerephez, mert ők biztosították Róma békéjét. Nagy szent Leónak 452-

ben Mantuában Attilával történő találkozása vési lelkünkbe kitörölhetetlenül a pápai szék jelentőségét. I. Ince a nyugati gótok királyánál, Alarichnál, Nagy szent Gergely Ariulf és II. Gergely Liutprandt longobard királyoknál közvetítettek békét Róma számára.

A Pax Romana eszméjének volt örököse a németrómai szentbirodalom és ennek keretében a pápák is a római birodalom egyhatalmi rendszerének mintájára a lelki hatalom érvényesítése által törekedtek biztosítani a keresztény népek békéjét. A középkori pápaság, mint a népek fölött álló ítélkező bíró szerepét töltötte be. III. Ince személyében testesült meg legkifejezőbben ez a hatalom, akit méltán neveztek „a világ tanítómesterének s a királyok atyjá"-nak, aki egyaránt ítélt Fülöp Ágost francia, Földnélküli János angol király ügyében. Mint békebíró lépett fel Bulgáriában, Lengyelországban, Norvégiában és nálunk is, ahol a trónért versengő Imre királyt és Endre herceget intette békére. A pápáknak ez a szerepe teljesen megfelel a középkori felfogásnak, amely szerint a keresztény népek egységének lelki feje a pápa. Kifelé ez a közös öntudat a keresztes hadjáratok vállalkozásaiban mutatkozott meg. A pápai ítélkezéseken kívül az Egyház lelki hatalma adott erőt a középkori békemozgalmaknak is. Először az ezredév fordulóján, a francia tartományi zsinatok által elrendelt időszaki fegyvernyugvás (treuga Dei), amelyet később az I. lateráni zsinat 1123-ban egyetemes egyházi törvényé tett, majd a hadviselés csapásaitól szent helyeket és fegyvertelen személyeket megkímélni akaró határozatok Isten békéjéről (Pax Dei), a hatalmas békemozgalmakat jelentő harmadrendek működése, mind a keresztény egység tudatából sarjadtak ki. A keresztény egyhatalmi rendszernek elméletét Dante írta meg a Monarchiában, de munkája inkább a múlt emlékköve volt, mint a jövő fejlődés útmutatója. Az európai keresztény egység gondolata, mint a leáldozó nap utolsó sugara még egyszer felvillant a XV. században, mikor 1414-ben Zsigmond császár összehívta a konstanzi zsinatot, hogy a keresztény egység nagy ügyéről egyetemesen tárgyaljon. A pápaság világítélő szerepe pedig 1493-ban Amerika felfedezését követő évben tündökölt utoljára, mikor a spanyol „katolikus királyi pár" kérelmére VI. Sándor kiadta híres Inter Caetera bulláját, amellyel felosztotta az új világot a felfedező spanyolok és portugálok között.

A nemzetközi életet irányító politikában a keresztény egység gondolata már elvesztette hatását. A kiváló diplomáciai sikereket elért Piccolomini pápa, II. Pius sem tudta a mantuai kongresszuson (1459) egységes táborba hozni az európai fejedelmeket a török ellen és bár személyesen akart a török elleni hadjárat élére állni, Anconában betegen és megtörten húnyta le szemét hiába várva Velence gályáit (1464). 1513-ban X. Leo pápa keserű szavakkal írja II. Ulászló királyunknak, hogy még ha akarnának is a népek, maguk a fejedelmek nem enged-

nék meg a zavaros viszonyok között, hogy katonáik elmenjenek, vagy pénzt adjanak és fegyvereket szállítsanak ki országukból a kereszténység közös védelmére.

A nemzetközi életet már a szuverén nemzeti államok érdeke és politikája irányította és semmi sem jellemzőbb a megváltozott világhelyzetre, mint annak a tervnek a sorsa, amely a pápaság vezetése alatt akart nemzetközi szervezetet adni Európának. Az ötödik lateráni zsinat záróülésén (1517 márc. 16.) határozatot hoztak a török ellen indítandó keresztes háborúra. A nagy humanista pápa, X. Leo már előzetesen is sokat fáradozott, hogy békét teremtsen I. Ferenc és Miksa császár között a közös hadjárat érdekében. I. Ferenc meg is ígérte segítségét, majd a pápa kizárásával megegyezett Miksa császárral és spanyol Ferdinánddal a török hódítás felosztásáról. A lateráni zsinat határozatának és ezzel egyidejűleg kiadott békefelhívást tartalmazó bullának megvalósítása azonban az egész nyáron folyó háborúskodás miatt váratott magára. Csak az év végén ült össze egy bíborosi bizottság, hogy a fejedelmek követeivel együtt kidolgozza az európai koalíció tervét. Az emlékirat szerint a hadjárat ideje alatt legyen fegyverszünet a keresztény uralkodók között és a közben esetleg felmerülő vitákat döntse el a pápa, vagy halasszák el. Ajánlja a pápa főssége alatt egy szentszövetség megalakítását, hogy a szerződésszegőket fegyverrel kényszeríthessék kötelezettségeik megtartására. A hadjárat vezetője legyen a császár és a francia király, az elfoglalt török birtokokat ossza fel a kúria, illetve, ha létrejön a szövetség, legyen közös a birtok.

A bíborosok emlékiratára Ferenc király peszszimista feleletet adott, de a maga részéről mindent megígért. Miksa császár csak 1518 elején adott választ: az első évben ő veszi kézbe a hároméves hadjáratot, hatéves fegyverszünetet ajánl és a meghódított területeket a Szentszék elnöklete alatt működő bíróság ossza fel. Igy jelent meg 1518 március 6-án X. Leo bullája, amelynek olyan a hangja és szelleme, mintha még III. Ince írta volna. Ötéves fegyverszünetet hirdetett és ezen idő alatt minden vita elintézését önmagának tartotta fenn. Mikor a terv így határozott alakban napvilágot látott és végrehajtásra várt, az uralkodók részéről általános ellenzésre talált. Campeggio bíboros Londonban próbálta megmenteni a pápa tervét, de Thomas Wolsey bíboros, VIII. Henrik kancellárja teljesen a maga kezébe ragadta az ügyet. Igy jött létre Londonban 1518 október 2-án VIII. Henrik, I. Ferenc és Miksa császár csatlakozásával a Tractatus et Confoederatio generalis Pacis et Concordiae, amely azonban teljesen kirekesztette a pápát a döntőbíráskodásból és vezetésből. A nemzetközi akcióból azonban még így sem lett semmi, mert a császári szék betöltésének, majd a hitújításnak zavarai egészen megsemmisítették a keresztény Nyugat egységét és az uralkodók figyelmét elterelték a fenyegető török veszedelemről.

Ez volt az utolsó reálpolitikai kísérlet arra, hogy a pápa vezetésével egységbe foglalják a keresztény Európát. Azért ismertettük részletesebben, hogy láthassuk, miért jutottak mind az idealista utópiák sorsára ehhez hasonló tervek. Tommaso Campanella domonkos szerzetes, De Monarchia Hispanica c. munkájában (1568—1639) ideális képet rajzolt egy univerzális monarchiáról a pápa fősége alatt. Ernst von Hessen-Rheinfels grófnak is volt egy terve a katolikus fejedelmek szövetségéről, amelynek központi tanácsa a pápa elnöklete alatt Luzernban székelt volna (1623—1693). A keresztény Nyugat egységét leginkább a török veszedelem tartotta ébren és ez késztette a mi Pázmány Péterünket, hogy római követsége idején, 1632-ben a császárhoz forduljon nevezetes emlékiratával, amelyben „az eretnekség kiirtása és a töröknek Európából való kiszorítása céljából" az összes fejedelmek között a pápa és császár vezetése alatt védő és támadó szövetség megkötését ajánlja. A kiváló reális érzékkel megfogalmazott tervet azonban bármily eréllyel képviselte, sem a pápánál, sem a császárnál nem tudta elfogadtatni a nemzetközi élet és világpolitika megváltozott viszonyai között. Pázmány gondolatának megvalósítására gyakorlati lehetőség a XVIII. században nyílott, mikor Törökország Perzsiával volt elfoglalva és a Habsburg és Bourbonház viszálya nyugalomra jutott. Ebből az időből, 1736-ból való Giulio Alberoni londoni számkivetésben meghalt spanyol államminiszter és bíboros terve

„per ridurre l'Impero Turchesco alle obbedienza dei Principi Christiani e per dividere tra di essi la conquista del medesimo". Ő is az európai fejedelmek állandó gyűlését, diétáját kívánta felállítani, amely Regensburgban a német Reichstag mintájára a császár elnöklete alatt ülésezne. Mindezen idealista elgondolású és a nemzetközi élet szempontjából csak akadémikus értékű tervek eltűntek a történelem árjában, hogy aztán más formában a Népszövetség kísérletében újra feltámadjanak.

A pápaságnak, ha meg akart maradni reális világpolitikai tényezőnek, számot kellett vetni az élet változásával és más utakon kellett keresnie békepolitikája céljának elérését. Az újkor nemzetközi kapcsolataira a középkorral szemben az a jellemző, hogy megjelentek az önálló nemzeti politikát folytató államok, amelyeknek egymáshoz való viszonyát nem egy fölöttük álló és a béke rendjét biztosító hatalom ereje, hanem egy sajátságos jog, az önálló népek egymásközti, nemzetközi joga szabályozza. A pápaság is tekintetbe vette ezt a változást. Nem adta fel általános békeszerző tevékenységét, hanem tradícióinak szellemében folytatva, nem mint békebíró lépett fel, hanem mint semleges közvetítő hatalom ajánlotta fel jószolgálatait. A Szentszék volt az első és állandó jellegű közvetítő szerv a népek viszályaiban. Egészen a XVII. századig (utoljára a nymegeni kongresszuson 1677-ben) a pápai nunciusok mindig a semleges hatalmak élén jelentek meg a békekonferenciákon. Számos adatunk van a nunciusok bé-

keszerző és békeközvetítő munkájáról a XVI. és XVII. században, amint ezt a vatikáni könyvtárnak hosszú sorokat betöltő Nunziature per la Pace címen összefoglalt hatvan kötetnyi aktája bizonyítja. Hogy néhány nevezetesebb eseményt megemlítsünk, Rettenetes Iván cár XIII. Gergely közvetítését kérte Báthory István lengyel királlyal támadt viszályában és Possevino jezsuita atya, pápai követ hozta létre köztük a fegyverszünetet 1582-ben. Emlékezetes és megrázó erejű, VIII. Orbán békefelhívása 1632-ben, a harmincéves háború küzdő feleihez. Fabio Chigi, a későbbi VII. Sándor pápa mint nuncius, nagyon sokat tett, hogy békét közvetítsen III. Ferdinánd és XIV. Lajos között a harmincéves háború befejezésénél. XI. Kelemen pedig ismételten, 1700-ban és 1713-ban közvetítési ajánlattal fordult a spanyol örökösödési háborúban küzdő felekhez. A pápaság nemzetközi tevékenységének legsivárabb korszaka a XVIII. század volt és a régi nemes hagyományainak szellemében a Szentszék a múlt században tért vissza békeközvetítői hivatásához. Az akciók terjedelmét és jellegét mindig a világpolitikai helyzet alakulása szabta meg és munkánk célja éppen annak bemutatása, hogy azon időszakban, mikor az első világháborút kirobbantó és a második még véresebb összetűzést előkészítő erők elhelyezkedtek, hogyan felelt meg a pápaság valóban krisztusi hivatásának a béke és igazságosság szolgálatában.

Talán felesleges hangsúlyoznunk, hogy elsősorban maga a Vatikán van tisztában azzal, hogy a

mai nemzetközi helyeztben nem ábrándos világuralmi tervek szövögetése, vagy idealista eszméket megvalósítani törekvő békebíróság szerepének kisajátítása, hanem a valóságos tényekkel számot vető és a felek kölcsönös bizalmát bíró békeközvetítő intézményének fenntartása által teheti a legtöbb szolgálatot a béke ügyének. Világosan kitűnik ez Rampolla bíborosnak Muravjeff gróf orosz külügyminiszterhez 1899 február 1-én intézett jegyzékéből. A hágai békeértekezlet ügyében szétküldött köriratra adott válasz szerint az erőszak és állandó versengés kiküszöbölésére a közvetítés és döntőbíráskodás intézményes bevezetése látszik a legalkalmasabbnak. „S mivel nem lehet remélni, hogy a már természeténél fogva minden esetre szóló kötelező döntőbíráskodás egyhangú elfogadásra találjon, egy olyan kellő erkölcsi hatalommal felruházott közvetítő intézménynek megalkotása, amely rendelkezik az illetékesség és pártatlanság elengedhetetlen biztosítékaival és nem köti a vitában álló felek szabadságát, talán kevésbbé lenne kitéve annak, hogy elfogadása akadályokba ütközzék." A Szentszék mindig így értelmezte a legújabb korban a nemzetközi életben betöltött békeszerző szerepét és a pápaságnak a nemzetek viszályai felett álló pártatlan helyzete még jobban előtérbe került a lateráni egyezmény 24. paragrafusa által. Az Olaszországgal való kibékülés megoldotta azt a kérdést, amely által a pápa ismételten bekapcsolódhatott a nemzetközi élet viszályaiba és az olasz királysággal szembe ke-

rült nemzetek érdekévé tudta tenni a pápaság világi hatalmának visszaállítását. A római kérdés megoldásának mintegy természetszerű következménye volt az a nyilatkozat, amely szerint „a Szentszék az őt nemzetközi téren is megillető szuverénitásra vonatkozóan kijelenti, hogy a más államok között felmerülő világi viszályoktól s az emiatt egybehívott nemzetközi kongresszusoktól távol akar és fog maradni, ha csak a viszálykodó felek közösen békebíróságához nem folyamodnának, de minden esetben fenntartja magának erkölcsi és lelki hatalmának érvényesítését. Ennek következtében a Vatikánvárost mindig és minden esetben semleges, sérthetetlen területnek kell tekinteni." (24. cikkely.)

A lateráni egyezmény jogilag is szabályozta és kifejezésre juttatta a pápa békeközvetítő szerepének feltételét jelentő semlegességet, ami különben is állandóan irányító elve volt a Szentszék politikájának. Különösen háborús időben minden oldalról egyetemesen jelentkezik a kívánság, hogy a pápa őrizze meg semlegességét. Főleg a totális háború harcában nem lehet közömbös egyik félre sem, hogy milyen állást foglal el a lelkeket irányító legnagyobb erkölcsi hatalma a világnak. Ismerve és értékelve a pápaság befolyását a népek közvéleményére, a hadviselő felek nem egyszer megkísérelték saját érdekeiknek szolgálatába állítani a Szentszéknek a szellemi világban érezhető tekintélyét.

Minden másirányú törekvéssel, vagy gyanusítással szemben a pápák ismételten hangsúlyozták a

Szentszék pártatlan semlegességét, mint politikájuk elvi célkitűzését. Kétségtelenül voltak az Egyház történetében idők, mikor ez a modern értelemben meghatározott semlegesség nem lehetett ilyen kifejezett tétele a pápaság politikájának. Mint a többi hatalommal egyenlő sorban küzdő, szoros értelemben vett világi politikát űző hatalom jelent meg a pápaság a történelem színpadán, amikor lelki tevékenységéhez múlhatatlanul szükséges függetlenségét csak így biztosíthatta. Hogy ebben a politikában mennyi volt a földi nagyravágyásból, ami emberi gyöngeségből fölért egészen a pápai trónig, ma már lemérni nem tudjuk. Bátran állíthatjuk azonban, hogy ebben is az isteni gondviselés szándékai nyilvánultak meg. Azokban a századokban, mikor a nyers erő irányította a népek életét, a pápaságnak is szüksége volt függetlenségének ilyen biztosítékára. A pápák világi politikája is végeredményben arra irányult, hogy a pápaság nemzetekfeletti hivatását megvédje és a mai értelemben vett semlegességét biztosítsa, hogy t. i. ne legyenek kiszolgáltatva egyik világi hatalom önző érdekeinek sem.

Amint megjelentek az önálló nemzeti politikát folytató nagyhatalmak az európai történelemben, a pápaság lelki hatalmának és ennek következtében betöltött szerepének különleges volta egyre inkább előtérbe került, ami a legszigorúbb semlegesség megóvására kötelezte a pápaságot. Igen nehéz körülmények között is, mint pl. Napoleon túlerejével szemben a pápa meg tudta védeni semlegességét.

Mikor a császár azt kívánta a pápától, hogy az Egyházi Állam is vegyen részt a szárazföldi zárlatban és távolítsa el területéről a nemkívánatos idegeneket, VII. Pius igen határozott semlegességi nyilatkozatban tagadta meg a kérést. Consalvi bíboros-államtitkár által szerkesztett 1806 március 21-én kelt nyilatkozatában a pápa leszögezi, hogy nem földi előnyök, hanem hivatalából folyó kötelezettségei miatt nem teljesítheti a császár kívánságát. Az Egyház függetlenségéből nem engedhet és ha nem akar a politika labirintusába tévedni, — amint ezt a császár is kívánja, — nem vehet részt katolikus hatalmak ellen irányuló ellenséges cselekményekben, sőt ő még azoknak sem ellensége, akik elszakadtak az Egyháztól. Lelkiismerete nem engedi és a gondjaira bízott nyáj érdeke tiltja, hogy híveivel az érintkezést megszakítsa.

A pápák készek voltak minden üldöztetést elviselni, de VII. Pius példájára az Egyház fejének függetlenségét azaz semlegességét nem áldozták fel. Sőt, éppen a legújabb időkben hozták a legsúlyosabb áldozatot ezért. A pápaság világi hatalma a múlt században enyészett el és a felületes szemlélő érthetetlennek tartja, hogy a pápa miért nem egyezett meg idejében a savoiai-házzal, amivel talán látszat szerint a lateráni egyezménynél is előnyösebb helyzetet biztosíthatott volna magának. IX. Pius pápaságának első éveiben az olasz risorgimento fellángolása idején komoly lehetőség nyílt arra, hogy az olasz nemzeti egységet kifejező államszövetségnek

a pápa legyen a feje. Gioberti színes fantáziával és Róma szerepének a pápa-királyról ideális lelkesedéssel megrajzolt képében II. Gyula nagyhatalmi vágya állott megvalósulás előtt. Merész képeket festhetnénk arról, hogy miként alakult volna a pápaság szerepe a nemzetközi életben, ha élére áll egy fejlődő fiatal nagyhatalomnak. Azonban IX. Pius előtt világos volt, hogy ha ezen az úton elindul, elsősorban a katolikus Ausztriával került volna fegyveres összetűzésbe és világi politikája által skizmába hajszolhatott volna nagy katolikus népeket. A Szentszék lelki érdekeinek megőrzéséért inkább vállalta az olasz nacionalisták részéről az árulás vádját és a számkivetést, de nem áldozta fel a pápaság semlegességét. A világi nagyhatalom megvalósulásának felcsillanása nem felejtette el vele, hogy valamennyi katolikus nép közös atyja.

A római kérdés megoldatlansága hosszú ideig abban rejlett, hogy a Szentszék nem fogadhatta el az olasz garanciális törvényt, mint egyoldalú olasz megoldást. A Vatikánnak nem a kisebb, vagy nagyobb terület és a jogilag biztosított helyzet adott jelentőséget a nemzetközi életben, hanem a pápáknak az egyoldalú megoldással szemben hangoztatott merev tiltakozásuk. Valamennyi állam saját érdekének is tekintette, hogy a Szentszék ne legyen kiszolgáltatva egyik földi hatalomnak sem és ezért a pápa a katolikus világgal szemben erkölcsileg is kötelezve volt arra, hogy az Egyház fejének nemzetekfölötti állását biztosítsa.

Az elmúlt világháborúban különösen kényes kérdéseket vetett fel a római kérdés megoldatlansága miatt a pápaság semlegességének problémája. Hogy megértsük és méltányoljuk a Szentszék szerepét és a háborúban tanúsított pártatlan magatartását, érdemes idéznünk XV. Benedek 1915 január 22-én tartott konzisztóriumi beszédét: „Kétségkívül a római pápa legfőbb feladata, aki az örök törvénynek Istentől rendelt legfőbb őre és magyarázója, annak a hirdetése, hogy senkinek sem szabad megsérteni az igazságosságot és nyíltan kijelentjük, hogy a jog megsértését, bárhol történt is, súlyosan elítéljük. De a pápai tekintélyt a küzdő felek viszályaiba belevonni nem lenne sem megfelelő, sem hasznos. Valóban bárki legyen is az eseményeknek bölcs szemlélője, láthatja, hogy bár az apostoli Szentszéknek ebben a küzdelemben súlyos gondjai vannk, egyik fél oldalára sem állhat, mivel Jézus Krisztusnak, aki minden emberért meghalt, a földi helytartója és ezért minden egyes küzdőt szeretettel kell átölelnie és mint a katolikus világ atyjának, mindkét oldalon számos gyermeke van, akiknek üdvösségével egyformán kell törődnie. Ezért nem azokat az egyéni érdekeket nézi, amelyek őket egymástól elválasztják, hanem a közös hit kötelékét, amely egyesíti őket. Ha másként cselekednék, nemcsak nem szolgálna a béke ügyének, hanem a vallásba meghasonlást hozva, magának az Egyháznak benső békéjét és nyugalmát tenné ki nagy megrázkódtatásoknak."

Érthető az is, hogy éppen a világháború idején a római kérdés megoldásában sem akart a pápa olyan útra lépni, amely az olasz nép előtt a pápaságot idegen hatalmak eszközének tűntetné fel. Mikor a központi hatalmak sikerei és a római kérdés iránt tanúsított érdeklődésük felvetették annak lehetőségét, hogy a pápa az ő győzelmük segítségével nyeri vissza világi uralmát, Gasparri bíboros államtitkár nyilatkozott, amely szerint „a Szentszék semlegességénél fogva nem szándékozik nehézségeket okozni a kormánynak. Bizalmát Istenbe veti és nem külföldi fegyverektől várja helyzetének illő rendezését, hanem a jog és igazság eszméjének diadalától, amelynek az olasz nép lelkében éppen saját jól felfogott érdekében mindinkább elkell terjednie." (Corriere d'Italia 1915., jún. 28.) Annál is figyelemreméltóbb ez a nyilatkozat, mert XV. Benedek 1915 dec. 6-án a bíborosi kollégiumhoz intézett beszédében újból megismételte elődei tiltakozását és az egész világ figyelmét felhívta a pápaság megalázó helyzetére. A központi hatalmak vatikáni követei ugyanis kénytelenek voltak elhagyni Rómát és a pápa meg volt fosztva annak lehetőségétől, hogy közvetlenül érintkezzék nagy katolikus országok képviselőivel. A pápa legaggasztóbbnak ebben a helyzetben azt tartotta, hogy a kényszerhelyzet miatt az egyik félben az a gyanú támadhat, hogy „a harcban álló népek ügyeiben úgy ítélünk és cselekszünk, mintha azok felé hajlanánk, akiknek szava egyedül jut el fülünkhöz."

A feltétlenül mérlegelendő és első sorban tekintetbe jövő vallási szempontok mellett, — hiszen egy meggondolatlan lépés egész országok katolikus népét döntené skizmába, vagy tenné ki súlyos lelkiismereti konfliktusoknak, — a pápa éppen a béke érdekében nem tartja helyesnek, hogy belesodródjék a viszályba. Az első világháborúban és most is egyes kisebb államokat leszámítva egyik ország sem maradt pártatlan szemlélője a nagy küzdelemnek. A pápaság semlegessége jelentette akkor és most is a pártatlan közvetítő jószolgálatai révén megköthető kiegyezéses béke lehetőségét. Ilyen helyzetben ajánlotta fel XV. Benedek pápa 1917 aug. 1-én a hadviselő felek kormányaihoz intézett jegyzékében jószolgálatait a béke alapjainak megtárgyalásához. Mondani sem kell, hogy ez a lépés önmagában véve sem jelenthette a semlegesség megsértését, mert bármelyik félnek is kedvezett volna abban a helyzetben a háború gyorsabb befejezése, a nemzetközi viszályok békés elintézésére kötött hágai egyezmény harmadik cikkelye szerint kívánatos, hogy semleges hatalmak felajánlják közvetítésüket vagy jószolgálataikat a béke érdekében és ezt egyik fél sem tekintheti barátságtalan lépésnek. Hogy ez a lépés nem járt sikerrel, az nem von le semmit a pápai diplomácia érdeméből, hiszen a Szentszék a maga részéről mindent megtett, hogy a békeszerzés sikerrel járjon. A tökéletes semlegesség és pártatlanság szigorú megóvásában a béke reménysugarát őrizte a pápa és így lett a Vatikán a háború zavaros árjában az utolsó sziget, ahonnan a béke galambját várhatják a népek.

A Szentszék a lateráni egyezmény által megállapított helyzetben egészen más állást foglal el a nemzetközi életben, mint azelőtt. Az önálló állami terület megalkotásával, ahol valamennyi ország követe helyet kaphat, és a technika mai eszközeivel biztosították a pápa szabad érintkezését az államok képviselőivel. A nemzetközi jog nyilvánvaló megsértését jelentené és félre nem érthető cselekedet lenne a pápa szabadságának korlátozása. Viszont a pápa nem mint világi fejedelem, hanem mint a lelki hatalom képviselője emeli fel szavát. A Lateráni-egyezmény 24. cikkelye nem jelent lényeges változást a pápai diplomácia célkitűzésében, hiszen vallási kérdések védelmétől eltekintve a Szentszék nem avatkozott be felkérés nélkül az államok viszályába. Elvileg is inkább a békéltető és közvetítő szervek működését tartja eredményesebbnek, mint a döntőbíráskodást. Az idézett paragrafus csak kiemeli és a Szentszék lelki hatalmának sajátos természetéhez szabja a pápai diplomácia feladatát.

Ha a pápaság történelmi szerepét tekintjük, akkor éppen semlegességének őrzésében tűnik ki, hogy az emberiség legválságosabb időszakában mily egyetemes erkölcsi értékek védelmezője. Mikor kultúránk közös értékeinek teljes pusztulása fenyeget, pártatlanságában a nemzetek fölé emelkedő emberi szolidarizmus értékeinek védőjeként jelentkezik a pápaság. Hivatásából kitűnik, hogy a pápa nemcsak

Egyetemi Könyvtár

egy számban hatalmas vallásos szekta főpapja, hanem valóban, mint a katolikus Egyház feje katolikus módon egyformán gondol mindenkire és mindenkivel kapcsolatot tart fenn az egész emberiség javára. Semlegessége nem jelent közömbösséget, vagy részvétlenséget és a véres háborúkból hasznot húzni akaró kapzsiságot. Éppen pártatlansága jogcímén mond néha kemény erkölcsi ítéletet is a felek érzékenységére való tekintet nélkül. A jogtalanságok elítélése hozzátartozik erkölcsi missziójához, de a történelmileg vitás kérdések tisztázása nem az ő feladata. (l. Gasparri bíboros-államtitkár levelét, van de Heuvel vatikáni belga nagykövethez a belga semlegesség megsértéséről, Osserv. Rom. 1915 júl. 16.)

A Szentszék semlegességéből és a pápaság nemzetek feletti állásából következik a Vatikán politikájának körültekintő óvatossága és a tényeket számba vevő és helyesen értékelő realizmusa. A pápa érzi igazán, hogy a nemzetközi politika érdekharcában egyedül áll és addig számíthat reális eredményekre, míg önmaga erejét és befolyását tudja érvényesíteni. Nekünk sem szabad felejtenünk, hogy földi vonatkozásban a „Päpstliche Karte" is csak egy lap a nagyhatalmak ütőkártyái között. A legújabb korban XIII. Leo volt az, aki csodálatos diplomáciai ügyességgel tudta a pápaság ügyét a nagyhatalmak politikai érdekeihez kapcsolni, és ezáltal a Szentszék tekintélyét a legkilátástalanabb helyzetben hihetetlen magasra emelte. S neki is keserű csalódással kellett megtapasztalnia, hogy a pápaság

érdeke csak addig jött számításba az államférfiak részéről, míg az ő politikájuk érdekeinek vonalába esett. A római kérdés felvetése legtöbbször „csak a politikai mums szerepét játszotta, s miután szerepe véget ért, a hivatalos politika sietett sutba dobni" — egy kiváló történetírónk megállapítása szerint. (Balanyi Gy.) Nagy tanulságul szolgált ez a belátás a római kérdés megoldásához és megmagyarázza miért oly tartózkodó a Szentszék politikai változások regisztrálásában és egyéb lépéseiben. A pápai politika nagyvonalúsága nem kalandos kísérleetek, könnyelmű akciók próbálkozásában, hanem a változó helyzetekhez való rugalmas alkalmazkodás ellenére is, hajthatatlan elvhűségben nyilatkozik meg. Nem engedheti meg, hogy mások felelőtlenül és az Egyház érdekeinek kárára kihasználják. Talán egyik udvarnak sem kellett annyit csalódnia és oly szomorú tapasztalatokat szereznie, mint éppen a Vatikánnak. Nem is oly régen emelte fel az egész világ előtt panaszos szavát XI. Pius pápa, hogy még a királyok szavában sem lehet bízni és hányszor ismétlődött meg IX. Pius sóhaja még katolikus fejedelmek politikájával szemben is: Belle parole, ma brutti fatti! Éppen ezek a szomorú tanulságok évszázados tapasztalatokkal párosulva olyan reális érzéket és biztos ítélőképességet fejlesztettek ki a Vatikán embereiben, amelyhez hasonlót hiába keresnénk. Mint minden nagyhatalomnak, a Szentszéknek érdekei is behálózzák az egész világot és ezért ahol mindent számon tartanak és feljegyeznek, az

embereket és mozgalmakat, valódi értékük szerint ítélik meg. A Vatikánt nem téveszti meg a célzatos propaganda és hírverés hamis káprázata. S ami legfőbb, tud várni, mert nem pillanatnyi sikerekért vagy látszateredményekért, hanem az örökkévalóság szempontjai szerint ítél és dolgozik.

A Szentszék számára végeredményben pártatlansága és politikájának realizmusa biztosítja azt a feltétlen tekintélyt, amit a nemzetközi életben élvez és alapja annak az erőgyarapodásnak, amellyel eddig a pápaság valamennyi küzdelemből kikerült. Az Egyháztól távolállók is kénytelenek tisztelettel tekinteni arra a pontra, amely a legnagyobb szellemi viharok és politikai megrázkódtatások idején sem veszti el tisztánlátását és biztos erkölcsi ítéletét. A katolikus tanítás értelmében mi mindnyájan egy közös emberi sorsnak vagyunk hordozói és mikor a megpróbáltatások olyan mélyen vésik lelkünkbe ezt az igazságot, akkor tűnik ki, hogy a katolikus Egyház minden emberi érték pártokon és érdekeken felül álló képviselője és védője.

A Vatikán politikájának legmagasabb célkitűzése, hogy a politika, a nemzetek élete is az emberi szenvedélyek alacsonyságából a keresztény elvek magaslatára emelkedjék. A pápai diplomácia nemcsak etikettszabályokat lát a nemzetközi jog tételeiben, hanem valóban egyetemes érvényű és természetjogon alapuló erkölcsi kötelezettségeknek ismeri el. S a mai időkben mikor a hadviselés sajnos, feledni látszik az emberiesség legelemibb követelményeit és a nemzetközi kapcsolatok rendezetlensége immár másodízben a végveszély szélére sodorta civilizációnkat, a pápaság legfőbb tanítói feladatának azt tekinteni, hogy a nemzetközi életre is érvényes erkölcsi elveket a világ lelkiismerete elé tárja és diplomáciai eszközeivel ezek diadaláért küzdjön.

A pápai politikának egyedülálló erkölcsi missziója van a nemzetközi életben. A történelmet kitöltő állandó harcban beigazoltnak látszik Macchiavelli ttéele, hogy mindig a fegyveres próféták győznek és a fegyvertelenek elbuknak. (A fejedelem, 6. fej.) A világi politika intézői ennek következtében gyakran teszik magukévá ugyancsak Macchiavelli megállapítását: „Az az ember, aki mindig és mindenütt csak jó akar lenni, szükségképpen elbukik azok miatt, akik kevésbbé jók, mint ő." (A fejedelem, 15. fej.) A bukott emberi természet állapotából magyarázhatók ezek az igazság látszatát feltüntető tételek, s ennek a politikának egyetlen törvénye a siker. Aki követi ezt a tanítást, az lehetőleg minél gyorsabban eredményeket akar elérni, de a bukott emberi természethez való alkalmazkodása által önmagában hordja politikája bukásának csíráját. A Szentszék pedig földi sikereket nem tekintve és látszateredményeket megvetve az erkölcsi elvek érvényesítéséért küzd. Az viszont teljesen az államokon múlik, hogy az az erkölcsi misszió, amit a pápa magának igényel, eredményes lesz-e. A katolikus nemzetközi jognak egy klasszikus tudósa, Suarez erre vonatkozóan a mai helyeztre is igen találó megjegy-

zést tesz. Idézi Dom. Soto nézetét, aki szerint a keresztény fejedelmek között ritkán fordulhat elő jogos háború, mivel könnyen járható úttal rendelkeznek ügyeik békés elintézésére, ha a pápa döntését kérik. A pápa mégsem veti mindig latba tekintélyét, hogy nagyobb bajokat elkerüljön, s ebben az esetben a népek vezetői nincsenek kötelezve arra, hogy a pápa döntését kikényszerítsék. Mindazonáltal óvakodniok kell attól, hogy ők maguk ne legyenek okai annak, hogy a pápa ne merjen beavatkozni, mert akkor nem mentesek a bűntől. (De charitate, disp. XIII. sect. II.)

A pápa politikájának esélyeiből kitűnik, hogy az igazság fegyvertelen prófétái elbukhatnak, de maga az igazság örökéletű és az emberi sors fordulataitól függetlenül övé a végső győzelem. A Vatikán politikáját nem ejtette meg a modern politikában uralkodó macchiavellizmus szelleme. Az örök erkölcsi elveket képviseli a nemzetközi életben és szinte felesleges megemlíteni, de nem árt megjegyezni, hogy eredményeit a népek igazi javának szolgálatával éri el. Ha volt politika, amely tisztán a jogért és igazságért küzdött, úgy a Szentszék politikája volt az. Nem az ellentéteket akarja szítani, vagy kiélezni és saját javára felhasználni, hanem a békén dolgozik anélkül, hogy háborút készítene elő. A pápai politika célja mindig a béke volt, alapfeltétele pedig a nemzetközi igazságosság. Ezért volt mindig visszhangja a lelkekben és ebben található a magyarázata annak a földi politika tudománya által meg nem

magyarázható eredményeknek, amelyekben a pápai diplomáciának átmeneti sikertelenségek után is mindig része volt.

Nem lehet említés nélkül hagyni, hogy mélyreható tanulságok is adódnak azon nemzetek számára, amelyek az igazság és erkölcs erejébe vetett bizalommal képviselik érdekeik védelmét. A magyarság történelmében számos esetben érezhettük a pápai politikai tevékenységének áldásait és most is biztató tanulságokat meríthetünk ebből a jövőre. A magyar külpolitikának igen nehéz és kényes órákban avatott vezetője, Csáky István gróf diplomáciai karrierjét Rómában, vatikáni követségünkön kezdte. A fiatal diplomata láthatta, hogy a pápa Szent Péter trónján, akkor még jogilag szabatosan körül nem határolt helyzetéből is mint erkölcsi világhatalom, a Vatikán foglyaként, hogy csinál világpolitikát. Később is gyakran emlegette, mennyire nagy hatással volt reá a pápai diplomácia vonalvezetésének egyedülálló elvi szilárdsága, az alapelvek épségben tartására olyan felülmúlhatatlan kényessége, határozott megfontoltsága és eszközeinek kizárólagosan erkölcsi ereje. Az erkölcsi eszmék erejének és végső győzelmének felemelő igazolása meríthető a Szentszék világpolitikájából. Nemcsak a hívőt töltheti el bizalommal, hanem mindenkit, aki a földi politikában országa ügyének diadaláért az igazság erejébe vetett hittől lelkesítve dolgozik. Nem hamis és a realitásokkal számot nem vető idealizmus részünkről, ha a pápa politikájának példáját idézzük, mert

éppen ő az egész világra kiterjedő kapcsolatai és biztos értesülései által tökéletesen tájékozódva van a nemzetközi helyzetről. Senkinek sincs oka nagyobb realizmusra, mint neki, aki Szent Péter székének magasságából az emberi történelem fordulatai között csak annál nagyobb mélységekbe láthat. Ez a realizmus szabja meg cselekedeteinek módját, akcióinak terjedelmét, de mégis felemelő érzés látni, hogy a pápa állandó bizalommal, a küzdelmeket vállaló és az áldozatok elől ki nem térő keresztény lélek optimizmusával, az imádság erejébe vetett reménységgel dolgozik a nemzetközi életben a népek javáért.

A BÉKE UTAIN

Mikor 1878 február 7-én XI. Pius pápa harminckét éves uralkodás után lehúnyta szemét, egy letűnt világ és politikai rendszer utolsó embere távozott el vele az élők sorából. Az elhúnyt pápa, aki még teljhatalmú uralkodó fejedelme volt a közép Itáliát magában foglaló Egyházi Államnak és egykor legnépszerűbb, körülrajongott alakja az olasz nemzeti mozgalomnak, száműzetésen, keserű csalódásokon átmenve, a kenzervatív rend utolsó harcosaként élte önkéntes vatikáni fogsága napjait. Non possumus politikája, amelyet ő és bíboros-államtitkára minden olyan megoldási kísérlettel, szembe szegezett, amely Olaszországgal való viszony rendezését és ezáltal a Szentszéknek a nemzetközi életben való újabb elhelykedését lehetővé tette volna, eleve meghiusított minden közeledési kísérletet. A Vatikán és Quirinál mint két ellenséges vár állott egymással szemben. A megoldatlan „római kérdés" mérhetetlen kárára volt nemcsak az Egyháznak, hanem magának Olaszországnak is, mert súlyos lelkiismereti konfliktus elé állította legjobb polgárait és elintézetlen

problémát jelentett a nemzetközi életben. Igaz, hogy még a katolikus hatalmak is közömbösen haladtak el XI. Pius tiltakozása mellett, de meg volt a lehetőség és jogcím arra, hogy a pápa tiltakozását magáévá téve, akármelyik idegen hatalom felvesse a római kérdést és Olaszország ellen felhasználhassa. IX. Piusnak meg volt minden oka, hogy elutasítsa a piemontiak közeledését, mert annyi szerződésszegés után nem bízhatott többé az olasz kormány ígéreteiben. S a múlt század nyolcvanas éveiben sem látszott még lehetetlennek, hogy a benső zavarokkal küzdő Olaszország újra felbomlik és vissza lehet állítani a pápa függetlenségét és nemzetek fölötti állását biztosító Egyházi Államot. Egyenlőre azonban csak a tagadás és tiltakozás volt a meghalt pápa egyetlen fegyvere, amelyet a túlerő nyomásával szemben érvényesíthetett. Nemes és igazán fejedelmi lélekkel viselt szenvedése pedig mély nyomokat hagyott a katolikus világ lelkében és érzelmileg is a pápa oldalára állította a közvéleményt egy becsületes megoldás érdekében.

Csak kevesen merték önmaguk előtt is bevallani, amit reális politikusok, mint Bismarck és misztikus gondolkodók, mint Dosztojevszkij éreztek, hogy az elhúnyt aggastyán mégis a világ egyik legszámottevőbb hatalma volt. Kitűnt, hogy nem volt igaza II. Nagy Frigyesnek, mikor azt jósolta, hogy a világi hatalom megszűnésével a pápának minden hatalma elenyészik. IX. Pius alatt az ősi Egyházi Állam valóban elmerült a modern történelmi fejlődés

sodrában, de csak kevesen számoltak azzal, hogy ugyancsak IX. Pius volt az, aki a pápai trón védelmére csoportosította az Egyház és katolikus társadalom egész benső erejét. A vatikáni zsinaton ünnepélyesen kihirdetett pápai tévedhetetlenség külsőleg is olyan kifejezést adott ennek a régi igazságnak, hogy ezáltal a pápa egyedülálló állása és lelki hatalma megtört minden régi partikularizmusra hajló széthúzó törekvést. S ugyancsak IX. Pius volt az, aki ismételten ünnepélyes alkalmakkor maga köré gyűjtötte az egész világ püspöki karát. Valamennyi földrészről Rómába sereglett püspökök lelkében felébredt a katolicizmus világegyház öntudata és kitűnt, hogy az Egyház még most is egyedülálló lelki erőket tud mozgóstiani a nemzetközi életben is.

A világ feszülten várta, hogy a pápa halála után mi fog következni. A bíborosi kollégium először élni akart IX. Piusnak 1877-ben kiadott választási szabályzatában biztosított szabadsággal, hogy olyan helyet választhatnak, ahol a pápaválasztás zavartalanságát semmi sem gátolja. Külföldi nyomásra az olasz kormány mégis biztosította a választás szabadságát és az összegyűlt konklávé harmadik szavazási menetében Pecci Joachim perugiai püspök, bíboros nyerte el a szavazatok kétharmad többségét. Leo nevet választván, hatvannyolc éves korában került a pápák trónjára és sírva fogadta el a választást, környezete pedig attól félt, hogy az összetört aggastyán a koronázás napját sem fogja túlélni. S mégis

az ő személyében olyan rendkívüli egyéniség került az Egyház élére, aki huszonöt éven át kormányozva, egészen új fénybe tudta borítani a pápai trónt. Az Egyház erőit összpontosítva a vallásellenes szabadgondolkodás és liberalizmus korában is soha nem remélt megbecsülést és tekintélyt szerzett a pápai hatalomnak.

XIII. Leo vérbeli politikus és diplomata egyéniség volt. Valamennyi állammal az előzetesen ellanyhult kapcsolatok feleleventését tűzte ki céljául és mindenképen arra törekedett, hogy a Vatikánt kiemelje abból az elszigeteltségéből, amelybe IX. Pius politikája juttatta. Az egyes országok benső egyházpolitikai ügyeit érintő tevékenységét itt nem ismertethetjük, hanem csak azokra az eseményekre kell utalnunk, amelyek által közvetlenül bekapcsolódott a nemzetközi politikába. Mint elődje, ő is változatlanul ragaszkodott a pápaság világi hatalmához és ezzel igen lehűtötte azokat az ábrándos reményeket, amelyeket megválasztásával kapcsolatban a római kérdés gyors megoldásához fűztek. Uralkodása alatt történtek jelentős közeledési kísérletek és merültek fel megoldási kísérletek, de a pápa változatlanul ragaszkodott nem a régi határokhoz és az Egyházi Állam régi hatalmának visszaállításához, hanem komoly tárgyi biztosítékokkal bíró nemzetközileg is elfogadható szuverénitás biztosításához. Nem irreális ábrándozás, vagy világuralom utopisztikus ábrándjának kergetése vezette, hanem mint reálpolitikus nagyon jól tudta, hogy teljesen szabad cselekvést biztosító függetlenség nem lehet politikai függetlenség, területi szuverenitás nélkül. Az olasz garanciális törvények olasz belügynek tekintették a pápaság állását és csak egyoldalúan rendezve a kérdéseket, csupán tiszteleti jogokat biztosítottak a pápának. A pápa ezt nem fogadhatta el, mert különben az a lehetetlen helyzet állott volna elő, hogy a Vatikán egy fiatal, benső zavarokkal küzdő állam szélsőségesen szabadkőműves kormányának befolyása alá kerül. A nagy katolikus országok közvéleménye ebbe soha sem nyugodott volna bele és a kormányok politikai úton is tiltakoztak volna ez ellen, amint különösen francia részről nyilvánultak meg mindig olyan törekvések, amelyek a kibékülést akadályozták.

Az olasz kormány nem tudta és nem is akarta mérsékelni a radikális pártok és felizgatott csőcselék pápaellenes kirohanásait. A legelemibb politikai okosság követelményének és a garanciális törvény rendelkezéseinek ellenére szabad folyást engedett a pápa személyét is súlyosan sértő tüntetéseknek. A Szentszék tarthatatlan helyzetére az egész világ előtt élénk fényt vetett az a világraszóló botrány, amely 1881-ben IX. Pius hamvainak a Vatikánból a S. Lorenzo bazilikába való átszállítása alkalmával játszódott le. Az átszállítást csak éjjel és csendben merték megkísérelni és így is az egyházellenes körök biztatására többszáz suhanc megtámadta a gyászmenetet, s a pápa emlékét meggyalázva botrányos verekedést rendeztek. Állandó izgatások

és ehhez hasonló esetek, a garanciális törvény mindennapi megszegése feltárták, hogy a pápa helyzete tűrhetetlen és a római kérdés nemcsak égető seb Olaszország testén, hanem valamennyi katolikus hívőt és kormányt érdeklő nemzetközi probléma.

Nyilvánvaló volt az Olaszországgal való viszony elmérgesedése következtében, hogy a pápa csak az Olaszországgal ellentétes hatalmakkal való együtthaladás által remélhette a római kérdésnek számára kedvező megoldását. Mindjárt trónralépése után nagyszabású diplomáciai tevékenységbe kezdett és ügyességével sikerült is kiemelnie a Szentszéket elszigeteltségéből. Nemcsak tiltakozott, hanem értékes segítséget is tudott kilátásba helyezni az egyes kormányoknak, úgy hogy mint politikailag is számottevő hatalom jelentkezhetett a nemzetközi életben. Hogy a Szentszék tekintélyét a diplomáciai kapcsolatok kimélyítésével emelje és a pápaság hatalmi állását megszilárdítsa, elsősorban Németország barátságát kereste. 1874-ben ugyanis megszakadt a diplomáciai kapcsolat a Szentszék és Poroszország között és a kultúrharc igen súlyos helyzetet teremtett a katolikusok számára. Bismarck hercegben volt azonban annyi politikai bölcsesség, hogy belássa, hogy az egyházüldözéssel nem ér el semmi eredményt. Elindult tehát a visszafelé vezető úton, amely számára XIII. Leo békekészsége révén nem Canossát, hanem a Vatikánnal való békés megegyezés eredményét jelentette. Megkezdődött Németországban az egyházellenes törvények visszavonása és 1881

végén újra visszaállt a diplomáciai kapcsolat Poroszország és a Szentszék között. A tárgyalások símán haladtak tovább és miután XIII. Leo a Centrumot a kancellár támogatására utasította, a német kultúrharc az Egyház számára kedvező befejezéssel ért véget.

Ami a római kérdés megoldását illeti, maga Bismarck is élénk érdeklődést tanúsított az ügy iránt, azonban több volt benne a politikai számítás és önzés, mint az őszinte jóakarat. Szította a Vatikán reményeit, hogy a kultúrharc befejezését célzó tárgyalások síma befejezését siettesse, másrészt alkalmas ütőkártyát tartott kezében, a tervbevett háramsszövetség összekovácsolásához, az olasz közvélemény befolyásolása és az olasz kormány gyors elhatározásának kierőszakolása céljából. A német sajtó heteken át írt a római kérdés felvetéséről, mikor azonban az olasz kormány engedett és elfogadta, hogy hazájuknak, Németország és Ausztria-Magyarország oldalán van a helye, a német sajtóhadjárat is azonnal ellanyhult. Az 1882-ben megkötött hármasszövetségi szerződés pedig bizonytalan időre tolta ki a pápaság helyzetének rendezését, bár az is kétségtelen, hogy Bismarck először össze akarta kötni a hármasszövetség megkötését egy, a pápa által is elfogadható modus vivendi létesítésével és később szívósan küzdött a garanciális szerződés terve ellen, mert nem akart jótállni Róma birtokáért.

Akármilyen csalódást is keltett Rómában a hármasszövetség megkötése, XIII. Leo nem akarta revi-

deálni Bismarckal és a Németbirodalommal szemben követett politikáját. Továbbra is ápolta a barátságos kapcsolatokat, amelynek egyik jele volt Frigyes porosz herceg és trónörökös 1883. évi vatikáni látogatása. Bismarck is kereste az alkalmakat, arra, hogy a pápa iránt érzett nagyrabecsülését kimutassa. Ennek a baráti közeledésnek egyik jele volt az az esemény, amelyre az egész világ felfigyelt és megmutatta, hogy XIII. Leo zseniális diplomáciai tehetsége nemcsak számos elveszettnek hitt állást nyert vissza az Egyház számára, hanem a pápaság legfényesebb korszakai emlékének felidézésével lepte meg a világot. Ez a nemzetközi jelentőségű esemény XIII. Leo pápának békeközvetítése volt Spanyolország és Németország között a Karolina-szigetek birtokáért kitört viszályban.

A Csendes-óceáni Karolina és Palaos-szigeteket a XVII. században spanyol hódítók fedezték fel és vették birtokba. Azonban amióta Spanyolország tengeri hatalma csökkent, az anyaország elhanyagolta ezeket a távoli gyarmatait, Németország pedig meg akarta szerezni a gazdátlanul hagyott szigeteket. 1875-ben Angliával közös diplomáciai lépésben közölte a spanyol kormánnyal, hogy nem ismerik el Spanyolország tulajdonjogát ezekhez a szigetekhez. A spanyol kormány tiltakozott és 1885-ben újra kiújult a viszály, mikor augusztus 17-én, a német követ tudtul adta Madridban, hogy a Karolina-csoport egyik fő szigetét, a Yap-szigetet Németország elfoglalta. Egész Spanyolországot harci láz öntötte el,

Madridban megtámadták a német követség épületét, a címert leverték és a zászlót elégették. A válság megoldására Bismarck kancellár azt javasolta a császárnak, hogy a viszály elintézésére XIII. Leot kérjék fel közvetítőül. A felkérés 1884 szeptember 24-én történt és a pápa a tisztséget rögtön el is fogadta.

A pápai döntést megelőző tárgyalások Berlinben és főleg Madridban folytak le, ahol a Szentszéket Mariano Rampolla del Tindaro nuncius képviselte. A kiváló tehetségű, szentéletű főpap nemcsak mint spanyol nuncius mutatta meg rendkívüli képességeit, hanem később mint államtitkár XIII. Leo politikájának és diplomáciájának szellemét az ő kimagasló egyénisége határozta meg. Azt is érdemes megemlítenünk, hogy a madridi nunciaturán ekkor Giacomo della Chiesa volt Rampolla titkára, aki már fiatalon, 31 éves korában a legnagyobb mester oldalán indult el a diplomáciai karrierben, hogy később, mint XV. Benedek pápa, békeközvetítőként léphessen fel a világháború ellenséges hatalmai között.

Az előkészítő tárgyalások nem sok időt vettek igénybe és Jacobini bíboros-államtitkár, már október 22-én a berlini és madridi udvarok elé terjeszthette a pápa közvetítő javaslatát, amely négy pontból állt. A javaslat első pontja elismerte Spanyolország felségjogát a szigetek felett, de arra is kötelezte a spanyol kormányt, hogy ott rendes kormányzatot szervezzen és a rend fenntartásáról is gondoskodjék. A harmadik és negyedik pont Németország javára

teljes kereskedelmi, hajózási és halászati szabadságot biztosított, megengedte, hogy Németország kikötőket és rakodókat építhessen és biztosította, hogy a német telepesek a spanyol alattvalókkal egyenlő jogokat élvezhessenek.

A pápai javaslat megvédte Spanyolország felségjogait és kielégítette Németország érdekeit, úgy hogy ennek alapján a megegyezés létre is jött. 1885 december 17-én írták alá Rómában de Molins márki spanyol és Kurt Schölzer porosz vatikáni követek azt a diplomáciai jegyzőkönyvet, amely a viszály elintézését tartalmazta. A jegyzőkönyv bevezetése kijelenti, hogy a megegyezés ponjai azon javaslatok alapján jöttek létre, amelyeket a közvetítésre felkért Szentatya ajánlott és a felséges közvetítő javaslatával egybehangzóan állapodtak meg a viszály elintézését magukban foglaló cikkelyekben. A jegyzőkönyvhöz csatolták Jacobini bíboros államtitkárnak október 22-ről kelt és a pápa javaslatait tartalmazó diplomáciai jegyzékét is.

A békeközvetítés kétségtelenül egyik hatalmas sikere volt XIII. Leo diplomáciájának és jelentős mértékben növelte a világ előtt a Szentszék tekintélyét. A pápa Bismarckhoz 1885 december 31-én írt levelében különösen azt emelte ki, hogy ez a békeközvetítés „neki kedvező alkalmat nyújtott oly magasztos tisztet gyakorolni, amely az apostoli szentszék történetében éppen nem új, de amelyet hosszú időn át nem vettek igénybe, noha alig van valami, ami a római pápa hivatása szellemének és

lényegének jobban megfelelne". A Szentszék politikai sikerének nagyságát, a pápa szuverénitás vitán felül álló újabb bizonyítékának jelentőségét mutatja az a féktelen düh is, amellyel a liberális olasz közvélemény ezt a hírt fogadta és a rákövetkező évben a pápa ellenes hangulatnak újabb hulláma öntötte el Olaszországot.

A kérdés békés elintézésének főérdeme Bismarckot illeti meg, aki a pápát a közvetítésre felkérte, és „akinek első gondolata és kezdeményezése volt" a pápa közvetítését kérni, amint ezt XIII. Leo levele megállapítja. Bismarck ezúttal beváltotta egy régi kijelentését, amelyben így adózott a pápa nagyságának: „Der Papst, der über das Gewissen von zweihundert Millionen verfügt, ist für mich ein grosser Monarch, und ich würde nicht das mindeste Bedenken tragen geeignetenfalls in politischen Dingen auch die Vermittlung und selbst den Schiedsspruch des Papstes zu provozieren". Érdemeinek elismeréséül a pápa a Krisztus-rend nagykeresztjével tüntette ki és mikor a vaskancellár ezt rendkívüli kitüntetést megköszönte, levelében nemcsak a szuveréneknek kijáró Sire címzést adta a pápának, hanem egészen különleges tanújelét mutatta annak, hogy egy protestáns államférfi is mennyire megértheti és értékelheti a szuverén pápaság nemzetközi szerepét. Bismarck levelének szövege annál is figyelemreméltóbb, mert kifejezetten utal arra tényre, hogy Németország és Spanyolország nincs egyforma viszonyban azzal az Egyházzal, amelynek fe-

je a pápa és a vitás kérdés érdemben Spanyolország javára dőlt el, — de ez a tény „sohasem gyöngítették szilárd meggyőződésemet Szentséged szempontjainak magasztos voltát illetően, amely számomra ítéletének a legigazságosabb pártatlanságát biztosította".

A Karolina-szigetek viszályának békés elintézése nemcsak a kor egyházpolitikája szempontjából bírt jelentőséggel és nemcsak a pápaság tekintélyét emelte magasra egy olyan korban, mikor külső látszat szerint a legnehezebb helyzetben volt, hanem általános érvényű tanulságokkal is szolgálhat a pápaság nemzetközi szerepének megítéléséhez. XIII. Leonak a bíborosi testülethez 1886 január 16-án intézett allokuciója mutatott rá ezekre az általános érvényű elvekre. A pápa kifejtette a tényállást, előadta mindkét fél érveit és rámutatott a legfőbb elvre, ami őt a döntésben irányította: „Arra ügyeltünk, hogy a méltányosság elvei vezéreljenek és olyan feltételeket javasoltunk, amelyeket mindkét fél készséggel elfogadott. Igy a békés elintézés, amely a véleményeknek mai zavaros árjában alig látszott lehetségesnek, az isteni gondviselés akaratából mégis sikerült. Az Egyház legfőbb tekintélye két kiváló és hatalmas nemzet részéről nagy jelentőségű elismerésben részesült és ami leginkább hivatása céljának megfelel, az Egyháznak sikerült békeközvetítésével köztük megőrizni a békét és jóviszonyt. Az eredményt valójában annak az üdvös és jótékony erőnek kell tulajdonítanunk, amellyel Isten a pápai hatalmat felruházta, amely erősebb ellenségei gyűlöleténél és túléli az idők viszontagságait, ezért nem lehet sem megsemmisíteni, sem lerontani. Az esemény ismét megvilágítja, hogy milyen káros a Szentszék elnyomása és jogos szabadságának gúzsba kötése, ezáltal ugyanis nemcsak az igazság és vallás szenved sérelmet, de a közjó is kárt szenved. Az emberiség állapotának ebben a válságos és kétséges helyzetében a pápaság sokkal több jót tehetne, ha sértetlen szabadsággal és visszaszerzett jogaival akadálytalanul fordíthatná minden erejét az emberiség javára".

Ez a történeti példa világosan mutatja, hogy a pápaság milyen pártatlanul és a méltányosság elveinek szem előtt tartásaval tudja közvetítő szerepét betölteni és tud egymással ütköző érdekeket összegyeztetni. Egyben ez a történeti példa mutatja, hogy van lehetőség egy nemzetnek az élethez megkívánt terjeszkedési jogát érvényesíteni anélkül, hogy háborúra kerülne a sor. A Szentszéknek ez a gondolata, amint ez XI. Pius pápa 1935 augusztus 27-én az olasz-abesszin háború kitörése előtt a francia betegápolónők zarándokcsoportjához intézett beszédében mondotta: „Ha fenn is áll ilyen terjeszkedésnek szükségessége... nem kívánhatunk mást, mint hogy el lehessen jutni az összes nehézségek megoldásához más eszközökkel, mint a háború". (Oss. Rom. 1935, aug. 29.) A békés útra éppen a Karolina-szigetek viszályának elsímítása mutatja a legjobb példát. A szigetek történetéhez hozzátartozik

még az is, hogy Németország 1899-ben megvásárolta Spanyolországtól, de a világháborúban többi gyarmataival együtt elvesztette.

A pápaság nemzetközi politikai súlyának elismerését és XIII. Leo egyedülálló tekintélyének megnyivánulását jelentette, hogy a Karolina-szigetek viszályához hasonlóan több ízben kérték fel közvetítőül, vagy békebíróul. 1890-ben Portugáliának Angliával és Kongóval kitört gyarmati határviszályában XIII. Leot ajánlották békeközvetítőül. Mons. Macchi limai nuncius a pápa megbízásából 1893-ban eredményes békeszerző volt Peru és Ecuador határviszályában. 1894-ben Venezuela is a pápát kérte fel közvetítőül az Angliával kitört guayanai határviszályban, 1895-ben pedig Haiti és San Domingo között volt döntőbíró XIII. Leo.

Hogy mennyire tudták értékelni a Vatikán politikai jelentőségét és mennyire alkalmasnak ítélték nemzetközi viszályok elsimítására, mutatja, hogy nemcsak kisebb jelentőségű határkérdések elintézésében kérték ki döntőbírói ítéletét, hanem egy komoly nemzetközi viszály megoldására is fel akarták használni a pápa befolyását. A kísérlet kudarccal járt, aminek magyarázata abban van, hogy nem komoly békevágytól vezetve kérték a pápa közbenjárását, hanem inkább csak a kedvezőtlen döntés odiumát akarták a Szentszékre hárítani. Maga a pápa sem bízott a közvetítés sikerében, de mégis ennek a története igen tanulságos és bevilágít hasonló pápai akciók kulisszatitkaiba. Az amerikai Egyesült

Államok 1898-ban konfliktusba kerültek Spanyolországgal Kuba szigetének birtoka miatt, mert a hódító fiatal hatalom egy összeütközés kiprovokálásával meg akarta szerezni a régi spanyol gyarmatbirodalom utolsó szigetét. A viszály egyetemes európai érdekeket is érintett, amint ezt Bülow hercegnek, akkor még külügyi államtitkárnak, gróf Eulenburg bécsi német nagykövethez 1898 március 15-én intézett levele kellően megvilágítja. Szerinte Németországnak kellene kezébe venni az európai akciót, amely biztosítaná Spanyolország számára a viszály lehető legkedvezőbb megoldását és megmentené a spanyol trónt egy esetleges benső felfordulás zavaraitól. Franciaország és Anglia tartózkodása miatt Berlin és Bécs egyedül nem kezdeményezhetnek semmit és ezért indítványozza, hogy Bécs vesse föl a pápai döntőbíráskodás gondolatát, mert a Vatikánhoz és a spanyol udvarhoz való szorosabb kapcsolatai miatt ezt könnyebben megteheti. A spanyol kormány sem tehet ilyen lépéseket, mert ezt gyöngeségre magyaráznák, hanem egy érdektelen harmadik hatalom kezdeményezése kell. A pápai döntés, ha talán tartalmában nem is, de formájában mégis a spanyol népre a legkedvezőbb lesz és így a nép nem fordulna a trón ellen s ezáltal a monarchiát fenyegető veszély a legkisebbre csökkenne.

Otto von Bülov vatikáni porosz követ közlései szerint a spanyol közvélemény elő van készítve Kuba elvesztésére, azonban kétséges, hogy Amerika elfogadja-e a pápa döntését. Javaslata szerint Ameri-

kának kell kérnie a pápai döntést, mert így könnyen áldozatok nélkül juthat Kubához. Ugyancsak az ő jelentése szerint XIII. Leo és Rampolla nem tartották lehetségesnek, hogy Spanyolország elfogadjon egy olyan döntést, amely Kuba elvesztésével járhat, de a kedvezőtlen kilátások ellenére is mindent megtesznek a monarchia és a béke megmentéséért. Egy időben utasították a madridi nunciust és Ireland new-yorki érseket, hogy tegyenek lépéseket a békés elintézés érdekében.

A kísérlet eleve kilátástalannak látszott, mert a madridi nuncius jelentése szerint a spanyol udvar nem fogadhat el egy olyan döntést, amely Kubáról való lemondást tartalmazná, másrészt von Holleben washingtoni német nagykövet is azt jelentette, hogy az európai hatalmak békefelhívására az elnök csak semmitmondó kijelentéseket tett és a pápa közvetítésére nem sokat adnának. Hivatalos lépés nem történt, ami a helyzetet elmérgesítette volna, ellenben szívesen fogadják a Szentszék fáradozásait, ha engedékenységre bírja Spanyolországot egy kedvező fegyverszünet megkötésében.

Németország sem támogatta hathatósan a pápai békeközvetítést, mert azon kívül, hogy a pápai döntőbíráskodás eszméjét felvetette, semmit sem tett és mindent az érdekelt felekre bízva nem akarta vállalni a felelősséget a visszahatásért. Bülov azt tanácsolta a berlini spanyol követnek, hogy a spanyol külügyminiszter adjon „fehér lapot" a pápának, mire a követ kijelentette, hogy Kubáról való

lemondás a kormány és az uralkodóház bukását idézné elő, ami rosszabb lenne a háborúnál is. Miután az európai hatalmak washingtoni demarsa csak akademikus eredményű volt, április 5-én Madridban tettek közös békelépést, amely azzal az eredménnyel járt, hogy fegyverszünetet kötöttek. A spanyol kormány pedig a diplomáciai udvariasság szokása szerint köszönetét fejezte ki a nunciusnak és a diplomáciai testületnek fáradozásaikért. A pápai békelépésről a világ csak Mária Krisztina régensnőnek a spanyol cortezben április 20-án tartott beszédéből értesült, amelyben köszönettel emlékezett meg a pápáról, aki felemelte szavát és békeszeretettől áthatott bölcs tanácsokat adott. Viszont azt is kijelentette, hogy fegyverrel fognak tovább is védekezni és így újra feléledt a háború, amely Kuba elvesztésével járt.

Az európai politika területén maradva XIII. Leo a hármasszövetség megkötése ellenére is tovább ápolta a Németországgal való barátságot. Még mindig remélte, hogy Bismarck hajlandó lesz a római kérdés megoldását előmozdítani. A barátságos viszony külső jeleként Vilmos császár kilencvenedik születésnapja alkalmából 1887-ben Galimberti prelátus személyében külön követet küldött üdvözletének tolmácsolására. A kiváló diplomata és megnyerő modorú főpap titkos megbízatása az volt, hogy Bismarcktól megtudja, milyen mértékben hajlandó a római kérdés megoldását támogatni. A vaskancellár viszont csak azt tudta hangoztatni, hogy a hármasszövetség nem irányul a Szentszék ellen, de ál-

talános kijelentéseken kívül kötelező ígéretet nem tett. Galimberti kiküldetésének legfőbb eredménye az volt, hogy az olasz közvéleményt nagy nyugtalansággal töltötte el és a kormányt a Szentszékhez való közeledésre késztette. Mindkét részről különböző tervek láttak napvilágot, a pápa is békülékenyebb hangú kijelentéseket tett, a kiegyezés azonban különösen a lelki előfeltételek hiányában meghiusult. Lefèbre de Béhaine francia követ a bíborosi testülethez hivatalos tiltakozást is nyújtott be az egyik pápai allokució békülékeny hangja miatt és Lavigerie bíboros, karthágói érsek kijelentette, hogy a francia köztársaság soha sem fog belenyugodni a pápa és Olaszország kibékülésébe. Külföldi nunciaturákról és püspöki székhelyekről is tömegesen érkeztek tiltakozások 1887-ben, a tervezett kibékülés ellen. A döntő tényezők a megegyezés meghiúsulásában nem ezek a diplomáciai cselszövések voltak, hanem az, hogy Olaszország még mindig igen olcsón, a pápai függetlenség komoly biztosítékai nélkül akarta megszerezni a békét.

XIII. Leo német orientációjának utolsó ünnepélyes megnyilatkozása 1888-ban történt, hogy aztán egy kínos incidenssel teljesen kiábránduljon a német politikából. I. Frigyes császárnak trónralépése alkalmából újra elküldötte Galimbertit Berlinbe, akinek követségjárása külsőleg ismét fényes sikerrel járt és a császári ház tagjai szinte tüntettek barátságukkal és tiszteletük kifejezésével. Bismarckkal való tárgyalása azonban most sem hozott pozitív

eredményt. Il faut savoir attendre, — ennél a bölcs tanácsnál többet a kancellár általánosságban mozgó ígéreteken kívül most sem tudott mondani.

A pápa azonban nem adta fel minden reményét, sőt úgy látszott, hogy egy félév múlva II. Vilmos császár római látogatása közelebb hozza céljához.

1888 október 12-én még a quirináli ünnepélyes fogadás előtt folyt le II. Vilmos császár vatikáni látogatása, amely a lehető legfényesebb volt. Bár a berlini udvar előzetesen kikötötte, hogy a pápa és császár beszélgetésének tárgyai között a római kérdés nem szerepelhet, a vatikáni körök mégis vérmes reményeket fűztek a közvetlen találkozáshoz és az olasz kormány joggal félhetett attól, hogy a hevülékeny fiatal császár az olasz királyság szempontjából veszélyes ígéretekre ragadtathatja magát. A veszély elhárítására Crispi miniszterelnök szövetkezett Bismarck Herberttel, aki atyja helyett a császár kísérője volt. Hogy megakadályozzák a pápa és császár beszélgetésének zavartalanságát, rávették Henrik herceget, a császár öccsét, hogy a kitűzött időnél jóval előbb jelentkezzék és kérje bebocsátását. S valóban alig tíz perc múlva, hogy a császár megkezdte beszélgetését a pápával, a pápa magánlakosztálya ajtajánál megjelent Henrik herceg és követelte, hogy bevezessék. Bismarck fennhangon, hogy bent is meghallhassák így vágott a mentegetődző maiordomus szavába: „Egy porosz királyi herceg nem előszobázik!" A maiordomus zavarában kinyitotta a kulccsal lezárt ajtót, mire a pápa kiszólt,

hogy csukják be újra, de Bismarck odaugrott és az ajtót erőszakkal feltépve valósággal belökte Henrik herceget. Ez a merénylet természetesen rögtön elvágta a további beszélgetés fonalát és maga a császár is bosszúsan távozott kíséretének futólagos bemutatása után. A pápa emberfeletti erővel őrizte meg nyugalmát, de ezt az október 12-i kudarcot feledni soha sem tudta és végleg elfordult a német politikától. Vilmos császár iránt érzett szeretetét és atyai barátságát továbbra is megőrizte, 1902-ben is kitüntető melegséggel fogadta, de a pápaság politikáját a dolgok benső kényszere és logikája következtében kénytelen volt más irányba fordítani. A történelem és világpolitika későbbi eseményei nyomán ítélhetjük meg, mennyit vétett a központi hatalmak diplomáciája, hogy egy különben eléggé értéktelen szövetségestárs érzékenységére való tekintettel a pápaság orientációját egy más hatalom irányába terelte. A helyzetet találóan jellemzik Balanyi Györgynek, a római kérdés kiváló ismerőjének szavai: „A római kérdésnek német, vagy osztrák-magyar részről való fölvetésére még csak gondolni sem lehetett. A Bismarck-epigonok valósággal tüntettek olaszbarátságukkal. Benső hazugsága ellenére oly magasra értékelték Olaszország szövetségét, hogy szinte erkölcsi kötelességüknek érezték árkon-bokron át ragaszkodni hozzá és még a látszatát is kerülni akarták minden olyan kezdeményezésnek, mely az érdemén felül dédelgetett szövetséges nemtetszésével találkozhatott volna. Különben is a ma-

razmusba esett osztrák-magyar diplomácia süket és vak volt minden iránt, ami a Balkán körén kívül esett, a világpolitika dzsungeljébe tévedt német külpolitikát pedig annyira elfoglalta saját problémáinak bogozgatása, hogy sem ideje, sem energiája nem maradt idegen kérdések fölvetésére. Hozzájuk ugyan hiába fordult volna a szentszék panaszaival. Bismarck meleg érdeklődését közöny és meg nem értés váltotta fel". (A római kérdés, 136. o.)

XIII. Leo, akinek ekkor már a rendkívüli tehetségű Mariano Rampolla del Tindaro volt a bíboros-államtitkára, a dolgok természetes rendje szerint csak annál a hatalomnál kereshetett támaszt, amelynek ebben az időben Olaszországgal ellentétes érdekei voltak. S ez nem volt más, mint a köztársasági Franciaország. XIII. Leo itt ismét értékes partnernek mutatkozott és pozitív segítséget tudott nyújtani a francia köztársasági kormánynak támogatásáért. Leszerelte a royalista konzervatív katolikus rétegek ellenállását és ezzel mindennél jobban megszilárdította a köztársaság benső rendjét és növelte kifelé való erejét. A katolikus tömegek ugyanis visszavonultak a politikától és engedték, hogy a hatalom egészen a radikálisok kezébe kerüljön, akik a törvényhozásban erősen éreztették egyházellenes befolyásukat. XIII. Leo ezzel szemben a keresztény demokrácia tanításának hirdetése mellett, a gyakorlati politikában azt kívánta, hogy a francia katolikusok minden fenntartás nélkül helyezkedjenek a köztársasági kormányforma alapjára és törekedje-

nek a politikában is döntő befolyás szerzésére. A ralliement-politika mérhetetlen szolgálatokat tett a francia köztársaság benső megerősítésének és csak egy hibája volt, hogy későn kezdődött el, mert a francia politika már visszavonhatatlanul a szabadkőműves, radikális elemek befolyása alá került. XIII. Leo és Rampolla mindvégig kitartottak a francia barátság mellett és bár később keservesen kellett csalódniok a köztársaság hálátlanságában, végeredményben nekik volt igazuk. Hogy most nehéz küzdelmek és megpróbáltatások ellenére is Franciaországban virágzó katolikus élet van, az ennek a politikának köszönhető.

XIII. Leo francia orientációja úgy látszott végleges és helyrehozhatatlan szakítást idéz elő a pápa és Olaszország viszonyában. 1889-ben a francia-olasz viszony igen feszült volt és csaknem biztosan számoltak egy háború kitörésével. A feszült háborús hangulatban terjedt el a hír, hogy a pápa távozni akar Rómából, mert különösen a Giordano Bruno-emlék leleplezése és ezzel kapcsolatos botrányos tüntetések tették tűrhetetlenné számára a helyzetet. Állítólag a francia kormány formális ígéretet tett, hogy nyomban felveti a római kérdést, mihelyt a pápa önkéntes számkivetésbe vonulásával alkalmat ad neki a beavatkozásra. A kritikus helyzetben Crispi miniszterelnök őrizte meg nyugalmát és egyrészt kijelentette, hogy a pápa távozása esetén a Vatikánt nemzeti tulajdonnak nyilvánítja, másrészt minden szépítés nélkül megüzente a pápának, hogy

szabadságában áll elmenni, de akkor nincs többé számára visszatérés. XIII. Leo visszariadt a beláthatatlan következményekkel járó lépés megtételétől és elejtve az önkéntes számkivetés gondolatát Rómában maradt.

A francia barátság egyszersmind közelebb hozta a pápát egy másik nagyhatalomhoz is, amellyel a diplomáciai kapcsolatok felvétele ismét a világpolitika egyik fontos központjává tette a Vatikánt. A pápaság jelentősége ismét belenőtt a világpolitika méreteibe, mikor Leo pápa a hatalmas orosz birodalommal kezdett baráti kapcsolatokat kiépíteni. Az Oroszországgal való diplomáciai érintkezés 1866-ban szakadt meg, mikor IX. Pius a lengyel katolikusok elnyomatása miatt panaszkodva ajtót mutatott az orosz követnek. XIII. Leo tudta milyen hatalmat képvisel a cári uralommal szemben is a lengyel katolikusok ellenállása, mégis inkább a baráti jóviszony ápolásával akart eredményeket elérni az Egyház javára. Ismét megindult a baráti közeledés, 1888-ban pedig Iszwolszki személyében a cár egyik legtehetségesebb fiatal diplomatáját küldte el a Vatikánba és így helyreállt a diplomáciai kapcsolat.

A német kultúrharc sikeres leszerelése után nemcsak ennek a két országnak egyházpolitikája szempontjából volt igen fontos a baráti jóviszony ápolása, hanem a pápa szerepe az egész világpolitika szempontjából döntő jelentőségű volt a francia-orosz közeledés megteremtésében. A pápai közvetítés tette ugyanis udvarképessé a forradalmi köztár-

saságot a cári udvarban. S a francia-orosz szövetség feltételei bármennyire is adva voltak a múlt századvég politikai és gazdasági fejleményeiben, „a Párizs és Pétervár között ívelő hídat csak azért lehetett megépíteni, mert a róma-párizsi híd már készen állott". (Balanyi.) XIII. Leonak azonban keserűen kellett megtapasztalnia, hogy az európai politikában a múlt század végén megindult erőcsoportosulások és fejlemények már olyan kérdéseket vetettek fel, hogy a pápaság problémái már kívül maradtak a reálpolitika adottságain. Gyakorlati eredményt a római kérdés megoldásában a francia orientáció sem hozott és talán már XIII. Leo is elfáradt a hosszú és eredménytelen harcban, amelyet őszinte barát és komoly segítség nélkül kellett megvívnia. Igy érthető meg az a kudarc, amely diplomáciáját érte azáltal, hogy most az első esetben a kormányok magukévá tették a hivatalos olasz álláspontot, vagyis nemlétezőnek tekintették a pápai szuverenitást és jelentős kezdeményezések ellenére sem hívták meg őt a hágai békekonferenciára. A pápa politikának veresége valójában a béke ügyének ártott a legtöbbet.

1898 augusztus 24-én jelent meg Muravjeff gróf orosz külügyminiszternek a kormányokhoz intézett körlevele, amelyben II. Miklós cár kezdeményezésére egy békekonferencia eszméjét pendítette meg. A körlevelet a vatikáni orosz követ augusztus 30-án juttatta el Rampolla bíboros-államtitkárhoz és uralkodója nevében arra kérte XIII. Leót, hogy „erkölcsi

tekintélyének egész hatalmával támogassa a béke megszilárdításának nagy művét".

Rampolla szeptember 15-én közölte a pápa válaszát, amelyben először is leszögezte, hogy a kezdeményezés a Szentatya leghőbb óhajával találkozik. Kifejtette, hogy a keresztény igazságosság eszméjére lehet csak építeni az igazi békét, ezzel szemben „a nemzeteknek egymáshoz való viszonyát új jog alapján akarták szabályozni: az érdekek hasznára, az erő túlsúlyára, a befejezett tények sikerére és más tételekre alapítva, amelyek tagadják az igazságnak örök és változatlan elveit. Ez az alapvető hiba, amely Európát ilyen kétségbeejtő állapotba juttatta". A Szentszék mindig felemelte szavát ez ellen és most sem szűnik meg erkölcsi hatalmával a népek lelkébe vésni az igazság s szeretet eszméit és az evangélium tanításának megfelelően az erő jogával szemben, a jog erejét állítani.

Muravjeff gróf 1899 január 11-én kelt második körlevele már pontosabban is megjelölte az összehívandó békekonferencia tárgyalási anyagát: a fegyverkezések csökkentése, a háború borzalmainak enyhítése, a Vöröskereszt-egyezmény kiterjesztése a tengeri háborúra és végül a fegyveres összetűzések elkerülése céljából a diplomáciai jószolgálatoknak, közvetítésnek és választott bírósági eljárásnak elvi elfogadtatása. Rampolla válasza leszögezi a Szentszéknek már ismert elvét, hogy a mai nemzetközi helyeztben alkalmasabbnak és hatásosabbnak véli a közvetítő szervek működését. Egyébként kife-

jezésre juttatta a pápa őszinte kívánságát, hogy a felvetett terv elfogadásra találjon és kinyílvánította azt a készségét is, hogy közreműködjék a kedvező megvalósításban.

Már úgy látszott, hogy a pápaságot ismét egész világra szóló megtiszteltetés éri és megjelenhet a hatalmaknak azon a gyűlésén, amelyen az ő hivatását legközelebb érintő ügyről, a békéről lesz szó. A kezdeményezések után mindenki természetesnek vette, hogy a pápaságot is hivatalosan meghívják a semleges Hollandia fővárosában, Hágában tartandó értekezletre. A meghívás azonban elmaradt s ebben nem jogi megfontolások döntöttek, hogy vajjon a pápa szuverén uralkodó-e, hanem Olaszország aknamunkája, amellyel XIII. Leo részvételét megakadályozta. Annak ellenére, hogy a konferencia kifejezetten kizárta programmjából a vitás politikai kérdések tárgyalását, mégis Olaszország attól tartott, hogy a pápaság képviselőjének megjelenése felvetné vagy legalább is a kormányok tudatába idézné a lappangó római kérdést, amelyet pedig a Quirinál minden módon igyekezett távol tartani a nemzetközi politikai életből. Canevaro olasz külügyminiszter tiltakozott az orosz és holland kormányoknál a Vatikán meghívása ellen és azzal fenyegetődzött, hogy ellenkező esetben ő lenne kénytelen távol maradni.

Rampolla ekkor Kopp bíboros, boroszlói érsek által, akinek igen nagy befolyása volt német kormánykörökben, Vilmos császárt kérte, hogy szorgalmazza a pápa meghívatását. Viszont a császár és Bülov aknamunkának és a hármasszövetség gyengítésére irányuló kísérletnek tekintették Miklós cár lépését. Szerintük a pápa megjelenése az értekezleten Olaszországban benső zavarokat idézne elő, ami nem kívánatos. A Quirinál ezért azt kívánta, hogy Németország és Ausztria jelentsék ki, hogy távolmaradnak a konferenciától, ha Olaszország nem vehet részt. Németország kétségtelenül nehéz helyzetben volt, mert amint Bülov a quirináli követhez intézett utasításában közölte, nem foglalhat egyenesen és nyíltan állást a pápa meghívásával szemben, mert ez is a háramasszövetség érdekei ellen volna. Bécs ugyanis nyíltan nem helyezkedhetik szembe a pápával, mert a belpolitikai nehézségekkel küzdő kormány nem nélkülözheti a klerikális elemek pártfogását. Mégis Olaszország kérésének, kerülő úton úgy tett teljes mértékben eleget, hogy közölte a holland kormánnyal, hogy a pápa meghívása nehézséggel járna Olaszország és Németország számára. A holland kormány erre ki is jelentette, hogy a konferencia csak valamennyi nagyhatalom részvételével képzelhető el és ezért mellőzték a pápa meghívását. Ilyen előkészületek után Beaufort holland külügyminiszter 1899 április 6-án körlevélben hívta meg a hatalmakat Hágába a május 18-án kezdődő békekonferenciára.

Vilma holland királynő május 9-én meleg rokonérzésről tanúskodó levelet intézett a pápához, amelyben hivatkozik a pápa békeszerző munkásságára és különösképen az április 11-én mondott allo-

kuciójára. Koronázásának évfordulóján ugyanis a bíborosi kollégiumhoz intézett beszédében XIII. Leo behatóan foglalkozott a békekonferenciával, amelyet jótékony, vigasztaló sugárnak nevezett századunk alkonyán. Szerinte semmi sem felel meg annyira az Egyház szándékainak, mint a béke ügyének felkarolása. A vallás ereje nemcsak az egyéni, hanem a közéletben is ebben nyilvánulhat meg: „ezért hiú ábránd lenne őszinte és tartós haladást várni pusztán az emberiességtől, mint ahogy visszaesés és tragédia lenne megkísérelni civilizációnkat a kereszténység éltető befolyásától elvonni". Erre a beszédére hivatkozott Vilma királynő és levelében közölte a pápával, hogy az orosz cár kezdeményezésére fővárosában egybehívta a békeértekezletet. „Meg vagyok győződve arról, — írja, — hogy Szentséged rokonszenvvel nézi ennek az értekezletnek összeülését és igen örvendenék, ha ennek a jóindulatnak bizonyságául értékes erkölcsi támogatását adná a nagy munkához." XIII. Leo május 29-én kelt levelében válaszolt a királynőnek és bár örömének adott kifejezést a konferencia munkája felett, de félre nem érthető módon jelentette ki, hogy az erkölcsi támogatáson kívül közvetlen közreműködést igényel magának. „Ami ezeket a kezdeményezéseket illeti, — írja, — úgy véljük, hogy különösképen a mi feladatunk körébe vág nemcsak erkölcsi segítséget nyújtani, hanem valósággal közreműködni, mert természeténél fogva magasztos és a mi fenséges hivatásunkhoz fűződő feladatról van szó, hiszen az Egyház isteni

alapítójától és több század tradíciójától megszentelt tekintéllyel van felruházva a béke közvetítésére. A pápaság tekintélye felülmúlja a nemzetek határait, átöleli az összes népeket, hogy az evangélium igaz békéjében egyesítse őket; az emberiség közös javának előmozdítására irányuló tevékenysége felülemelkedik a részleges érdekeken, amelyeket az államok vezetői tartanak szem előtt és bárki másnál jobban tudja egyetértésre vezetni a szellemben annyira különböző népeket... A nehézségek ellenére is, mivel ez a kötelességünk, folytatjuk ennek a hagyományos hivatásunknak betöltését anélkül, hogy más cél lebegne előttünk, mint a közjó, anélkül, hogy más dicsőség után sóvárognánk, mint hogy a keresztény civilizáció szent ügyének szolgáljunk."

XIII. Leo levelét nyilvánosan is felolvasták a konferencia záróülésén, bár amint láttuk Olaszország ellenkezése miatt a Szentszék képviselőjét nem hívták meg. Németország szövetségese oldalára állt, Anglia pedig közömbösnek mutatkozott a pápa meghívásával szemben. Delcassé francia külügyminiszter is hűvös tartózkodással viseltetett, bár nemcsak Miklós cárra, hanem Európa közvéleményére is tekintettel akart lenni. Nem tartotta lehetetlennek, hogy a döntőbíráskodásról és a Vöröskeresztről szóló tárgyalások ülésein egy pápai delegátus is részt vegyen, azonban kezdeményező lépést nem akart tenni.

Az egész világ közvéleménye megütközéssel fogadta a hírt, hogy a pápát mellőzték. Mindenki érez-

te, hogy a Szentszék kényszerű távolmaradásával a békeértekezlet mennyit veszít erkölcsi tartalmából. Nemcsak katolikus nagygyűléseken hallatszottak tiltakozó hangok, hanem a Krisztiániában gyűlésező interparlamentáris konferencia is hibáztatta ezt és még április hónapban, a holland parlament mindkét házában tiltakozás hangzott el a pápa mellőzése miatt. XIII. Leo nyugodt méltósággal fogadta az ellene irányuló lépést, a békeértekezlet munkájától nem tagadta meg erkölcsi támogatását, hanem csupán azzal mutatta ki neheztelését, hogy hágai követének utasítást adott, hogy az értekezlet tartamára Luxemburgba távozzék. Egészen nem felejthette el ezt a diplomáciai vereséget és keserű szavakkal emlékezett meg erről az év végén, 1899 december 14-én tartott beszédében. A hágai konferenciával kapcsolatban, mondotta, olyan sértés érte a Szentszéket, amelyet nem tudunk csendben elviselni. „Ennek a nemes és üdvös vállalkozásnak kezdetén önként kérték közreműködésünket. A közvélemény is helybenhagyta, hogy a hágai konferencián hely van a mi számunkra is. Valamennyi között egy tiltakozó hang hallatszott és nem szűnt meg állhatatos ellenkezést kifejteni addig, míg meghallgatásra nem talált. Azoknak az embereknek hangja volt ez, akik Rómát elfoglalva az Egyház szuverén fejét hatalmuk alá vetették. Milyen ellenséges cselekedetektől kell még tartanunk, mikor egész Európa szeme láttára nem riadnak vissza megsérteni azokat a szent jogokat és kötelességeket, amelyek apostoli hivatalunkból ter-

mészetszerűen következnek? Bármilyen legyen a jövő, mégis Isten segítségével velük szemben nem leszünk sem elnézőek, sem gyöngék!" XIII. Leonak valamennyi között ez a legkeményebb nyilatkozata, amellyel a római kérdésben való hajthatatlanságát kifejezésre juttatta, pedig uralkodása elején mindenki azt remélte, hogy ő fogja létrehozni a kibéküléS nagy művét. Sajnos azonban az egész világ békéjének ügyét sem szolgálhatta úgy, amint szerette volna. Ha a pápaság szerepét nézzük, akkor kétségtelenül, mint diplomáciai vereséget kell elkönyvelnünk, hogy XIII. Leót és később X. Piust sikerült távoltartani az első, illetve második hágai békekonferencia munkálataitól. Végeredményben azonban ezáltal nem a pápaság, hanem a béke vesztett. Ha meggondoljuk, hogy a Szentszék képviselője is résztvett volna a konferencián és a pápa is magáévá tette volna azokat az egyezményeket, amelyeket pl. a hadviselésnek emberségesebbé tételéről, vagy a sebesültek, hadifoglyok védelméről kötöttek és amelyek a természetes erkölcsi törvény alapján állnak, vagy annak közelebbi meghatározásait jelentik, erkölcsi súlyban igen sokat nyert volna az értekezlet munkája. A pápa talán a nemzetközi jog elveit magában foglaló enciklika formájában hirdette volna ki a csatlakozást és így eleget tett volna a régi kérésnek, amellyel több oldalról is a Szentszékhez fordultak. Az angol katolikusok még 1868-ban kérték IX. Piust, hogy foglalja össze a nemzetközi jog erkölcsi alapjait jelentő tételeket és állítson fel egy nemzetközi

jogi kollégiumot Rómában. A vatikáni zsinat hírére a rákövetkező évben protestáns oldalról is ugyanezt kérték. 1870-ben pedig a vatikáni zsinathoz negyven zsinati atya aláírásával ellátott petíció érkezett és az örmény patriarcha az előző évben Konstantinápolyban tartott zsinat beadványát terjesztette elő ugyanezen tárgyban. A vatikáni zsinat nem foglalkozhatott ezzel a feladattal, de a békekonferencia alkalmas időpont lett volna ennek elvégzésére. Amint a pápák enciklikái összefoglalták a keresztény szociális erkölcs tételeit és állandó ébresztői voltak az emberiség lelkiismeretének, hasonló hatást lehetett volna elérni a nemzetközi jog terén is. Ma már nem lehet nagyobb visszahatás nélkül megsérteni a szociális igazságosság követelményeit jelentő törvényeket és ennek az eredménynek elérésében az Egyház nevelő és lelkeket felrázó tevékenységének is nagy része van. Hasonlóképen mérhetetlenül sokat jelentett volna a béke ügyének, vagy legalábbis egy elkerülhetetlenné vált háború borzalmainak enyhítésében jelentős tényező lett volna, ha a hágai békekonferencia határozatai a világ köztudatába átmenve, az így egyetemesen kialakult erkölcsi tudat sok esetben a fékevesztett szenvedélyek gátjául szolgált volna. Az sincs kizárva, hogy a pápaság csatlakozása nem múlt volna el anélkül, hogy a keresztény felekezetek valamennyien, sőt esetleg nem keresztény vallási, vagy erkölcsi alapon álló közösségek is megfelelő békemozgalmakat ne indítottak volna. Igy minden oldalról hatalmas vallási, szellemi és szociális erők működtek volna közre abban, hogy a nemzetközi élet békés szabályozásának erkölcsi tételei a népek lelkében megerősödjenek.

A második, 1907-ben tartott békekonferencia határozatai között szerepelt az a megállapodás, hogy egy újabb, harmadik békeértekezlet összehívására tesznek lépéseket. Erre azonban már nem került sor és a világháború azoknak a pesszimistáknak adott igazat, akik ezt a munkát kezdettől fogva kishitűséggel nézték. Azok az elvek, amelyek a nemzetközi jognak oly fontos tételeit alkotják, nem mentek át a gyakorlatba és a béke érdekében kifejtett munka csak papíros maradt. A hágai békemű, mint kártyavár omlott össze az első fegyveres összeütközések szelére.

XIII. Leo valóban nagyszabású világpolitikájában és az események mélyére tekintő diplomáciai tevékenységében már előre látta a nemzetközi politika erőinek azt a végzetes megindulását, amely a világháború kitöréséhez vezetett. Míg az avatatlan közvélemény a háborítatlan békének örült, ismételten felemelte szavát az igazi béke érdekében. Megrázó erővel írta 1894 június 20-án kelt püspöki jubileuma alkalmából a népekhez és fejedelmekhez intézett apostoli levelében: „Lélekben magunk előtt látjuk Európa állapotát. Már több év óta inkább látszólagos, mint valódi békében élünk. A népek, mint valami gonosz szellemtől űzve és egymásra gyanakodva fegyverkezésüket a legmagasabb fokra eme-

lik... Hát vajjon ez legyen a társadalom természetes állapota? Ebből a válságból kiszabadulni és igazi békére jutni lehetetlen Jézus Krisztus kegyelmének jótékony befolyása nélkül. A törtetés, irígység és versengés szellemét elnyomni, azt a hármas tűzfészket, amelyből a háború rendszerint lángralobban, semmi sem alkalmasabb, mint a keresztény erények, főleg az igazságosság." Utolsó írásai közé tartozik 1902 március 19-ről kelt s a világ püspökeihez intézett körlevele, amelyben újra azokat a gyászos eredményeket sorolja fel, amelyeket a keresztény elvek megtagadása a nemzetközi életben okozott és aminek következtében a nemzetközi életet a féltékeny önzés szelleme hatja át. S ez tette a nyers erőszakot a világ legfőbb törvényévé.

A pápaság állásfoglalásából kitűnik, hogy a nemzetközi jognak hatályossá tételére nincs más út, mint amit az Egyház követ és amelyet a szociális követelményeknek az emberek lelkiismeretébe való vésése által más területen is megvalósított. Mivel Istenen kívül nincs az államok felett ítélkező és jogsértést számonkérő hatalom, azért a nemzetközi erkölcs tételeinek és követelményeinek fóruma a lelkiismeret. Csak az emberek lelkiismeretének formálása és nevelése által lehet remélni, hogy a papírra írt megállapodásokból élő, gyakorlatban is érvényesülő jog legyen. Az Egyházat pedig nem lehet kikapcsolni ebből a munkából, mert amint a hágai békekonferencia példája mutatja XIII. Leo szavával élve, hiú ábránd pusztán az emberiesség eszméjére építeni és a kultúra haladásában bízva remélni a béke eljövetelét az egyéni lelkiismeretek átformálása nélkül.

A béke megmentésére irányuló törekvések és a nemzetközi politika fordulataiban az Egyház helyzetének megszilárdítását célzó diplomáciai akciók jellemzik XIII. Leo pápaságának nagyszabású tevékenységét. Mikor 1903 július 20-án meghalt, az egyháztörténelem egyik legkiválóbb és párját alig találó eredeti egyénisége költözött el vele az élők sorából. A diplomácia művészetének mesteri kezelésével, a jövőbe is látó kormányzó tehetségével, az Egyház hajóját át tudta vezetni egy új korszakba. Megmutatta, hogy a pápaság világi hatalom nélkül is lehet elismert világtekintély és XIII. Leo, valamint Rampolla bíboros politikája olyan irányba állították az Egyház életének fejlődését, hogy kibírta az első világháború megrendítő válságait is. Az előző korban a pápaság minden téren védekezésre szorult és a tehetetlen tiltakozáson kívül alig volt más fegyvere. IX. Pius uralkodása alatt a kormányok egymásután szakították meg a pápával az érintkezést, a követségi paloták elnéptelenedtek, a Vatikán csendben és elhagyatottan állt a modern élet és politika meginduló zajos ütemében. Igaz, hogy XIII. Leo békülékeny politikájának erejét nem kis mértékben elődjének makacs tiltakozása adta, mégis az ő diplomáciai zsenijének érdeme, hogy sikerült békés úton leszerelni a porosz kultúrharcot, megállapodásra jutni az angol kormánnyal, felvenni a diplo-

máciai érintkezést az orosz cárral. Követeit nagyhatalmaknak kijáró tisztelettel fogadták a német császár születésnapján, az orosz cár koronázásán, vagy az angol királynő jubileumán tartott ünnepségeken. III. Incére emlékeztető uralkodói tevékenységével elérte, hogy a világpolitika szálai ismét a Vatikánban futottak össze. A fiatal olasz királyság nem kis ellenszenvvel és irígységgel láthatta, hogy a Vatikánban ismét a pápaság legfényesebb korszakainak emlékét felidéző élet folyik. A Damazus-udvaron újra megkezdődtek a díszkivonulások, a svájci gárda fejedelmek és kormányfők látogatására tisztelgett, a nagykövetek, egy Schlözer, Lefèbre de Béhain, vagy Izwolszki díszes fogatokon csaknem naponkint jöttek a bíboros államtitkárhoz fontos tárgyalásokra. XIII. Leo uralkodása a pápaság nemzetközi jelentőségét egyedülálló mértékben és az egész világ elismerését elnyerve mutatta be éppen a legújabb korban.

A nagy diplomata és politikus pápa után a választó bíborosok többsége inkább lelkipásztort kívánt Szent Péter székébe. A nagy Rampollának is megvolt a maga tekintélyes pártja, de függetlenül Ferenc József vétójától nem ő, hanem Sartó József velencei patriarcha lett X. Pius néven Szent Péter utóda. Az ő érdeklődésének és munkásságának iránya a politika teréről inkább az Egyház benső tevékenységének körére irányult. Bár a pápaság helyzete az egyes országok kormányaival szemben ismét romlott, az Egyház benső élete hatalmas fejlődésen

és megerősödésen ment át. A katolicizmus ujjászületése és megizmosodása tette igazi lelki nagyhatalommá a pápaságot és biztosította azt, hogy a világháború kríziseiben ismét egy politikus pápa sértetlenül tudta kivezetni az Egyház hajóját a viharból.

XIII. Leo hagyományai azonban tovább éltek X. Pius alatt is, amint méltán keltett feltűnést a nagy lelkipásztor-pápának a bíborosi kollégiumhoz 1905 március 27-én intézett beszédében tett bejelentése. A pápa a nemzetközi helyzetről szólva megemlékezett az orosz-japán háborúról, majd közölte Brazília, Peru és Bolívia között felmerült vitás területi kérdéseknek pápai döntőbíráskodás útján történt békés elintézését. „Ezeknek az államoknak fejei, — mondotta, — igen bölcs és üdvös gondolattal elhatározták, hogy viszályuknak döntőbíró ítéletével vetnek véget. Mivel igen helyesen úgy gondolták, hogy ilyen ügyben a béke megőrzése csaknem természetes és veleszületett hivatása a szuverén pápaságnak, közös elhatározással az apostoli szentszék követére bízták a viszály elintézésére alakult bizottság elnökségét."

Ezekben a vitás területi kérdésekben a pápát Alessandro Bavona, Bolívia és Peru apostoli delegátusa és Brazília nunciusa képviselte. Szerepe nemcsak a döntőbíróság tiszteletbeli elnökségének betöltése volt, hanem ő végezte az Acre-folyó forrásvidékének tulajdonjogát érintő bonyolult kérdés fárasztó áttanulmányozását. Az igazságosság és méltányosság követelményeinek beható mérlegelése

után az ellentétek kiegyenlítésének kényes feladatát nagy sikerrel oldotta meg. A nuncius, mint a döntőbíróság elnöke, X. Pius pápa nevében mondta ki az ítéleteket, amelyek szintén például szolgálhatnak a vitás kérdéseknek az igazságosság és méltányosság alapján történő megoldására. Ugyancsak X. Pius pontifikátusa alatt történt, hogy Columbia és Peru 1905-ben kötött szerződése minden felmerülő vitás kérdést a pápai döntőbíráskodás elé utalt. Columbia és Ecuador határviszályában pedig Ragonesi apostoli delegátust kérték fel közvetítésre és az ő közbenjárására az ügy a spanyol király döntőbírói ítélete alá került.

X. Pius is a békepápák közé sorakozik. Nemcsak egyéniségével és ezekkel a tetteivel, hanem főleg azzal, hogy mikor már egész Európa a jövendő összecsapásra készült elő, egész befolyásával a béke megőrzésén fáradozott, amit annyira szívén viselt. Nevezetes volt Mons. Falciono, washingtoni apostoli delegátushoz 1911 június 11-én intézett levele, amelyben örömmel üdvözli a békemozgalmat szolgáló Carnegie-alapítványt. Annál is nevezetesebb ez a nyílt levele, mert a kezdeményezés csaknem kizárólag protestáns kezekben volt és jól ismert X. Piusnak hajthatatlansága, amellyel a katolikusok és másvallásúak közötti vallási együttműködést elítélte. Mégis ez a megnyilatkozása, amellyel az alapítvány békemunkáját kész saját tekintélyével támogatni és imádságaival kíséri, abban leli magyarázatát, hogy a béke ügyét annyira egyetemes emberi feladatnak és

az érte való munkát annyira az evangélium szellemével megegyezőnek tartotta, hogy szemében ez ez nem akadályozta meg a másvallásúakkal való együttműködést.

A bíborosi testülethez intézett utolsó allokuciójában 1914 május 25-én újra a békéről beszélt. Az újonnan kreált bíborosok sorában volt Rampolla egykori munkatársa, Giacomo della Chiesa bolognai érsek is, aki elődje ajkáról hallhatta, hogy „ma jobban van szükség békére, mint bármikor". Három hónappal később a meginduló világküzdelem csatazajában X. Pius visszaadta lelkét Teremtőjének. Szent Péter és Pál apostolok ünnepének előestéjén az apostolok sírjánál a Szent Péter templomban kíséretével szokásos imádságát végezte, mikor hírül adták neki, hogy Ferenc Ferdinánd trónörököst megölték. A pápa megrendülten hívta fel környezetét imára, mert amint mondta, „szörnyű háború előtt állunk". Utolsó diplomáciai tevékenységei közé tartozott, hogy Mons. Scapinelli de Leguigno bécsi nuncius útján kérte Ferenc Józsefet, hogy kerülje el a jóvátehetetlen lépést. Az egész világ lelkiismeretét felrázó szózatában fordult augusztus 2-án valamennyi hívőhöz: „Mikor csaknem egész Európa a legrettenetesebb háború örvényébe zuhant, amelynek senki sem láthatja előre következményeit... mélységesen átérezzük, hogy ebben az összeomlásban és válságban atyai szeretetünk és apostoli tisztünk azt parancsolja nekünk, hogy valamennyi hívő lelkét ahhoz fordítsuk, akitől egyedül jöhet segítség." Ez volt az

utolsó nyilvánossághoz intézett szózata és a szelídlelkű pápa tevékenységének foglalatát és fáradozásainak célját azok a szavai fejezik ki, amelyeket egyik uralkodó vatikáni követének adott, aki országa hadbavonult seregére kérte áldását. A pápa csak ennyit felelt: „Megáldom a békét!" Ez volt egy letűnt békekorszak utolsó pápájának és valamennyi elődjének áldása és szellemi öröksége.

A VILÁGHÁBORÚ VIHARÁBAN

Alig egy hónappal a rövidnek gondolt és mégis oly hosszú évekre elnyúlt világháború kitörése után, a bíboros egyházfejedelmek 1914 augusztus 31-én új pápa választására gyűltek össze az egész világról. Mint annyiszor az egyháztörténelemben, most is az elhúnyt pápa irányzatával ellentétes felfogás jutott érvényre a bíborosi testületben. Így érthető, hogy X. Pius a nagy lelkipásztor-pápa után Giacomo della Chiesa nyerte el a szavazatok nagy többségét és lett szeptember 4-én XV. Benedek néven a pápák sorában Krisztus földi helytartója. Az új pápa kifejezetten politikus és diplomata egyéniség volt, amilyenre most oly nagy szükség volt: a nagy Rampolla tanítványa és meghitt bizalmasa, aki élete során mestere mellett állt a madridi nunciatura titkári állásától kezdve a vatikáni államtitkárság névtelen, de áldozatos munkájában. A nagy diplomata-főpap jobbkeze volt mindaddig, míg Rampolla X. Pius megválasztása után vissza nem vonult a pápai politika intézésétől. Della Chiesát azonban most sem nélkülözhették és ezért 1907-ig megma-

radt a Vatikánban Merry del Val bíboros oldalán, mint helyettes államtitkár. Aztán Bologna érseki székére távozott, s csak nagy mesterének és atyai jóbarátjának Rampollának halála után aránylag elég későn, 1914 májusában nyerte el a bíbort. Ennek az esztendőnek vérbeborult őszén pedig az ő fejére került a valójában Krisztus töviskoronáját jelentő pápai tiara.

Az új pápára gondviselésszerű feladat megoldása várt Szent Péter székén. Megválasztása bizonyos értelemben a leói diplomáciai hagyományok és nagyszabású politikai tevékenység felújítását jelentette. A megváltozott viszonyok azonban az új helyzethez való alkalmazkodást kívánták a pápai diplomáciától is. Míg az új pápának igazában világpolitikát folytató mesterei különböző hatalmakhoz és érdekcsoportokhoz való közeledés által keresték a pápai hatalom és tekintély megerősítését, XV. Benedek számára nem volt más választás, mint hogy megőrizze tökéletes pártatlanságát. S ennek a feladatnak megoldásában kiváló diplomatának bizonyult. Az egész világot két ellentétes táborra osztó véres küzdelemben páratlan politikai ügyességgel és biztos kézzel vezette az Egyház hajóját s négy éven át egyetlen ballépés nélkül tudta teljesíteni ezt az emberfeletti munkát. A gyűlölet és ellenséges propaganda mindkét oldalról a rosszindulatú rágalmak özönével borította el a pápai trónt, XV. Benedek azonban nem ingott meg és nem vesztette el tisztánlátását. Rendületlenül kitartott legfőbb tanítói és apostoli hivatalának gyakorlásában, s hogy valóban a legnagyobb nehézségek között is pártatlanul töltötte be a közös atya szerepét, azt legjobban ezek a mindkét oldalról jövő rágalmak bizonyítják. Míg egyrészt a központi hatalmak elfogult és tájékozatlan köreiből gyakran lehetett hallani, hogy a pápa „antant-barát", addig a másik oldalról nem egyszer „le Pape boche" gúnyos és sértő rágalmával illették. A pápa pedig ott állott a tűzben égő, vérbeborult világ két tábora között és vérzett a szíve, hogy gyermekei testvérharcban pusztítják egymást. Az Egyháznak egyformán súlyos érdekei forogtak kockán mindkét oldalon és ha volt valaki, aki önzetlenül a népek javára akarta a békét, az a kereszténység atyja, XV. Benedek volt.

Ha pusztán a világi politika esélyei szerint gondolkodnánk, azt kellene hinnünk, hogy a világháború rettenetes küzdelmében az Egyház teljes tehetetlenségre lesz kárhoztatva és miután már X. Pius alatt is háttérbe szorult a világpolitika porondján, abban az élet-halálküzdelemben, amelyben a fegyvereké a döntő szó, a pápáról mindenki elfeledkezik. Ezzel szemben az történt, hogy a Vatikán ismét a nemzetközi politika egyik fontos centrumává lett és kitűnt, hogy az immár háromszázmillió katolikus szellemi vezére és irányítója olyan tekintély, amellyel a legnagyobb katonai hatalomnak is számolni kell. Tekintettel arra, hogy az entente-országoknak a háború kitörése alkalmával nem is volt diplomáciai képviseletük a Szentszéknél, elsőnek a

gyakorlati érzékű angol politika látta be ennek hiányát és feledve az Egyesült Királyság pápaellenes tradícióit, mindjárt a világháború elején 1914 decemberében a katolikus Norfolk hercegi ágból származó Sir Henry Howard személyében rendkívüli követet küldött a pápához. A Vatikán jelentőségének elismerése volt, hogy a világháború befejeztével 1920-ban ezt a rendkívüli missziót állandó követséggé alakították át. Az angol politika rugalmasságára volt jellemző a walesi hercegnek 1918-ban történt vatikáni látogatása is. Franciaországban még igen elevenen élt a szeparációs harc egyházellenes hangulata, mégis Viviani külügyminiszter megint gyakorlati politikai érdekekből nemcsak arra ösztönözte Angliát, hogy vegye fel a diplomáciai kapcsolatokat a pápával, hanem félhivatalos megbízottat is küldött Rómába Charles Loiseau személyében. A francia kapcsolatok kiépítését szolgálták a neves írónak René Bazinnak és Denys Cochin képviselőnek a látogatásai is.

Hogy nemcsak az egyoldalú politikai propaganda érdekei játszottak közre a diplomáciai kapcsolatok felvételében, hanem valóban XV. Benedek rendkívüli egyénisége és ügyes diplomáciája emelték fel újra a pápaság nemzetközi tekintélyét és súlyát, arra legjobb példa a protestáns Hollandia magatartása. Szintén még a világháború elején a vatikáni követség felállítására törvényjavaslatot nyújtottak be a holland parlamentben. A Vatikán nemzetközi szerepét és jelentőségét legjobban Cort van den Linden

miniszterelnöknek a törvényjavaslat kamarai vitájában 1915 június 15-én mondott beszéde világítja meg. A protestáns körök aggályainak eloszlatására kiemelte, hogy Hollandia lakosságának egy tekintélyes része katolikusokból áll és az ország protestáns jellege a kormány diplomáciai lépései miatt nem szenved kárt. A kormány se nem katolikus, se nem protestáns és a vatikáni követség a pápával nem mint a katolikus Egyház fejével teremt kapcsolatokat, hogy a katolicizmus érdekeit képviselje, hanem „a követség jellegét egyedül az határozza meg, hogy a pápaságban mindenki jelentős nemzetközi hatalmat ismer el. Hogy a pápa ilyen jelentős nemzetközi hatalom, az egyszerűen valóság. Lesznek, akik ezt tagadják, vagy sajnálják, de ez nem változtat a tényeken. A pápának igenis van hatalma s hozzá akarom tenni, hogy különösen ezekben az időkben kevés olyan politikai centrum van, amely oly jelentős lenne, mint a Vatikán. S miután a kormány tudja, hogy a pápa kész minden befolyását a béke érdekében felhasználni, nem szabad csodálkozni, hogy kormányunk minden körülmények között keresi az utat a pápához és ez csak egyetlen módon lehetséges, t. i. követ küldésével. A követség felállítása az egyetlen mód, amely megfelel a pápa nemzetközi helyzetének... Mi csak szerény helyet foglalunk el a hatalmak sorában, de a pápa a nagyhatalmak közé tartozik." Az új holland követ, Regout v. miniszter eredetileg csak a „háború tartamára" lett megbízva, de a Szentszék nem csökkenő politikai jelentőségét

mutatja, hogy 1921 februárjában ezt a rendkívüli képviseletet is átalakították rendes követséggé. Csak belpolitikai pártharcok következménye volt, hogy a holland parlament 1925-ben ismét eltörölte a vatikáni követséget.

Anglia és Hollandia után az orthodox Szerbia is fölvette a diplomáciai kapcsolatokat Rómával és annak ellenére, hogy a török követség felállítása meghiúsult, a Szentszék és Törökország kapcsolatai az egész világháború folyamán barátságosan alakultak.

A Vatikán tekintélye egyre emelkedett és minél inkább kiterjedt a háború az egész világra és minél több állam sodródott bele az elkeseredett küzdelembe, annál inkább nőtt a Szentszéknek, mint hivatásánál fogva pártatlan békeszerző hatalomnak a súlya. A háború által sújtott, béke után sóvárgó népek milliói mind Szent Péter utóda felé tekintettek, mert érezték, hogy máshonnan hiába várnának békét, mert sehonnan sem jön vigasztalás. A pápa a Vatikán foglya volt és a római kérdés megoldatlansága igen súlyos helyzetbe hozta, de mégis az egész világ szomjas lélekkel hallgatta szavát és várta békeakcióját.

A pápa elsősorban arra használta fel egyetemesen elismert tekintélyét, hogy a keresztény tanítást változatlan hűséggel hirdesse és pártatlan erkölcsi ítéletével az emberek elaludt lelkiismeretét felrázza. Minden alkalmat megragodott, hogy békefelhívásokat intézzen, imára buzdítson és nyíltan kimondta 1915 január 22-én tartott beszédében, hogy a Szentszék elítél minden jogtalanságot, bármely oldalon és bármely okból követték is el. Nemcsak trónra lépő enciklikájában hívta fel a világ figyelmét a hiábavaló pusztítás céltalanságára, amelyet Európa öngyilkosságának nevezett, hanem különösen a világháború első évfordulója alkalmából az egész világhoz intézett apostoli szózata volt hivatva felrázni az emberek lelkiismeretét. A véres világháborúnak egyik legmélyebb emberi érzésről tanúságot tevő dokumentuma ez a pápai irat és nemcsak az Egyház fejének az egész emberiség és Európáért érzett súlyos gondjait tárja fel, hanem újra átelmélkedve a világ tragédiájának óráiban megdöbbenünk XV. Benedek előrelátásán Csak a félrevezetett és gyűlölettől elvakult ember mondhatja, hogy az Egyház háborúra uszított és a pápaság volt oka a világháborúnak. Elég végigolvasni az itt következő iratot, hogy megértsük a pápa gondját és belelássunk lelkébe.

„Mikor a békeszerető X. Pius pápa után, — írja XV. Benedek, — akinek szent és áldásos életét az Európában fellángolt testvérviszály feletti fájdalom megrövidítette, minket méltatlanokat hívtak az apostoli székbe, a vértől beszennyezett harcterekre vetett pillantásunkkal mi is éreztük annak az atyának szívettépő fájdalmát, akinek házát a száguldó orkán feldúlta és szétrombolta ... Szívünk résztvett a számtalan család szorongatásában és áthatotta a béke és szeretet küldetésének az a parancsoló kötelessége, amelyet ezekben a boldogtalan napokban

bíztak rá. Igy jutottunk hamarosan arra a rendíthetetlen elhatározásra, hogy minden befolyásunkat és tekintélyünket a hadviselő népek kibékítésének szenteljük és erre ünnepélyes fogadalmat tettünk az isteni Megváltónak, aki vérét hullatta azért, hogy minden ember egymás testvére legyen.

Az első szavak, amelyeket Mi a népekhez és kormányaikhoz intéztünk, a béke és a szeretet szavai voltak. De intő szavunk, amely olyan szeretetteljes és hathatós volt, mint egy atyáé és baráté, meghallgatás nélkül hangzott el. Fájdalmunk erre megnövekedett, de szándékunkban meg nem inogtunk. Nem szűntünk meg telve bizalommal a Mindenhatóhoz fohászkodni, akinek kezében van az alattvalók és a királyok lelke és szíve, könyörögtünk Hozzá, vegye el a földről a háború iszonyatos csapását... Ma, amikor az a nap tér vissza, amelyen ez a borzalmas viszály kitört, még izzóbban ég szívünkben a vágy, hogy ezt a háborút befejezve lássuk, hangosabbá válik a béke utáni atyai kiáltásunk. Bár túlzengené ez a kiáltásunk a fegyverek borzalmas lármáját és elhatna a hadviselő népekhez és kormányaikhoz, hogy mind az egyiket, mind a másikat szelídebb és békésebb elhatározásokra tegye hajlandóvá...

Ti, akik Isten és emberek előtt a háborúért és békéért szörnyű felelősséggel tartoztok, hallgassátok meg könyörgésünket, hallgassatok az örök és legfőbb bíró helyettesének atyai szavára, akinek Ti

is számadással tartoztok nyilvános és magán cselekedeteitekért.

A hatalmas kincsek, melyekkel a Teremtő országaitokat megáldotta, lehetővé teszik, hogy a harcot folytassátok; de milyen áron! Erre a kérdésre azoknak a fiatal embereknek ezrei felelnek, akik naponkint a harcmezőkön összeesnek. Felelnek a megszámlálhatatlan község és város romjai, a jámborságnak és az elődök szellemének szentelt épületek roncsai. S nem ismétlik-e az otthon magányában, vagy az oltárok lépcsőin elsírt keserű könnyek, hogy ez a háború, amely már oly hosszú ideje tart, sokba kerül, nagyon sokba?

Ne mondja senki, hogy ezt a borzalmas vitát nem lehet a fegyverek ereje nélkül elintézni. Mondjon le mindenki önként a megsemmisítés vágyáról, mert meg kell győződnie arról, hogy a népek nem halnak meg. Megalázva és elnyomva keserűen vonszolják az igát, amelyet rájuk raktak és lázadásra készülnek. Igy száll nemzedékről-nemzedékre a gyűlölet és bosszúállás szomorú öröksége.

Miért ne mérlegelhetnénk mostantól kezdve tiszta lelkiismerettel a népek igazságos és jogos kívánságait? Miért ne kezdeményezhetnénk őszinte jóakarattal közvetlen, vagy közvetett tárgyalásokat azzal a céllal, hogy a lehetőség határain belül számot vessünk ezekkel a jogokkal és kívánságokkal és így végre befejezzük ezt a borzalmas viaskodást, amint ez más esetekben hasonló körülmények között megtörtént? Áldott legyen, aki elsőnek hozza

meg a béke olajágát és jobbját nyújtva az ellenségnek, ésszerű feltételek mellett felajánlja neki a békét! A világ egyensúlya, a népek virágzása és a nyugalom biztonsága sokkal inkább a kölcsönös jóakaraton, a másik jogának és méltóságának tiszteletbentartásán alapul, mint a hatalmas hadseregeken és félelmetes erődítéseken.

A béke utáni kiáltás különösen hangosan tör elő Belőlünk ezen a szomorú napon. A világ valamennyi békebarátját meghívjuk, csatlakozzanak hozzánk, hogy a háború befejezését siettessük... Abban a biztos tudatban, hogy a béke fájának ezek a hőn áhított gyümölcsei a világ örömére meg is fognak jelenni, adjuk apostoli áldásunkat a ránk bízott nyáj minden tagjára és azokért is, akik még nem tagjai a római katolikus anyaszentegyháznak, imádkozunk az Úrhoz, egyesítse ezeket is Velünk végtelen szeretetének országán keresztül."

A pápa mint a szeretet vallásának főpapja, nem feledkezhetett meg arról, hogy a háború szenvedései mennyi ártatlan embert sújtanak és Krisztus földi helytartója magáévá tette Mesterének a szavát: Misereor super turbam — szánom a sereget! Erőihez mérten uralkodása kezdetétől egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy a háborús szenvedéseken enyhítsen. Az egész világegyház erőit a szeretetmunka érdekében mozgósítva tűnt ki az Egyház gondoskodásának nagysága és a kereszténység hivatásnak igazi szépsége. Az emberek szenvedése lelki ügy és nem politika, ezért a pápa minden politikától

mentesen törekedett enyhíteni a szenvedő emberiség baján. Itt is kimondott lelki érdekekért állította sorompóba a rendelkezésére álló erőket. Ha XV. Benedeknek a világháború szenvedéseinek enyhítésére tett fáradozását tekintjük át, egy olyan világra szóló karitatív munka körvonalai bontakoznak ki előttünk, ami páratlan a maga nemében és a pápaság tekintélyét mindenki előtt elismerteti. Rá valóban illettek a szavak, amiket egy emlékére írtak: Egy ember, aki az általános gyűlölet között szeretett.

A Szentszék gondoskodásának hagyományos tárgyát képezték mindig a hadifoglyok és XV. Benedek első rendelkezései az ő javukat akarták szolgálni. 1914 december 21-én a rendkívüli egyházi ügyek kongregációja rendeletet adott ki, — amelyen Eugenio Pacelli aláírása is mint titkáré szerepelt, — és ebben a rendeletben a pápa a püspökök feladatává tette, hogy egyházmegyéjük területén tartózkodó hadifoglyok lelki szükségleteiről gondoskodjanak. Megkívánta, hogy nyelvüket értő papok álljanak a foglyok rendelkezésére. Igy pl. az olasz fogságba jutott magyarok mellé beosztott olasz papoknak kötelességük volt magyarul is tanulni, vizsgázniok pedig éppen jelenlegi hercegprímásunk, Serédi Jusztinián előtt kellett, aki akkor a Vatikánban lakott. S az általa készített magyarnyelvű imakönyvet a pápa a vatikáni nyomdában 35.000 példányban kinyomatta és kiosztatta.

Az eltűntek és hadifogságba jutottak felkutatására már 1914-ben először a Vatikánban, később a

Penitenciária palotájában tudakozó irodát állított fel, amelynek Paderbornban, Bécsben és Fribourgban voltak hivatalai és bárkinek kérésére ingyen végeztek kutatásokat eltűntek után.

A hadifoglyok sorsának enyhítése és az iránt tanúsított emberies bánásmód ellenőrzésének szolgálatában álltak a pápai kiküldöttek látogatásai. Így a német püspöki kar felkérésére 1915-ben Courten einsiedelni bencés látogatta végig a francia hadifogoly táborokat és miután tapasztalatait közölte Rómával, a pápa felhívta Amette bíboros párisi érseket, hogy tegyen lépéseket a hadifoglyok érdekében. Ennek egyik eredménye az volt, hogy Msgr. Beaupin pápai megbízásból szintén meglátogatta a német hadifoglyokat. Németországban Pacelli müncheni, Ausztriában pedig Scapinelli bécsi nuncius látogatta végig a fogolytáborokat. A pápa Felix von Hartmann kölni érsekhez írt nyílt levelében mondott köszönetet a német császárnak, hogy a fogoly francia papok mind tiszti bánásmódban részesültek. (1914 okt. 18.) Azt is megemlítjük, hogy a francia kispapok számára Münsterben 1915—1917-ig hadifogoly szemináriumot nyitottak és így a teológusok tovább végezhették tanulmányaikat. Olaszországban a megyéspüspökök voltak megbízva a fogolytáborok látogatásával, Törökországban pedig Dolci apostoli delegátus végezte el ezt a feladatot.

A pápai kiküldöttek nemcsak lelki vigaszt nyújtottak a foglyoknak és látogatásuk jelentősége nemcsak szeretetadományok kiosztásában állt. Sokkal

fontosabb volt, hogy ilyen látogatások által pártatlan megfigyelők értesüléseket szerezhettek és ezeknek közlése által emberiesebb bánásmódot biztosíthattak kölcsönösen a hadifoglyoknak. XV. Benedek elérte, hogy közbenjárására a német kormány feloszlatta a megtorló tábort, de a franciák is Dahomey-ból egészségesebb északafrikai partvidékre szállították foglyaikat. (Oss. Rom. 1915 szept. 15.)

Még jelentősebb volt a Szentszéknek a hadifoglyok kicserélését célzó tevékenysége. Még 1914 karácsonya előtt először bizalmas érdeklődés formájában, majd karácsony ünnepén nyílt felhívásban fordult XV. Benedek a kormányokhoz a hadiszolgálatra alkalmatlan sebesült foglyok kicserélése ügyében. A központi hatalmak készséggel karolták fel a tervet, csak Franciaország és Oroszország húzódozott kezdetben. A pápa és II. Vilmos császár szívélyes hangú táviratot is váltott egymással 1915 január 1-én abból az alkalomból, hogy a császár elfogadta a pápa javaslatát a harcképtelen foglyok kölcsönös kicseréléséről. XV. Benedek rögtön utána javaslatot tett a polgári internáltak három kategóriájának, a 17 éven aluli fiataloknak, az 55 éven felüli öregeknek, a nőknek, papoknak és hadiszolgálatra alkalmatlanoknak szabadonbocsátása érdekében. 1915 január 11-én tett indítványát csak hosszadalmas tárgyalások után fogadták el a hadviselő felek és egy évig is eltartott, míg az internált polgári személyeket kicserélték. A svájci kormány közreműködésével tette a pápa 1915 május 14-én azt a

javaslatát, hogy a beteg hadifoglyokat semleges területen ápolják, a foglyokért pedig a svájci kormány vállalt felelősséget. A világháborús karitatív akciók során elevenedtek fel a Szentszéknek és a svájci szövetségi kormánynak 1870-ben megszakadt kapcsolatai, amelynek eredményeként 1920-ban újra felvették a rendszeres diplomáciai érintkezést és az első berni nuncius Mons. Maglione, a későbbi párisi nuncius és jelenlegi bíboros-államtitkár lett. Nagy szerepe volt a háború alatt Mons. Maglionen kívül a Fribourgban működő Marchetti-Selvaggiani prelátusnak, a pápa megbízottjának, aki most a Szentatya római bíboros vikáriusa.

XV. Benedek további lépése volt, hogy 1915 augusztus 23-án felhívást intézett a hadifoglyok vasárnapi pihenőjének biztosítása érdekében és ugyancsak rövid időre rá azt kérte, hogy elsősorban a hadifoglyokat és ártatlan polgári lakosságot sújtó és az illetékes kormányokkal előzetesen nem közölt indokok nélküli megtorlásokat tiltsák el. Még jelentősebb volt az a felhívása, hogy olyan három és többgyermekes családapák, akik már 18 hónap óta fogságban vannak, semleges területre szállíttassanak. (1916 július 18-án.) Számos családapa nyerte így vissza szabadságát és ugyanannyi család lelki békéjét és nyugalmát. 1918 májusában tárgyalásokat kezdett az olasz és osztrák-magyar hadifoglyok kicseréléséről. IV. Károly királyhoz írt levele szép reményekkel kecsegtetett, de akciója a Quirinál ellenállásán megbukott.

A pápának gondja volt a háború által sújtott polgári lakosság szenvedéseinek enyhítésére is. Meg lehet érteni, hogy a katolikus Egyház fejének szeretete elsősorban a leginkább sújtott katolikus gyermekeit, a belga és lengyel népnek ártatlanul szenvedő fiait kereste fel. Mercier bíboroshoz és Heylen püspökhöz írt leveleiben (1914 dec. 8., 1915 jan. 28., 1915 febr. 4.) nemcsak atyai szavakkal vigasztalta a belga katolikusokat, hanem áldozatkészségüktől mélyen meghatva a számára gyűjtött Péterfillére-ket visszaadta a háborús nyomorúság enyhítésére, s ezenkívül még 25.000 lirát adományozott a löweni könyvtár helyreállítására. Nunciusa útján ismételten eredménnyel járt közben német hatóságoknál egyes elítéltek érdekében, 1916 őszén pedig eredményesen emelte fel szavát a deportálások ellen és el is érte, hogy háromezer belga és húszezer francia polgári foglyot hazaengedtek a németek, amiért Mercier bíboros és Hertling gróf egyaránt köszönőlevelet intéztek hozzá. 1916 óta amerikai bizottságokkal való érintkezésében hathatósan közreműködött a Belgiumba és Lengyelországba irányuló élelmiszerszállítások megszervezésében. A pápa szeretetadományai valamennyi országba eljutottak, sőt még a szultánnál is tehetett közbenjáró lépéseket a szír és örmény keresztények érdekében. A lengyelek hálája Sienkiewicz, a nagy lengyel író tolmácsolta Gasparri bíboroshoz írt levelében (1915 nov. 6.) és a nemzetközi Vöröskereszttel való eredményes közreműködését ugyancsak Gasparri bíborosnak Gustav

Adorral, a Vöröskeresztnek Genfben székelő elnökével való levélváltása bizonyítja. (1915 febr. 19.)

Az egész világra kiterjedő pápai szeretetmű valamennyi nemzet háláját és csodálatát kiérdemelte, amint a német Reichstagban 1915 augusztus 19-én maga Bethmann-Hollweg kancellár fejezte ki elismerését és köszönetét a pápának. Maradandó emléket azonban nem a keresztény népek állítottak a pápának, hanem Törökország és a keresztény szeretet diadalát Konstantinápolyban 1921-ben emelt emlékmű felirata hirdeti: A világtragédia nagy pápájának, XV. Benedeknek, a népek nemzetiségre és vallásra való tekintet nélküli jótevőjének, hálája jeléül a Kelet.

XV. Benedek nem tudta elérni, hogy a népek hallgassanak rá és szomorú szimboluma a világküzdelem elkeseredett és embertelen elfajulásának, hogy még karácsony ünnepére sem tudott egy rövid fegyverszünetet biztosítani, amint ezt 1914 december 24-én a bíborosokhoz intézett karácsonyi beszédében felpanaszolta. Mégis a pápai szeretetakció ha nem is tudott felszárítani minden könnyet és mint az irgalmas szamaritánusnak olaja, csak egy csepp volt a nagy világégés tengernyi kínjában, mégis megmaradt örök bizonyságul a keresztény szeretet hősiességének. A pápaság háborús szeretetmunkájában az Egyház anyai karjait láthatjuk kitárulni, hogy átölelje az egész világot. Az egyszerű keresztény nép tudatában a háború mindig úgy élt, mint valami elemi csapás, amit feltartóztatni nem

tudtunk, csak Istenben bízó lélekkel elviselni. S ha már elkerülni nem lehet, az áldozatokon segíteni keresztény kötelesség, amire a pápa adott legszebb példát. Az Egyház, mint szomorú tényt fogadja a háborút. amelyben neki rendkívüli feladatai vannak. S ha a gyűlölet az egész világot hatalmába is ejtené, a szeretetet véglegesen száműzni nem tudja. A pápa is a keresztény szeretet élesztésével azokat az erőket tartotta fenn, amelyekre a világ újjáépítésénél van szükség, az eljövendő béke ügyét azzal szolgálta a legjobban, hogy a lelkek békességén dolgozott. XV. Benedek magasztos szerepében a száműzött szeretetnek angyala a Vatikánba, Szent Péter sírjának szentélyébe menekült, hogy a könnyek felszárításáért és a békéért szakadatlanul dolgozzék.

AZ 1917-ES PÁPAI BÉKEKISÉRLET

A világháborúban mindenki várta, hogy a pápa nemcsak a nemzetközi életre is érvényes erkölcsi elvek hirdetésével és az egész világra kiterjedő szeretetmunkájával gyakorolja magas hivatását, hanem mint az egész világon elismert tekintélyű semleges nagyhatalom diplomáciai úton is határozott lépéseket tegyen a béke érdekében. S valóban alig lehetett volna találni még egy semleges hatalmat, amely annyira önzetlenül és csak az egész emberiség egyetemes érdekeit szem előtt tartva munkálkodott volna a békéért. Amerika még hadbalépése előtt közvéleményének beállítottsága és gazdasági érdekeinek az antant oldalán való lekötöttsége miatt sem lehetett egészen pártatlan közvetítő, Spanyolország pedig elszigeteltsége következtében nem tehetett békeszerző lépéseket. Egyedül a Vatikán maradt, ahonnan az emberek a megegyezéses, méltányosságon alapuló béke eljövetelét várhatták. S XV. Benedek valóban fel is használt minden rendelkezésére álló eszközt, hogy megajándékozza békével a világot. Visszatekintve megállapíthatjuk azt

nítsák ki hadi céljaikat, mert enélkül nem lehet tárgyalni.

A pápai diplomácia egyenlőre várta az alkalmas pillanatot, amikor mindkét félben lesz készség a tárgyalások megindítására. Közben sem volt tétlen, hanem állandóan tájékozódott, hogy mik a szembenálló felek hadi céljai, hogy ezeket a lehetőség szerint összegyeztetni lehessen és megindulhassanak a megegyezéses békéhez vezető tárgyalások. Az alkalmasnak látszó időpont 1917 tavaszán és nyarán volt adva és ekkor kezdte meg a pápai diplomácia az egész világra kiterjedő hatalmas munkáját a béke létrehozása érdekében.

Emlékeznünk kell arra is, hogy 1917-ben a hadihelyzet a központi hatalmak javára tolódott el. Oroszország összeomlott és hatalmas német erők szabadultak fel Keleten. A korlátlan búvárhajóharc, amely 1917 februárjában indult el, nehéz helyzetbe hozta Angliát és bár Amerika már hadat üzent, az amerikai segítség még nem érkezett meg a nyugati frontra. Franciaország igen nagy benső nehézségekkel küzdött és még a francia hadseregben is napirenden voltak a forradalmi megmozdulások. A központi hatalmak a pillanatnyilag kedvező hadihelyzet ellenére is erejüknek fogytán voltak és a kimerülés jelei egyaránt jelentkeztek a benső és külső fronton. A német trónörökösnek a császárhoz, a legfelsőbb hadvezetőséghez és a kancellárhoz intézett emlékirata tárja fel legőszintébben a helyzetet és 1917 nyarának helyzetét szépítés nélkül tárja fel Rupprecht bajor koronaherceg háborús naplója is. Czernin gróf a Monarchia külügyminisztere sem tehetett mást, mint a császár parancsából közölte szövetségeseinkkel, hogy tartalékaink fogytán vannak és őszön túl már nem lehet számítani ránk. Valamennyi komoly politikus és a front helyzetét ismerő generális belátta, egy minél előbb megkötendő béke szükséges voltát. A vatikáni diplomácia figyelmét nem kerülte el, hogy nagyjából megvan az erők egyensúlyi helyzete. Az idő érett volt a tárgyalások megindítására és egy, a részleges érdekek felett álló pártatlan hatalomnak kellett jelentkezni, hogy kézbevegye a béke ügyét. Ebben a helyeztben határozta el XV. Benedek, hogy gondos diplomáciai előkészítés, az egész világról befutó információk segítségével kísérletet tegyen a megegyezéses békéhez vezető tárgyalások megindítására.

A pápai békeakció tulajdonképen akkor indult meg, mikor Aversa müncheni nuncius halála után az ügy fontosságát is jelezve legrövidebb időn belül Eugenio Pacellit, Gasparri bíboros-államtitkár jobbkezét, a rendkívüli egyházi ügyek kongregációjának titkárát nevezték ki müncheni nunciusnak. Maga XV. Benedek szentelte püspökké a Vatikán fiatal, alig negyven évet betöltött diplomatáját. A müncheni nunciatura a pápai diplomáciának a legfontosabb őrhelye volt a központi hatalmak országaiban és erre a nehéz helyre küldte el a pápa egyik legkiválóbb emberét azzal a megbízatással, hogy a béketárgyalások megindításához nyerje meg Német-

országot. Soha még nem utazott pápai diplomata oly fontos, az egész világ számára annyira sorsdöntő megbízatással, mint Pacelli nuncius új állomáshelyére Münchenbe.

Az új pápai követ 1917 május 29-én mutatkozott be III. Lajos bajor királynál és már az első alkalommal megpendítette a pápa részéről történő békelépés gondolatát. A tulajdonképeni pápai békeakció bevezetése június 13-án történt, mikor a kúria hivatalos úton kérte a német kormányt, hogy közölje békefeltételeit, hogy ezek ismeretében a tárgyalások megindítására javaslatot tehessen. Ezt követően Pacelli Bethmann-Hollweg kancellárnál tisztelgett és egészen beható megbeszélést folytatott vele a béketárgyalások alapjairól. A kancellár kifejezte Belgium függetlenségének helyreállítására vonatkozó ígéretét, sőt Franciaország számára is lehetségesnek tartott bizonyos határkiigazítást Elszász-Lotharingiában. A kancellár után június 29-én II. Vilmos császár fogadta az új nunciust a kreuznachi főhadiszállásán. A császári audencia is bizalommal tölthette el a nunciust a béketárgyalások közeli megindulásának lehetőségéről. Bár a császár leírása az audenciáról, magán viseli mindenben egyéniségének nyomait, úgy hogy később az emlékiratainak megjelenése után a müncheni nunciaturának helyreigazítást kellett közzétenni, mégis kétségtelen, hogy a találkozás igen szívélyes volt. A császárt is megtörte az immár három éve tartó háború sok gondja és ő maga kérte, hogy a pápaság, mint az egész világra oly nagy befolyással rendelkező erkölcsi hatalom, minden országra kiterjedő kapcsolatai révén vegye kezébe a béke ügyét. Mint protestáns uralkodó is azt vallja, hogy csak a pápa képes most már valami eredményt elérni. Aggasztotta, hogy a szociáldemokraták ragadják magukhoz a békekezdeményezést, ami nem vezethet jóra. Előzze meg őket a pápa, s ezzel kiérdemli valamennyi nép hálaját és elévülhetetlen érdemeket szerez a történelem előtt. A császári audencia után Pacelli azonnal visszatért Münchenbe, ahol másnap Károly király fogadta őt. A nunciusnak ezeket a látogatásait a megbeszélések diplomáciai jelentőségére való tekintettel a cenzura titokban tartotta.

Az előkészítő megbeszélések során nemcsak Pacelli jelenthette, hogy a német vezető körökben megvan a készség a megegyezéses békét létrehozó tárgyalások megindítására, hanem a másik oldalról is békülékenyebb hangulat jeleit lehetett észrevenni. Nemcsak pápai megbízottak végeztek puhatolódzást az entente hadicéljait illetően, hanem angol politikusok, maga Lloyd George miniszterelnök is június 29-én tartott nyilvános beszédében a megegyezéses béke mellett emelt szót és nyílt felhívásokat intéztek Németországhoz, hogy tegyen kötelező nyilatkozatot Belgium teljes függetlenségének visszaállítására. A megegyezéses béke esélyeit növelte az is, hogy a német birodalmi gyűlés pártjai célszerűnek látták, hogy a német hadicélokról elvi jelentőségű nyilatkozatot hozzanak. A július 19-én megszavazott hí-

res nyilatkozat szerint szerint Németország önvédelemből fogott fegyvert határai védelmére, megegyezéses békére törekszik és nincsenek hódító szándékai. Tehát minden feltétel adva volt, hogy egy semleges békeközvetítő fellépése tárgyalásra gyűjtse össze a harcban álló feleket.

A békeakció menetében azonban éppen ekkor végzetes fordulat történt, amelynek tragikus következményei csak később derültek ki. Jóllehet a birodalmi gyűlés békenyilatkozatának megszövegezése a legfelsőbb hadvezetőség tudtával és beleegyezésével történt, mégis éppen a hadvezetőségtől kiindult nyomásra megbuktatták Bethmann-Hollweg kancellárt. Először nem is találtak megfelelő embert, aki alkalmas lett volna ennek a súlyos tisztségnek betöltésére, s ekkor az ismeretlenségből — eddig közélelmezési államtitkár volt és külpolitikával sohasem foglalkozott, — egy szorgalmas, de államférfiúi tulajdonságokkal nem rendelkező porosz hivatalnokember került a kancellári székbe. Hogy Michaelis kancellárral a birodalom politikájában más szellem érvényesült, mint eddig, az mindjárt bemutatkozó beszédéből kitűnt. A birodalmi gyűlés békenyilatkozatának oly önkényes értelmezést adott, hogy abból a hódító szándékról való lemondást nem lehetett többé kiolvasni és erre elsősorban a túloldalon voltak kénytelenek felfigyelni.

Mivel a Vatikán június 13-i jegyzékére még nem érkezett válasz, Pacelli az új német kancellár meglátogatására július 24-én Berlinbe utazott. Római utasításra bizalmas úton közölte Michaelissal a pápai békeakció tervét és át is adta neki azt a jegyzéket, amelynek pontjai nagyjában megfelelnek a későbbi pápai békeszózatnak. Két napi tárgyalás után — a kancellár inkább csak a lefegyverzés kérdésében nyilvánított kétségeket — azt a határozott választ nyerte, hogy a német kormány örömmel fogadja a pápa kezdeményezését és elvileg az előadott békefeltételek alapján áll. Végleges választ és ellenjavaslatokat azonban csak a császár és Bécs meghallgatása után ígértek. Pacelli elégedetten és a legszebb reményekkel eltelve tért vissza Münchenbe és várta, hogy a hivatalos válasz néhány napon belül megérkezzék. Ezzel szemben a felelet érthetetlen módon késett és a nuncius ismételt sürgetésére, — aki római utasításra újból fel akarta keresni a kancellárt, hogy az esetleg felmerült nehézségeket eloszlassa, — v. Bergen csak augusztus 11-én hozta meg személyesen a választ Münchenbe. Az idő pedig sürgetett, mert augusztus 7-én megkezdődött Londonban az entente-hatalmak konferenciája és a pápa meg akarta várni a német választ, hogy az egyetemesen elfogadott békefeltételekről szóló jegyzékét juttathassa el a konferenciához. A konferencia eredménytelenül oszlott szét, mert a legfontosabb kérdésről a német válasz késése miatt nem tudtak tárgyalni és az augusztus 11-én Pacellinek átadott német jegyzék határzárlati nehézségek miatt még augusztus 14-én sem kerülhetett a pápa kezébe.

Rómában már nem várhattak tovább és mivel minden további időveszteség az egész békeakció sikerét veszélyeztette volna, XV. Benedek augusztus 14-én elküldte nevezetes békefelhívását a hadban álló népekhez és kormányaikhoz. Az angol nagykövet által diplomáciai úton juttatták el a jegyzéket az angol királyhoz és ehhez csatoltak három példányt a francia köztársasági elnök, Wilson és az olasz király számára, további tizenkét példányt pedig az ententehoz társult hatalmak részére. A központi hatalmak Vilmos császár, illetve Károly király útján kapták meg a pápa jegyzékét. Tekintettel arra, hogy a július 24-i jegyzékben foglalt békefeltételekre várt német válasz nem érkezett meg, a pápa sem terjeszthetett békefeltételeket a hatalmak elé, hanem csak alapeleveket tartalmazó felhívást a béketárgyalások megindítására. A nevezetes pápai irat francia eredetijének fordítása így szól:

„Uralkodásunk kezdetén, az Európára szakadt borzalmas háború rémségeinek közepette három dolgot tűztünk ki mindenekelőtt magunk elé:

Elsősorban valamennyi hadviselő féllel szemben a teljes pártatlanság megőrzését, amint ez ahhoz illik, aki mint közös atya valamennyi gyermekét egyforma szeretettel öleli magához;

továbbá, hogy szüntelenül azon fáradozzunk, hogy mindenkivel a lehető legtöbb jót tegyük és pedig tekintet nélkül a személyekre, nemzeti és vallási különbség nélkül, amint ezt a felebaráti szeretet egyetemes törvénye és a legfőbb egyházi hivatal, amit Krisztus ránk ruházott, egyaránt előírja;

végül, amint azt békeküldetésünk is megköveteli, semmit el nem mulasztani, ami csak hatalmunkban áll s ami hozzájárulhat ahhoz, hogy ennek a szerencsétlenségnek végét siettesse, amennyiben megkíséreltük, hogy a népeket és uralkodóikat mérsékeltebb elhatározásokra, a béke, egy „igazságos és tartós béke" fölötti vigasztnyújtó tárgyalásokra bírjuk.

Ha valaki a most lefolyt fájdalommal teljes három esztendő alatt figyelemmel kísérte tetteinket, könnyen észrevehette, hogy amint a teljes pártatlanság és szeretetmunka végzésére irányuló törekvéseink tekintetében elhatározásunkhoz hívek maradtunk, nem kevésbbé szűntünk meg azért a hadviselőket, a népeket és kormányokat figyelmeztetni, hogy ismét testvérek legyenek, habár nem is közöltük mindazt a nyilvánossággal, amit ennek az igazán nemes célnak elérésére tettünk.

Az első háborús év végén a hadviselő nemzetekhez a legerélyesebb figyelmeztetéseket intéztük és ezen felül rámutattunk arra az útra, amelyen egy tartós és mindenkire nézve tisztességes békét lehet elérni. Sajnos szózatunk süket fülekre talált és a háborút még két további esztendőn át valamennyi borzalmával elkeseredetten továbbfolytatták; sőt az még szörnyűbbé vált és kiterjedt a szárazföldre és a tengerre, sőt még a levegőre is. Csak pusztulást és halált láttunk, amelyet védtelen váro-

sokra, csendes falvakra és azok ártatlan lakóira zúdítottak. És ma senki sem tudja elképzelni, milyen arányokat ölt még mindennek elszenvedése számokban és súlyosságban, ha még több hónap, vagy ami még rosszabb, további évek csatlakoznának ehhez a véres trienniumhoz. Hát a civilizált világnak már temetővé kell válnia? Hát ennek a dicső és virágzó Európának, mint valami általánossá vált őrület áldozatának a szakadékba kell rohannia és kezét öngyilkosként önmaga ellen fordítania? Ilyen aggasztó helyzetben, ilyen súlyos veszedelem tudatában ismételten hallatjuk a béke utáni kiáltást és megújítjuk sürgős felhívásunkat azokhoz, akiknek kezében van a népek sorsa. Mi, akik semmiképen sem nézzük a dolgokat különleges politikai szemszögből, akik a hadviselő felek egyikének sugalmazásaitól és érdekeitől sem hagyjuk magunkat befolyásoltatni, hanem egyedül, mint a hívők közös atyját, magasztos kötelességünk érzése vezet, most kézzelfogható és gyakorlati javaslatokra akarunk áttérni és a hadviselő felek kormányait meghívni, hogy egyezzenek meg a következő pontokban, amelyek egy igazságos és tartós béke alapjaként bizonyára számbavehetők, amennyiben a javaslatok pontosabb szövegezésének és tökéletesebb kidolgozásának gondját nekik átengedjük.

A legelső és legfontosabb pontnak kell lenni: a fegyverek anyagi hatalma helyébe lépjen a jog erkölcsi hatalma s ezért a később megállapítandó szabályokra és biztosítékokra alapított egyidejű és kölcsönös lefegyverzés ügyében mindenki számára igazságos megegyzésnek kell következnie és pedig oly mértékben, amint az az egyes államokban a közrend megóvására szükséges és elegendő. A hadseregek helyébe ezután egy döntőbíróság felállítása következnék, amely hathatós, békéltető tevékenységével és megállapítandó rendszabályok és biztosítékok alapján járna el azzal az állammal szemben, amely ellenszegülne a nemzetközi kérdéseket a döntőbíróság elé terjeszteni, vagy annak döntéseit elfogadni.

Ha egyszer megvalósult a jog uralma, lehetségessé válnék a népek közlekedési útjából minden akadályt eltávolítani, amennyiben ugyancsak megállapítandó alapelvek szerint biztosítanák a tengerek igazi szabadságát és egyenlőségét, ami egyrészt számtalan surlódási anyagot küszöbölne ki, másrészt mindenki számára a boldogulás és haladás új forrásait nyitná meg.

Ami a jóvátevendő hadikárokat és háborús költségeket illeti, nem látunk más utat a kérdés megoldására, mint a teljes és kölcsönös lemondás általános érvényű alapelvének felállítását.

Csakhogy ezek a békés megállapodások nem lehetségesek a most megszállott területek kölcsönös visszaadása nélkül. Ebből következnék Németország számára Belgium teljes kiürítése tökéletes politikai, katonai és gazdasági függetlenségének bármelyik más hatalommal szemben való biztosításával, úgyszintén a francia területek kiürítése, a többi

hadviselő felek számára pedig a német gyarmatok visszaadása.

Ami a területi kérdéseket illeti, amelyek például Olaszország és Ausztria, Németország és Franciaország között megbeszélés tárgyát képezik, annak a reménynek lehet kifejezést adni, hogy a vitában álló felek ezt a kérdést a tartós béke mérhetetlen előnyeinek szemmel tartásával engesztelékeny szellemben fogják vizsgálni, amennyiben az igazságosság és lehetőség mértéke szerint, amint mondottuk, számolni kell a népek törekvéseivel és ugyanakkor a különleges érdekeknek a nagy emberi társadalom közös javához kell alkalmazkodni.

A méltányosság és igazságosság ugyanilyen szellemének kell vezetnie a többi területi és politikai kérdések vizsgálatát is; névszerint emlékeztetünk Örményországra, a Balkán-államokra és azokra a területekre, amelyek a régi lengyel királyság részei, amelynek különösképen nagyszerű történelmi múltja és a mostani háború alatt elviselt szenvedései kell, hogy felkeltsék a népek méltányos rokonérzését.

Ezek azok a legfontosabb alapelvek, amelyeken, mint hisszük, a népek jövő reorganizációját fel kell építeni. Ezek természetüknél fogva alkalmasak arra, hogy hasonló összeütközések ismétlődését lehetetlenné tegyék és valamennyi hadviselő állam jövője és anyagi jóléte szempontjából annyira fontos gazdasági kérdések megoldását előkészítsék. S mikor ezeket az alapelveket veletek megismertetjük, azzal

az édes reménnyel vagyunk eltelve, hogy ti, akik ebben a tragikus órában a hadviselő nemzetek sorsát intézitek, elfogadjátok azokat és ily módon hamarosan meglátjuk a szörnyű harc végét, amely mindinkább céltalan mészárlásnak tűnik fel. Másrészt az egész világ elismeri, hogy innen is- túl is, megőrizték a fegyverek becsületét. Nyissátok meg tehát füleiteket kérésünk számára, fogadjátok el az atyai meghívást, amelyet Mi az isteni Megváltó, a Békefejedelem nevében intézünk hozzátok! Gondoljatok súlyos felelősségetekre Isten és ember előtt; elhatározásotoktól függ számtalan család békéje és öröme, ezernyi fiatalember élete, egyszóval a népek boldogsága, akikkel szemben feltétlen kötelességtek, hogy jólétüket előmozdítsátok. Adjon az Úr nektek olyan elhatározásokat, amelyek az ő legszentebb akaratával megegyezőek! Adja az Ég, hogy miközben kiérdemlitek kortársaitok ujjongó elismerését, biztosítsátok magatok számára az eljövendő nemzedékek előtt is a békeszerző dicső nevét!

Mi a magunk részéről, imában és vezeklésben valamennyi béke után sóvárgó. hívő lélekkel egybeforrva, a Szentlélektől világosságot és tanácsot esdünk számotokra".

Mivel a pápai jegyzék a kormányok vezetőihez volt intézve, éppen diplomáciai jellegénél fogva bizalmas iratnak számított, hiszen ezeket a kényes és vitatott kérdéseket csak a nyilvánosság kizárásával lehetett megtárgyalni. Az olasz kormány azonban érthető módon nem leplezett ellenséges érzéssel fo-

gadta a pápa békelevelét és ezért azonnal nyilvánosságra hozta a felhívás szövegét. Napok múlva már az egész világ sajtója írt a pápa kezdeményezéséről, a közvélemény pedig pártállásának megfelelően szenvedélyes elfogultsággal támadta, vagy ferdítette el a Szentatya gondolatait. Azáltal, hogy a pápa jegyzéke nyilvánosságra került, tulajdonképen az egész akció meghiusultnak volt tekinthető, hiszen az előkészítő tárgyalások megindulásához szükséges, kölcsönös engedmények megállapítására szolgáló bizalmas megbeszélések eleve lehetetlenné váltak. Az Osservatore Romano augusztus 20-i száma kénytelen volt hosszú cikkben ismertetni a békejegyzék összeállításának részleteit és így legalább a hivatalos körökkel szemben meg tudta védeni a pápa szándékainak tisztaságát. A félhivatalos magyarázatnak tekinthető cikk rámutatott arra, hogy a jegyzékben foglalt feltételek mind olyanok, hogy azok alapján az előkészítő béketárgyalások megindulhatnak. Valamennyi tétele olyan, amelyről a hadviselő felek nyíltan vagy burkoltan a pápai, felhívás szellemében már nyilatkoztak. Tisztázatlan kérdés csupán Belgiummal, Elszász-Lotharingiával és Dél-Tirollal kapcsolatban merült fel. A két utóbbi probléma nem esett a világháború fő terhét viselő nagyhatalmak érdekkörébe közvetlenül és így leginkább Németország és Anglia között fennálló, Belgium jövőjét illető, vitás kérdés várt volna tisztázásra.

A szabadkőműves olasz kormány mindent megtett egy pápai béke megakadályozására, hiszen

Olaszországnak az entente oldalán való hadbalépését meghatározó londoni egyezmény 15. paragrafusában arról is biztosította magát, hogy kérésére szövetséges társai is tiltakozni fognak a pápának a békekonferencián való megjelenése ellen. Franciaország szintén hidegen fogadta a pápa törekvését és ellenszenvének oka abban rejlett, hogy a jegyzékből nem tudták kiolvasni Elszász-Lotharingiára vonatkozó igényeiket és nem akartak lemondani a jóvátételről sem. Nemcsak a francia közvélemény, hanem az erősen nacionalista érzelmű papság is a fegyverek győzelmén nyugvó francia békét kívánt. A Szentszékkel szemben támadt hangulat eloszlatására Gasparri bíboros kénytelen volt Msgr. de Gibergues valencei püspökhöz és Msgr. Chesnelong sensi érsekhez írt leveleiben (1917 szept. 10., okt. 7.) rámutatni arra, hogy a fennálló hadihelyzet szerint ha van egy ország, amelynek a pápai békefeltételek kedveznek, akkor az Franciaország és Belgium.

A béke ügyében való döntés azonban az entente oldalán Anglia, a központi hatalmak táborában pedig Németország kezében volt. S amint láttuk, 1917 nyarán az angol politikusok készséget árultak el a béketárgyalások megindítására. Azáltal, hogy a pápa felhívását szabadon engedték tárgyalni a sajtóban és gyűléseken az volt a céljuk, hogy a közvéleményt előkészítsék a kölcsönös engedményeken alapuló megbeszélések felvételére. A különben meghiusultnak látszó pápai békekezdeményezés egészen új és szép reményekre jogosító fordulatot nyert, mikor

augusztus 20-án a Reuter ügynökség Rómából azt jelentette, hogy a vatikáni angol követ közlése szerint Anglia a pápai jegyzék átvételét elismerte és azt jóindulatú és komoly tanulmányozás tárgyává teszi. S még mielőtt a hivatalos angol választ megadták volna, Anglia egy komoly és határozott lépést tett a tárgyalások felvételére.

1917 augusztus 21-én Balfour arra utasította de Salis grófot, Anglia vatikáni nagykövetét, hogy közölje Gasparri bíboros államtitkárral, miszerint nem látja célszerűnek addig érdemben válaszolni a pápai felhívásra és a béketárgyalások megkezdésére vonatkozó lépések hiábavalók, míg a központi hatalmak nem hozzák nyilvánosságra hadicéljaikat és határozott feleletet nem adnak, milyen formában szándékoznak visszaállítani Belgium teljes függetlenségét és mennyiben hajlandók az általuk okozott károkat megtéríteni. Igazolásul de Salis átadta a külügyi hivatal eredeti sürgönyét és így Gasparri hivatalos bizonyítékkal is rendelkezett, amelynek alapján kérhette a központi hatalmak kormányainak nyilatkozatát. Balfournak augusztus 23-án küldött sürgönye pedig arról értesítette a Vatikánt, hogy ehhez a lépéshez Franciaország is csatlakozik. Hogy a szövetségesek nem elégedtek meg a német birodalmi gyűlésnek július 19-i békenyilatkozatával, hanem határozott és kötelező, egyenlőre természetesen csak bizalmas ígéretet kértek Belgium függetlenségének helyreállítására, azt legjobban mutatja de Salis gróf válasza, aki Gasparrinak arra a kijelentésére, hogy

a német kormány ezzel már kinyilvánította szándékát Belgium függetlenségének helyreállítására, azt felelte, hogy a birodalmi gyűlés nem jelenti a kormányt és nincs hiteles szövegük erről a nyilatkozatról.

Anglia teljesen önálló lépést kezdeményezett. Olaszországot éppen a londoni egyezményre való tekintettel nem is értesíthette, és Franciaországgal is csak utólag közölte ezt. Ribot csak a befejezett tényekről értesült és sajnálkozásának adva kifejezést, kénytelen volt csatlakozni szövetségestársához. Mivel Franciaország semmiképen sem látta volna szívesen a pápa által közvetített békét és féltette Elszász-Lotharingia sorsát, újabb közbelépésére csak annyit tudott elérni, hogy de Salis azt az utasítást kapta, hogy tartózkodjék véleményének nyilvánításától és ne avatkozzék be a Róma és Berlin között meginduló tárgyalásokba. A döntés azonban mint látható, Anglia kezében volt, aki szövetségestársainak tudtán kívül is megtette a kezdeményező lépést, mert amint ezt de Salis gróf később nyugalomba vonulása után el is mondotta, nem állott érdekében megvárni, míg Amerika megjelenik teljes erejével a hadszíntéren és a béketárgyalásokon is magához ragadja az irányítást.

Gasparri bíboros rögtön értesítette Pacellit a közös angol-francia lépésről és arra utasította, hogy a német kormányt késztesse határozott válaszra Belgiumot illetően. A nuncius ennek megfelelően Michaelis kancellárhoz augusztus 30-án intézett leve-

lében közölte ezt a német kormánnyal és határozott választ kérve rámutatott arra, hogy milyen nagy lépést tennének előre a béketárgyalások megindulása felé, ha kedvező választ adnának. Bármennyire is sürgős lett volna, a német válasz sokáig késett. Michaelis kancellár és Kühlmann külügyi államtitkár csak szeptember 3-án érkeztek meg Berlinbe és csak akkor kezdtek foglalkozni a pápai békejegyzékre és a nunciusnak augusztus 30-i levelére adandó válasz megfogalmazásával.

A német válaszjegyzékre való várakozás közben augusztus 30-án érkezett meg a Vatikánba az első hivatalos válasz a pápa békefelhívására, amelyet Lansing államtitkár aláírásával Wilson elnök küldött. Az amerikai válasz legnagyobbrészt az elnök személyes műve volt és híven visszatükrözi azt az elfogultságot, amellyel a pápai békeakciónak a szabadkőműves páholyok aknamunkájának és propagandájának hatására elvakult ellenséges oldalon kellett megküzdenie. Wilson válasza fölényes és kioktató hangú elutasítást tartalmazott. Szerinte nem is lenne észszerű követni a pápa által megjelölt utat, ha ez nem vezetne valóban tartós békéhez és nem zárná ki az ilyen véres küzdelemnek a megismétlődését. Úgy fogja fel a dolgot, hogy a pápa lényegében a háború előtti helyzet visszaállítását ajánlja, ők pedig meg akarják szabadítani a világ népeit a német militarizmustól, amely „most itt áll kiábrándultan, de nem legyőzötten, mint a világ négyötöd részének ellensége. Egy ilyen hatalommal Őszentségének, a pápának ajánlata alapján tárgyalásokba bocsátkozni, amennyire ez előrelátható, csak azzal az eredménnyel járna, hogy erőit összeszedi és politikáját tovább folytatja." Wilson kenetesen sorolja fel Amerika háborús céljait, viszont durván kimondja, hogy a német kormány szavát nem fogadhatja el biztosítéknak.

Az amerikai elnök válasza inkább az ellenséges propaganda szokásos közhelyeinek gyűjteménye, mint komoly tárgyalások alapjául szolgálható államfői nyilatkozat. Mindenesetre a Vatikánt súlyosan sértette a pápa személyével szemben is használt tiszteletlen hang és kétségtelenül sokat rontott a békeakció további kilátásain. Megerősítette az entente szabadkőműves köreinek ellenállását a Szentszék fáradozásaival szemben és egyáltalán nem járult hozzá az annyit hangoztatott békekészség növeléséhez. A megindult béketapogatódzásokat azonban már nem befolyásolhatta lényegesen, hiszen Anglia Wilson megkérdezése nélkül nyilvánította ki tárgyalási készségét és nem valószínű, hogy az Egyesült Államok magukra maradva tovább folytatták volna a háborút. XV. Benedek békejegyzékének sorsa a német választól függött, amelyet az egész világ sorsáért aggódva vártak Pacelli nuncius és Gasparri bíboros-államtitkár.

A német válasz azonban sokáig késett. A késedelmeskedés oka nagyrészt az volt, hogy Kühlmann, az új külügyi államtitkár a saját béketervét akarta megvalósítani és ezért mellőzve a pápai békekezde-

ményezést, önálló utakra lépett. Kühlmann terve az volt, hogy Madridon keresztül próbál Angliával titkos tárgyalásokat kezdeni és a belga kérdésben engedékenységet mutatva, Franciaországgal szemben Elszász-Lotharingia kérdésében jusson előnyösebb helyeztbe. Michaelis kancellár magatartását pedig leginkább Wendel gróf bécsi követhez augusztus 22-én intézett sürgönye világítja meg, amely szerint a pápai békeakció sikertelenségének odiumát az ellenfélre kell hárítani és ezért az a szándéka, hogy az ügyet halasztóan tárgyalják, míg a vélemények pontosabb ismeretében célszerű állást tudnak foglalni. Ebből érthető meg, hogy miért húzódott annyira a Róma által annyira sürgetett felelet és miért kapta meg a Vatikán csak akkor a német kormány válaszjegyzékét, mikor már kiderült, hogy Kühlmann külön akciója csődöt mondott, mert a spanyol kormány nem is vállalkozott a közvetítésre.

Michaelis kancellár még augusztus 21-én a birodalmi gyűlés bizottsági ülésén igen szép szavakkal emlékezett meg a Vatikán kezdeményezéséről és a pápának adandó válasz kidolgozására egy hetes albizottságot alakítottak. Augusztus 28-án a hetes albizottság előtt csak XV. Benedek általánosan ismert békejegyzéke volt és így nem is tudhatták a tagok, hogy a német békekészséget általánosságban hangoztató, de valójában semmitmondó határozataik nem fogják kielégíteni a Vatikánt, még kevésbbé a belga kérdésben határozott nyilatkozatot váró Angliát. A

birodalmi gyűlés hetes bizottsága a végleges válasz fölötti döntést elhatározó ülését szeptember 10-én tartotta és mivel Michaelis elhallgatta a nuncius fontos közléseit, hosszas vita után a válasz szövegébe csak a július 19-i békenyilatkozatra való utalást vették fel és Belgiumot egészen kihagyták. Következett a szeptember 11-i koronatanács, amely lényegében Kühlmann béketervével foglalkozott és a birodalom valamennyi vezető tényezője számára irányadó császári döntést volt hivatva meghozni. A kancellár azonban a császáron kívül senkivel sem közölte Pacelli augusztus 30-i levelének tartalmát, hogy milyen fontos lépés történt Anglia részéről, ezért csak általánosságban beszéltek semleges béketközvetítésről és békepuhatolódzásokról. A császár teljesen szabad kezet engedett Kühlmannak és a hadsereg vezetői is meghajoltak a császár akarata előtt, hogy ha megkímélik még egy háborús féltől a birodalmat, akkor Belgium és a tengerpart biztosításában nem kell ragaszkodniok az eredeti német hadicélokhoz.

A német koronatanács ülése után került csak sor a pápának adandó válasz elküldésére. A türelmetlenül várakozó nuncius megnyugtatására először a válasznak a császár által jóváhagyott fogalmazványát küldték el szeptember 14-én Münchenbe, amelyre Rómából már 18-án megérkezett a felelet. Gasparri nemcsak tartalmatlannak, hanem bemutatott alakjában a békekísérlet további sorsára egyenesen károsnak ítélte ezt a választ. A jegyzék ugya-

nis udvariasan és szép mondatokban emlékezik meg a pápának a világbéke érdekében kifejtett fáradozásairól és hangsúlyozza Németország békekészségét, azonban csak általánosságban mozgott. A pápai felhívásban foglalt elvi alapokat a jog uralmáról, a kölcsönös lefegyverzésről, döntőbíróság felállításáról, mint üdvös és békéhez vezető intézményeket elfogadja, de tárgyalási alapul szolgálható konkrét javaslatot nem tartalmazott. Csak utalt a birodalmi gyűlés békehatározatára és Belgiumot meg sem említette. Pacelli ismételt figyelmeztetése és kérése ellenére is a német válaszjegyzék ebben az alakjában ment el szeptember 19-én aláírva a Vatikánba.

Róma fájdalmasan csalódott a német jegyzékben, de Gasparri és Pacelli még mindig remélték, hogy ezekben az általános kitételekben feltételes hozzájárulás foglaltatik Belgium függetlenségének helyreállítására. Ezért egy szeptember 21-i sürgöny szerint a Kúria a békeakció megmentése érdekében nem akarta addig nyilvánosságra hozni a német választ, amíg Berlin nem mondta ki az utolsó szót ebben a kérdésben. A német kormány azonban maga hozta nyilvánosságra a választ, amely a tájékozatlan emberek szemében nagy békekészségről tett tanúságot, azonban valójában Gasparri bíboros és Pacelli figyelmeztetései ellenére lehetetlenné tette a béketárgyalások felvételét.

Meg kell említenünk, hogy a Monarchia válasza szeptember 22-ről kelt és ebben Károly király a legnagyobb tisztelettel felelve írta a pápának: „A

mérséklet és kiengesztelődés parancsától vezetve Szentséged javaslataiban alkalmas alapot látunk a tárgyalások bevezetésére, egy igazságos és tartós békének mindenki számára való előkészítésére és felettébb óhajtjuk, hogy ellenfeleink hasonló gondolatokkal legyenek eltelve. Ilyen lelkülettel kérjük a Mindenhatót, áldaná meg a Szentséged által kezdeményezett békemunkát." Azonban a jóakarat és békekészség ellenére sem volt a Monarchia abban a helyzetben, hogy döntő módon szóljon be a tárgyalások menetébe.

Az akták ezzel még nem zárultak le. A német kormány adós volt az augusztus 30-ról kelt Pacelli-levélre adandó válasszal is. Michaelis szeptember 24-én felelt erre s nyíltan megírta, hogy nincsenek abban a helyeztben, hogy határozott nyilatkozatokat tegyenek Belgium jövőjét illetően és amíg ellenfelei háborús bűnösséggel vádolják Németországot, hiányzik a nyugodt tárgyalásokhoz szükséges légkör.

Mind a szeptember 19-i hivatalos válasz, mind a 24-ről kelt bizalmas jegyzék minden további reménységet eloszlatott. A pápai békeakció befejezettnek volt tekinthető. Gasparri bíboros szeptember 28-án kötelességszerűen értesítette az angol kormányt a német válaszról, ami különben a nyilvánosság útján úgyis közismert volt. Kísérő levelében mindenképpen törekedett enyhíteni a jegyzék kínos hatását és jóindulatú értelmezéssel igyekezett a további tárgyalásokhoz az ajtót nyitvahagyni. Felaján-

lotta továbbra is a Szentszék diplomáciai jószolgálatait a tárgyalások megindításához, de mindez nem változtathatta meg annak a ténynek a hatását, hogy Németország nem akart nyilatkozni Belgiumról. S ezzel lezárult XV. Benedek békekísérlete.

A pápa sem rejthette el csalódását és keserű szavakkal emlékezett meg 1917 karácsonyán a bíborosi kollégiumhoz intézett beszédében kísérletének kudarcáról. Annál is fájdalmasabb volt a vatikáni körök csalódása, mert amint Gasparri bíboros egy későbbi visszaemlékezéséből kitűnt, a Vatikán úgy érezte, hogy — éppen a német államférfiak szóbeli ígéretei alapján — olyan biztosítékoknak van birtokában, amely pozitív alapot ad a tárgyalásokhoz. A Vatikán nem is indította volna meg az egész békeakciót, ha nem lettek volna biztos kilátásai az eredményre. A hivatalos német válasz azonban még tárgyalási alapul sem szolgálhatott, Wilson pedig még annak a gondolatát is elvetette, hogy a német kormánnyal tárgyalni lehessen. A pápaság szerepe mindenesetre tisztán áll: a legkedvezőbb időben lépett fel és ami lehetőséget a diplomácia nyújtott, mind felhasználta a legszebb cél érdekében.

Sokszor felmerült és szenvedélyes vitákra adott alkalmat a kérdés, hogy kit terhel a felelősség a pápai békeakció meghiusulásáért. S a felelősség valóban mérhetetlenül nagy, hiszen ez volt az utolsó sorsdöntő kedvező alkalom a béke megmentésére. Az orosz hadsereg összeomlása és a friss amerikai csapatok megjelenése közötti idő kihasználatlanul

maradt és nem hozta meg az annyira várt békét. A sok felesleges tárgyalással járó időveszteség is súlyosan terheli a felelős vezetők lelkét, hiszen minden nap ezernyi ember életébe került és hiába növelte a háború véres-könnyes szenvedésének tengerét. S közben a hadihelyzet egyre inkább az entente javára fordult. A hat hónapnyi idő, amit a német admiralitás a tengeralattjáróharc eredményeként Anglia térdrekényszerítésére szánt, elmúlt és Anglia megtalálta a búvárhajók elleni védekezés eszközét. A központi hatalmak benső gyöngesége a fényes hadisikerek ellenére is egyre nyilvánvalóbb lett. 1917 őszétől kezdve az egyensúlyi helyzet végleg felborult és közeledett a vég. A pápa többé már nem léphetett közbe és mikor 1918 szeptemberében a Monarchia külügyminisztere, Burián gróf a pápa közreműködését kérte a békemegbeszélésekhez, már késő volt.

Könnyű ítélni a felelősségről, mikor átéltük a pápai békekísérlet meghiusulásának minden gyászos következményét. Azonban ha meg akarjuk őrizni tárgyilagosságunkat, a háború által teremtett hadihelyzetbe kell visszagondolni magunkat. Németország és szövetségesei olyan hadisikereket értek el, amelyek alapján úgy érezték, hogy joggal ragaszkodhatnak hadicéljaikhoz és nem akartak lemondani oly fontos biztonsági pozicióról, mint Belgium, amely szabadságot jelentett volna Németország számára a gazdasági bekerítéssel szemben. Az entente viszont gazdasági forrásainak és hatalmas tartalé-

kainak birtokában úgy gondolta, hogy az idő neki dolgozik. Senki sem érezte át a béke feltétlen szükségességét és egyik államférfi sem merte vállalni a felelősséget azért az áldozatért, amit a béke megvalósításáért kellett volna hozni.

Rá kell mutatnunk arra is, hogy a politikai nehézségek mellett sokkal mélyebben gyökereztek azok a lelki gátlások, amelyek útját állták annak, hogy az észszerűségen és méltányosságon alapuló béke és európai rend megszülessék. Tagadhatatlanul Németország részéről súlyos akadályt jelentett nemcsak a legfelsőbb hadvezetőség által képviselt militarista szellem, de a protestáns vezető köröknek túlzó felekezeti elfogultsága is. Mikor nyilvánosságra került a pápa béketerve, röpiratokban izgattak ellene és úgy állították be, mintha XV. Benedek a kimerült Anglia megmentésére akarná most Németország kezéből kicsavarni a fegyvert. Nyíltan hangoztatták azt is, hogy a reformáció 400 éves jubileumi esztendejében nem fogadhatnak el békét a pápa kezéből. Míg ezen az oldalon inkább a pápasággal szemben való bizalmatlanság gáncsolta el az akció sikerét, a másik oldalon nemcsak a szabadkőműves körök pápaellenessége, hanem a németek iránt egyre fokozódó és elvakult gyűlölet tette lehetetlenné, hogy a kereszténység közös atyjának szeretetre intő szava meghallgatásra találjon. Sőt az elutasító német válasz még inkább megerősítette az entente vezető köreit abban a meggyőződésükben, hogy a németekkel nem lehet megegyezéses békéről tárgyalni. Hogy számunkra mit jelentett volna egy 1917-ben kötendő béke, azt felesleges vázolni. Elég egy cseh szerzőnek a munkájából idézni Benes szavait: „XV. Benedek politikája akaratán kívül is keresztezte a mi terveinket. Az utóbbi években semmi sem okozott volna nagyobb kárt felszabadulási törekvéseinknek, mint az idő előtti béke, olyan béke, amely nem járt volna a központi hatalmak teljes legyőzésével." (A. Fuchs: Novejsi papezská politika, v Praze, 1930, 99. o.)

Alapjában véve mindenki bizalmatlanul állt szemben a pápával és nem hittek szándékainak tisztaságában, sem eszközeinek komolyságában. Utópiának, ideális elméletnek tartották a pápa javaslatait, pedig komoly alapokon nyugvó és az évszázados gyakorlattal rendelkező vatikáni diplomácia által előkészített reális békekísérletről volt szó. Végeredményben azt kell mondanunk, hogy a gyűlölet és bizalmatlanság szelleme erősebb volt, mint a megértésre hivatkozó józan ész szava és a méltányosságot kívánó szeretet. S valójában nemcsak egyes országok tragédiájának volt oka a pápai békekísérlet eredménytelensége, hanem megmutatta milyen tragikus fejlemények felé vezet Európa jövendő sorsa. Az a szellem, amely eleve kizárta a pápát a béke megteremtésének munkájából, lett úrrá Európa új rendjének megalkotásában és ezzel a jövendő még véresebb összetűzéseinek magvát hintette el. XV. Benedek lépése a világ és diplomácia történetében — ki tudja meddig — az utolsó kísérlet volt arra,

hogy az észszerűség és egymás iránt kölcsönös méltányosságon alapuló engedékenység szellemében oldják meg a történelem nagy irracionáléjának, a háborúnak kérdését. A józan ész szavát megcsúfoló erők hatalma azonban már 1917-ben is erősebbnek bizonyult és bár mindenki szerette volna a békét, a vezetők és egyszerű emberek mind úgy jártak a háború felidézésével, mint Goethe bűvészinasa a szellemekkel. A romboló és gyilkos furiákat már nem lehetett többé visszaparancsolni. A háború logikája, amit Klausewitz híres meghatározása foglalt össze egy mondatban, az erőszaknak az érvényesülése, hogy ellenfelünkre saját akaratunkat kényszerítsük, mindenestől megvalósult. A pápaság megkísérelte annak a lehetetlennek látszó feladatnak a megoldását, hogy még egyszer az utolsó órában tárgyalásra hozza össze a hadviselő feleket. A kísérlet nem sikerült, de a történelem előtt mégis övé az elévülhetetlen érdem, hogy vállalta ennek az utolsó próbának minden terhét és felelősségét. XV. Benedek 1917 augusztus 1-ről kelt jegyzéke így lett a történelemben — Gibbons baltimorei bíboros szavával élve — a mindent átfogó szeretetnek, bölcs diplomáciának és Krisztus helytartója szigorú pártatlanságának emlékműve.

RÓMA ÉS VERSAILLES

1918 őszén véget ért az egész világot négy éven át feldúló küzdelem és utána a győzők összeültek, hogy megszabják az ő akaratuk szerint való világ rendjét. Versailles nemcsak a Napkirály fejedelmi pompájú kastélyának helyét jelenti, ahol az új Európát megalkotó tanácskozások lefolytak és szerződések megszülettek, hanem azt a szellemet is, amely a biztonság és a szerződések jogával akarta meghatározni Európa népeinek sorsát. A nemzetközi élet valamennyi problémája a Versaillesban aláírt szerződések körül forgott és a kormányok diplomáciai tevékenysége nagyrészt az ottani békék által teremtett intézmények rendjében folyt le. Önkéntelenül felmerül előttünk a kérdés, hogy az Egyház milyen kapcsolatba került Versailles-al és az ott teremtett Népszövetséggel, mikor a Vatikán világpolitikájának a világháború utáni időben kifejtett tevékenységét vizsgáljuk.

Eleve is leszögezhetjük, hogy a pápaságnak nem volt és nem is lehetett semmi része a versaillesi békék megteremtésében. A londoni egyezmény 15. sza-

kaszában Olaszország már előre biztosította magát arról, hogy a pápa ne vehessen részt a békekonferencia munkájában. A győző hatalmak kormányférfiai csaknem kivétel nélkül szabadkőműves, egyházellenes emberek voltak, akik igazán nem is kívánhatták a pápa megjelenését és azoknak az erkölcsi elveknek a hangoztatása, amelyeket a Szentszék állandóan hirdetett, csak akadékot jelentett volna számukra. Elsősorban a legyőzött országok katolikus közvéleménye sajnálta, de az erkölcsi szempontokra kényes szellemi emberek az egész világon fájlalták a pápaság távolmaradását és helyesen érezték, hogy a békemunkának legfőbb erkölcsi támasza veszett el ezzel.

A Szentszék még a világháború folyamán nyíltan leszögezte, hogy nincs szándékában résztvenni olyan békekonferencián, amelyen nem méltányos megegyezéssel kötik, hanem diktálják a békét. (Oss. Rom. 1918 febr. 2., szept. 19. 1919 máj 16.) S még a békekonferencia megnyitása előtt 1918 december 1-én kiadott enciklikájában XV. Benedek arra hívta fel az egész világ katolikus híveit, hogy egy igazságos és méltányos békéért imádkozzanak. Hasonló értelemben hangoztatta egy méltányosságon alapuló béke szükségességét a karácsonyi üdvözlésekre adott válaszában.

A kereszténység közös atyjának szeretete most a legjobban sújtott fiai felé fordult. Von Hartmann kölni kardinális kérésére Gibbons bíboros baltimorei érsek aranyjubileumának alkalmát felhasználva

Amerikába küldte Mons. Cerettit, a vatikáni államtitkárságon Pacelli utódját, hogy az amerikai körökre és Wilson elnökre enyhítően hasson. A kiváló diplomata, aki azelőtt a washingtoni apostoli delegáció titkára, majd Ausztrália és Új-Zeeland apostoli delegátusa volt, útjában Amette párisi, Mercier malinesi és Bourne westminsteri bíboros érsekekkel is tárgyalt. S ha nem is vehetett részt a békekonferencián, Ceretti ezzel kapcsolatban tárgyalt Balfourral is, akinél sikerült elérnie, hogy a volt német gyarmatokon működő katolikus missziók fennmaradását biztosították.

A háború utáni Európa a pápaság nélkül született meg és még alig írták alá a békeszerződéseket, mikor a Vatikán félhivatalosának számító Civiltà Cattolica a politika képmutatásáról és a békekonferencia csődjéről írott cikkében a versaillesi békeszerződés 440 paragrafusát mint mindmegannyi háborús cikkelyt bélyegzett meg. Nagy elfogultság és szellemi vakság kell azt állítani, hogy Róma azonosította magát Versaillesal. Ha kénytelen is volt elfogadni az új politikai adottságokat, mint nem tőle függő tényeket, arra törekedett, hogy ezt a rendet is a keresztény szellem járja át. Nemzetközi téren egészen új helyzettel találta magát szemben, amely új feladatok megoldását várta a pápai diplomáciától. Megindult tehát a hatalmas munka, hogy a megváltozott viszonyok között is biztosítsák az Egyház jogainak védelmét. Miként a háborúban, a pápaság

most is a béke igazi apostolaként jelentkezett és gyakorolta hivatását a nemzetközi életben.

A háborút követő nyomorúság esztendeiben a pápaság mindenekelőtt folytatta azt a nagyszabású szeretetmunkát, amit azelőtt elkezdett. A legyőzött népek országaiban milliókra megy azoknak az adományoknak az értéke, amit a nunciusok osztottak ki, mint egyenesen a pápa kezéből jövő ajándékot. XV. Benedek H. Hooverhez 1919 január 9-én írt levelében megrendítő szavakat ír a középeurópai három millió éhező gyermekről és így ajánlja az egész világ katolikusainak a segélyakció támogatását. A hadifoglyok is még rabságban sínylődtek és ezért a pápa Wilson elnöknek 1919 január 4-i vatikáni látogatását is arra használta fel, hogy közbelépjen helyzetük enyhítéséért. 1919 tavaszán mondott konzisztóriumi beszédében pedig szót emelt a legyőzötteket oly méltánytalanul sújtó blokád megszüntetéséért és a foglyok hazaengedéséért.

XV. Benedek szeretete elsősorban a háború áldozatai felé fordult. Németország, Magyarország, Ausztria lakossága, éhező gyermekei élvezték a pápa jótékonyságát. Gondolt a német jóvátételek enyhítésére és Gasparri bíboroshoz 1921 január 24-én intézett levelében rámutatott Ausztria lehetetlen helyzetére s államtitkára útján felhívta a Vatikánnál akkreditált diplomáciai testület tagjait, hogy kormányaiknál juttassák kifejezésre óhaját Ausztria megsegítésére. Hasonló módon közös akciót akart kezdeményezni az éhező Oroszország érdekében. (1921 aug. 5.)

Amint a világháború lelkeket megkeményítő és az erkölcsi törvényeket feledtető küzdelmeiben felemelte a szavát a keresztény igazságosság és szeretet érvényre juttatásáért, hasonlóképen most a gyűlölet és bizalmatlanság tengerében, a szenvedések keserűségében elfásult lelkek kibékítésén fáradozott. A német püspökökhöz 1919 július 15-én intézett körlevelében s Amette bíboros párisi érsekhez ugyanezen év október 7-én kelt levelében, amelyet a montmartrei Szent Szív bazilika felszentelésén nyílvánosan felolvastak, egyaránt a szeretetről és az ellenségeknek is kijáró megbocsátásról, mint Krisztus parancsáról szólt. A német püspöki kart a háború erkölcsi sebeinek a felebaráti szeretet és kölcsönös segítés által való gyógyítására buzdította, a franciákat pedig az ellenségszeretet kötelező parancsára figyelmeztette. Azt is megjegyezte erről, hogy Krisztusnak ez a parancsa annyira ellentétben áll a világ gondolkodásával, hogy akik a sérelmek elfeledését és az ellenségekkel szemben is kötelező megbocsátó szeretetet hirdetik, mint az Üdvözítő és az ő földi helytartója, annak vannak kitéve, hogy szándékaikat gonoszul félremagyarázzák és üldözik. Azonban ez nem akadályozza meg őt és nem gátolhat senkit, hogy az evangéliumnak ezt a fontos parancsát, amelyen az emberi kapcsolatok nyugalma és a népek üdve nyugszik, ne hirdesse.

XV. Benedeknek a keresztény békéről szóló tanítás összefoglalását nyújtó Pacem enciklikája 1920 pünkösd ünnepén jelent meg, amelyben nyíltan megírja, hogy bár csaknem mindenütt végetért már a háború és alá is írták a békeszerződéseket, a régi ellenségeskedések csírái megmaradtak. Míg a kölcsönös szeretet által sugalmazott megbékélés következtében nem alszik ki a gyűlölet, életképtelen minden szerződés és bizonytalan a béke. XV. Benedek hivatkozott arra is, hogy a háborúban mindent elkövetett, ami csak módjában állt, hogy az emberiséget igazságos, becsületes és tartós békéhez vezesse. Most végigtekintve a háború szörnyű csapásain és pusztulásán a keresztény szeretet parancsának mesteri kifejtése nyomán mutat rá arra, hogy „soha sem volt nagyobb szükség a szeretet határainak kiterjesztésére, mint azon rettenetes szenvedések között, amelyek éppen napjainkban sújtanak minket... Az Egyház pedig, mint Jézus Krisztus szellemének őrzője és örököse az újjáépítés munkáját mint sajátos hivatását igényli magának... amiértis Krisztus szerető Szívére kérünk ismételten benneteket, minden igyekezettel és buzgósággal intsétek valamennyi gondjaitokra bízott hívőt, nemcsak a gyűlölködés megszűntetésére és a sérelmek kölcsönös megbocsátására, hanem még ennél is hathatósabban buzdítsátok őket mindazon keresztény jótékonysági intézmény felkarolására, amelyek a háború valamennyi szerencsétlen áldozatának megsegítését tűzte ki célul." A püspökök és papok után külön felszólítást

intéz a katolikus írókhoz és lapszerkesztőkhöz, hogy írásaikban ez a szellem vezesse őket. Alapvető megállapítása, hogy „az Evangéliumban nincs külön szeretetparancs az egyesek és külön egy másik az államok és nemzetek számára, hiszen ezek is végeredményben egyénekből állnak." A nemzeteket is egybefűző keresztény szeretetnek természetes alapjai is egyre szembeszökőbbek lettek. A népekben a civilizáció fejlődésével a kölcsönös egymásrautaltság érzete megerősödött és az érintkezés akadályainak elhárításával még szorosabbakká váltak a kapcsolatok.

XV. Benedek ebben a körlevelében a maga részéről nemcsak nagylelkűen és ünnepélyesen bocsánatot hirdetett mindazoknak, akik a háborúban ellene támadtak, vagy rágalmakkal illették, hanem fontos lépést is tett békekészségének nyilvánítására. Megújítva elődeinek tiltakozását és a római kérdés megoldatlansága miatt a pápaság rendellenes helyzetének tarthatatlanságát a világ elé tárva, teljes elvi fenntartással engedett azokon a szigorú előírásokon, amelyek katolikus uralkodók számára lehetetlenné tették, hogy Rómába hivatalos útra jöjjenek. 1870 óta a Vatikán szigorú előírásai következtében csak nemkatolikus államfők tehettek hivatalos látogatást Rómában és járulhattak pápa kihallgatásra, most azonban sor kerülhetett katolikus uralkodók látogatására is. Igy rövidesen 1922-ben elsőnek Albert belga király jelent meg az Örök Városban.

A Pacem enciklikában kifejtett tanítás lett volna az egyetlen alkalmas alap arra, hogy a népek megbékélése bekövetkezzék, ehhez azonban hiányzott a szükséges alap, az igazságosság, amelyre az új Európának épülnie kellett volna. Az Egyháznak nem volt fegyveres ereje ahhoz, hogy a szuronyok erdejére épült békét erőszakkal megváltoztassa, de mégis volt befolyása és jelentősége ahhoz, hogy jelentős szerepet töltsön be a háború utáni nemzetközi életben. Mindenegyes ország, győztesek és legyőzöttek egyaránt csak vesztettek a nagy háborúban. A gazdasági nehézségek állandó lázban tartották a népeket, nem is szólva arról, hogy az egész világ társadalma súlyos erkölcsi válságon ment keresztül és mély lelki sebeket ütött rajta a négy esztendős élet-halál küzdelem. A pápaság azonban töretlen erővel került ki a nagy világégésből és mint Európa utolsó szellemi erőforrása és iránymutató erkölcsi nagyhatalma változatlan tekintéllyel, sőt megnövekedett befolyással jelentkezett a nemzetközi életben.

A Szentszék nemzetközi jelentőségének elismerését mutatta a diplomáciai kapcsolatainak most már csaknem valamennyi államot átfogó kiépítése. A háború alatti rendkívüli missziók, mint Anglia és Hollandia küldöttsége rendes követségekké alakultak át. Még 1918-ban pápai nuncius ment Bernbe, majd 1920-ban a vatikáni porosz követség átalakult német birodalmi követséggé és a portugál követ is visszatért Rómába. Ugyancsak rendes diplomáciai

kapcsolatba lépett a Vatikánnal Magyarország, Ausztria, Csehszlovákia, Lengyelország, Jugoszlávia és a baltiállamok. A legnagyobb meglepetést azonban méltán kelthette az, hogy minden történelmi logika cáfolatára a pápaság ismét meg tudott egyezni Európa vezető katonai nagyhatalmával anélkül, hogy az Egyház féltve őrzött jogaiból bármit is fel kellett volna áldoznia. Franciaország, amelynek kormánya oly súlyos egyházüldözést indított még a szâzad elején és a szeparáció jelszavával teljesen lehetetlenné akarta tenni a katolikus életet, most katonai sikereinek delelőjén és nagyhatalmi állása teljében békejobbot nyújtott az Egyháznak. Igaz, hogy XV. Benedek is mindent megtett a maga részéről, amint ezt nagy mestereinek XIII. Leónak és Rampollának francia politikájából tanulta, hogy békekészségével az Egyház legidősebb leányának útjából eltávolítsa az akadályokat. Mégis kétségtelen tény, hogy Franciaország csak úgy tudott megoldani sok benső nehézséget (elszászi iskolaügy, püspöki székek betöltése) és keleti érdekeinek védelméről hathatós módon csak úgy gondoskodhatott, hogy ő maga kereste a kibékülést, amelynek első jele volt a diplomáciai kapcsolatok visszaállítása. A pápai békeközvetítéssel kapcsolatban a Le Temps 1917 aug. 18-án gőgösen még azt írhatta idézve Hugues de Lionnenak, XIV. Lajos miniszterének a szavát, hogy a pápai diplomácia kegye, vagy ellenszenve közömbös a francia kormányra, mégis a francia kamarában napokon át szenvedélyes viták köz-

ben tárgyalták minden vallási szempontot kikapcsolva csak politikai szükségességből a vatikáni követség felállításáról szóló javaslatot. Millerand kormánya az ügy fontosságához mérten a szenátus ellenére is rendeleti úton állította fel 1921-ben az új követséget. A Vatikán diplomáciája ismét fényes sikert ért el és az első nuncius, a kiváló diplomata Ceretti működése nyomán az Egyház felfogásának megfelelő módon kielégítő szabályozást nyert a kultuszegyesületeknek a kérdése és ezzel sikerült megfelelő jogi alapot adni a katolikus Egyház zavartalan működésének. A Szentszék mentette meg és biztosította a francia katolicizmus létének alapjait, amely az Egyház és állam erőszakos szétválasztása következtében vagyonától megfosztva és összetörve, gallikanista tradícióit elhagyva egészen szorosan fűződött immár a pápai trónhoz. A szeparációs törvények jóindulatú magyarázata nyomán a szerzetesrendek is szabadon fejthették ki tevékenységüket és a francia katolicizmus kiheverve a századeleji súlyos csapásokat, megújulva állt a világ színe előtt.

A francia politika közelkeleti érdekeit szolgálta az 1926-ban Brianddal kötött megállapodás, amelyben a mandátumos területeken a francia konzulokat illető liturgikus tiszteletadásokat és a köztársaságért végzendő imák kérdését szabályozták. A vatikáni diplomácia az angol pártfogással terjeszkedő orthodoxia és palesztinai cionizmus ellen így keresett magának támaszt, azonban semmiben sem azonosította magát a régi protektorátussal. Nem kötötte

az Egyház ügyét a francia államhoz, amint a francia érdekek ellenére is éppen olasz származású apostoli delegátust küldött Ankarába. A pekingi apostoli delegátus kinevezése mutatta, hogy a francia befolyás kizárólagossága a missziós területeken megszűnt és a Hitterjesztés Egyesülete központjának Lyonból Rómába való áthelyezése is jelezte a Szentszék intencióit.

Bár Herriot kormányelnöksége (1924—25) rövid időre ismét felidézte a régi viszályokat, de a háború után a köztársaság és a pápaság kapcsolatai igen szívélyesen alakultak. S bár a francia katolicizmus számos csoportra oszlik, mégis imponáló jelenséget mutat újjászületésében és a szellemi élet meghódításában. S amint a Franciaországgal ellentétes politikai oldalon elhelyezkedő totalitárius kormányrendszerek alatt egyre több nehézség merült fel az Egyház és állam viszonyában, a köztársaság egyre inkább szinte tüntetően hivalkodott az Egyháznak a demokratikus szabadságjogok által teremtett kedvező helyzetével. A karthágói eucharisztikus kongresszuson 1931-ben a hivatalos körök is a legnagyobb tisztelettel fogadták a pápa követét, Pacelli bíboros-államtitkárnak 1935-ben tett lourdesi és 1937-ben Párist is útba ejtő lisieuxi követségjárása valósággal diadalút volt. Németországnak a Népszövetségből való kilépése és Oroszországnak a francia biztonsági politika oldalán való megjelenése óta pedig Franciaország mindent elkövetett, hogy a Vatikán tekintélyének erkölcsi támogatását

magának biztosítsa. A népfront a katolikusok felé is kinyújtotta a kezét, de a Szent Officium 1936 július 8-i kárhoztató ítélete, amely a Terre Nouvelle folyóiratot érte, eloszlatott minden kétséget azirányban, hogy katolikusok és kommunisták között lehetséges-e bármely együttműködés. Verdier bíboros egy pápai beszélgetésre hivatkozva leszögezte, hogy ha egyénekkel szemben kötelező is a keresztény megértés és békekészség, politikai csoportokkal szemben ez lehetetlen. Thorez kommunista párttitkár magatartása nyomán, aki a katolikusok felszólítására vonakodott az egyházellenes törvények visszavonására javaslatot tenni, kitűnt, hogy a „kinyújtott kéz" csak politikai manőver volt a katolikus tábor megosztására és a spanyol köztársasági kormánynak nyújtott segítség elfogadtatására. Egyes írók és gondolkodók elvi optimizmusa nem zavarhatta meg a Vatikán biztos politikai ítéletét és állásfoglalását. A francia katolicizmus benső élete szempontjából jelentős esemény volt, hogy közvetlenül a második világháború kitörése előtt a Szentszék visszavonta az Action Française íróit és párthíveit sújtó kiközösítést, miután az illetők tévedéseiket ünnepélyesen visszavonták. A katolikus társadalom lelki egysége ezzel hatalmas mértékben megerősödött és megoldódott sok áldozatkész és befolyásos francia katolikusnak súlyos lelki válsága.

A francia egyházi kérdések sikeres megoldása nagy hatással volt a francia szellemi befolyás alatt

álló utódállamok egyházpolitikájára is. Az Egyháznak az új európai rendbe történő bekapcsolódására és az új államokkal való kapcsolatok felvételére alapvető jelentőségű volt XV. Benedeknek 1921 november 21-i konzisztóriumban tartott beszéde, amely szerint az újonnan keletkezett, vagy egészen átalakult államok, mivel nem tekinthetők ugyanazon jogi személyeknek, mint elődeik, nem lehetnek jogutódai azoknak a privilégiumoknak, amelyekkel a Szentszék az előző hatalmakat felruházta. A régi konkordátumok nincsenek többé érvényben, ha megszűntek azok a hatalmak, amelyekkel ezt kötötték, az Egyház azonban kész tárgyalásokat folytatni az egyházi kérdések rendezésére az új államok kormányaival is, úgy mint elődeikkel.

Valóban nagy szükség volt új rendezésre, mert nem egy újonnan keletkezett államban két-három régi és egymással ellentétes egyházpolitikai törvénykezés és jogszokás szerint kezelték a katolikus hívek ügyeit. Volt olyan állam is, mint az újonnan alakult Csehszlovákia, amely a huszitizmust nemzeti vallásnak tekintve, állami berendezkedésében egészen rómaellenes alapokra helyezkedett, mégis a püspökkinevezések terén a katolikus Habsburg-uralkodók privilégiumait követelte magának.

A pápai diplomáciára várt az új államokkal való tárgyalás és megegyezések előkészítésének feladata. Megkezdődött a konkordátumalkotásnak az a nagyszabású munkája, amelyhez hasonlót csak a napoleoni időket követő és Consalvi bíboros nevé-

hez fűződő korszak mutat fel. A konkordátumok határozták meg részletesen országonkint az Egyház jogi helyzetét és ünnepélyes szerződések formájában biztosítva az Egyház jogait, nemzetközi jelentőségűvé avatták a katolicizmus helyzetét. Amely országnak nem volt konkordátuma, az is érintkezést tartott fenn a pápával és az Egyház és állam viszonyában esetleg felmerült vitás kérdéseket diplomáciai úton, vagy a szétválasztáson alapuló szabadság (Anglia, Franciaország, USA.) vagy a történelmi tradíciók és jogszokások által meghatározott szellemben oldották meg, mint pl. hazánkban is.

A konkordátumok létrehozásának nagy munkáját, az Egyháznak a versaillesi Európában való elhelyezkedését már nem XV. Benedek végezte el, hanem utóda, XI. Pius. A nagy diplomata-pápa 1922 január 22-én tragikus hirtelenséggel távozott el az élők sorából. Az egész világ gyászolta őt, hiszen minden jóindulatú ember elismerhette szándékainak tisztaságát és a háború áldozatai mind élvezték jótékony szeretetét. Az egyháztörténelem előtt legnagyobb érdeme abban áll, hogy bámulatos diplomáciai művészettel és tiszteletreméltó elvhűséggel az egymásra tornyosuló világerők ütközésének idején is sértetlenül át tudta vezetni az Egyház hajóját a viharokon. Úgy tudta irányítani a Vatikán politikáját, hogy az ellentétes érdekek között az Egyház nem lett az egymás ellen támadó érdekek martaléka, sőt nemzetközi jelentőségében megerősödve került ki a nagy küzdelemből.

1922 február 6-án egy hajthatatlan keménységű, nehézségektől vissza nem riadó vasember, Ratti Achilles került ki a pápaválasztó konklávéból XI. Pius néven, Szent Péter utódaként. A milánói érsek, akinek élete azelőtt az Ambrosiana és a vatikáni könyvtár tudós munkájának csendjében telt el, akkor lépett ki onnan a világesemények sodrába, mikor XV. Benedek pápa egészen váratlanul 1918 tavaszán a német, illetve osztrák megszállás alatt lévő Lengyelország egyházi ügyeinek rendezésére szemelte ki. Mint a független lengyel állam első nunciusa a kialakuló új Európa egyik legnehezebb diplomáciai posztján tanulta meg zavaros nemzetiségi ügyekben a kormányokkal való érintkezés módját és az Egyház érdekeinek képviseletét. Itt járta végig azt az iskolát, amely alkalmassá tette őt arra, hogy megoldja az új államokkal való megegyezés feladatát. Páratlan elvhűségével és acélos akaratával védte meg mindenegyes állammal szemben az Egyház jogait és a legkülönbözőbb viszonyok között is a szükséges alkalmazkodás ellenére, semmit sem áldozott fel a lényegből. XI. Piussal kezdődik a Vatikán politikai vonalvezetésének az a személyekben is kifejezésre jutó változatlansága, ami az előző, szinte jogszokássá vált tradíciónak a megtörését jelenti, hogy az új pápa új államtitkárt hoz magával és a választásokon is rendszerint az államtitkár mellőzésével a meghalt pápa irányzatának ellenzéke választja meg az utódot. XI. Pius megtartotta hivatalában Gasparri bíborost, utána pedig az tör-

tént, ami az újkorban csak egyszer fordult elő, hogy az ő államtikára, Pacelli bíboros lett az új pápa. Másrészt éppen XI. Piust szokatlan önállóság jellemezte egyházpolitikai ügyekben és a legtöbb kérdésben sokszor mellőzte tanácsadóit. Innen ered nem egy megnyilatkozásának éles és személyes jellege, ami a vatikáni diplomácia síma és egyeztető stílusával ellentétben állt.

XI. Pius pápasága kezdetén nem egy alkalommal kifejezésre juttatta, hogy azt az állapotot, amelyben Európa élt, semmiképen sem tartja békének. Első enciklikájában (Ubi arcano Dei, 1922 dec. 23.) Krisztus békéjének helyreállítását Krisztus országában tűzte ki pápaságának programmjaként. Nyíltan megírta, hogy sem az egyesek, sem a népek nem élveznek igazi békét, amelyet csak a diplomáciai okmányokban kötöttek meg, de nem a lelkekben, ahol a háborút előidéző szenvedélyek napról-napra gyászosabb következményekkel törnek elő. Krisztus igazi békéje csak az lehet, amely igazságosságra épül, de a merev és acélos keménységű jog önmagában ezt nem képes biztosítani, hanem szeretettel kell párosulnia. Krisztus békéje csak Krisztus országában, az ő igazságosságával valósulhat meg.

A háborút követő, még mindig háborús izgalmakkal teli években XI. Pius a genovai értekezlet alkalmával a város érsekéhez írt leveleiben (1922 ápr. 7., 29.) eredményes munkásságot kívánt a konferenciának és remélte, hogy ezáltal megkezdődik a kölcsönös megértésen és megegyezésen alapuló

megbékélés korszaka. A genovai konferencián résztvevő hatalmakkal érintkezést keresett és felhívta őket, hogy az Oroszországgal kötendő szerződéseikben biztosítsák a vallás szabad gyakorlatát. Sőt, arról is keltek szárnyra hírek, hogy a Szentszék tárgyalásokat folytat Csicserin külügyi népbiztossal és nemcsak a katolikusok, hanem Tychon orthodox patriarcha érdekében is közbenjárt. A pápai akció azonban csak annyi eredményt ért el, hogy egy amerikai prelátus, Msgr. Walsh vezetésével a pápai nyomorenyhítő akció tagjai Oroszországba utazhattak, azonban a szovjet hatóságok állandó akadékoskodásai miatt nem sokára kénytelenek voltak visszatérni.

A pápa nemcsak imára hívta fel a népeket nyilatkozataiban, hanem egy súlyos és Európát háborús feszültségben tartó nemzetközi jelentőségű kérdésben is felemelte szavát. A Ruhr-vidék megszállása alkalmából Gasparri bíboroshoz intézett leveleiben (1923 jan. 31., jún. 24.) nyíltan leszögezte a német jóvátételi kérdésben a nemzetközi életre is érvényes keresztény álláspontot. Ezek szerint nemcsak a szociális igazságosság és szeretet, hanem a győztes államok érdeke is azt kívánja, hogy ne követeljenek többet Németországtól, mint amennyit gazdasági romlása nélkül fizethet. Különben „a hitelezők számára is jóvátehetetlen kár származnék ebből s a szociális felfordulásnak oly zavara következnék be, amely Európa végleges összeomlását jelentené és az elkeseredés nyomán az új, még borzalmasabb összeütközések állandó veszélye fenye-

getne". A megszállás helyett inkább azt ajánlja, hogy keressenek komoly mérlegelés nyomán olyan módot, amelyből nem származnak ezek a bajok.

A pápa állásfoglalása, amelyet a keresztény igazságosság és szeretet, nem utolsó sorban pedig az elemi politikai bölcsesség sugallt és a megszállt területekre Mons. Testának vizitátori kiküldetése nagy felháborodást keltett Franciaországban. Az Osservatore Romano hosszú félhivatalos magyarázatot fűzött a pápa leveléhez, és nem is annyira az itt kifejtett indokok, hanem az idő adott igazat XI. Piusnak. Az ő bölcsessége látta előre a jövőt az elvakult szenvedélyek túlzásainak mérgezett légkörében.

Ha végigtekintünk a kormányzás minden részletét saját kezében tartó XI. Pius uralkodásán, amely felöleli Európa háború utáni látszatbékéjének egész korszakát, úgy vesszük észre, hogy csak kevés XIII. Leóra emlékeztető világpolitikai aktust mutat fel kormányzata. Néhány inkább elvi jelentőségű állásfoglaláson és nemzetközi békéltető, vagy döntőbíráskodási tevékenységen kívül (Bolivia és Paraguay között a Grand Chaco viszályában ő is közbelépett, valamint Spanyolország és Peru egy 1930-ban kötött szerződésben őt jelölték ki döntőbírónak) távoltartotta magát a világpolitika szövevényes viszályaitól. A Szentszék politikai bölcsességére és éleslátására jellemző, hogy nem bizonytalan sorsú nemzetközi intézményekhez akarta kapcsolni az Egyház ügyét, hanem minden egyes országgal közvetlen kapcsolatokat keresett. A pápai diplomácia abban látta

legfőbb feladatát, hogy a katolikus vallás jogait mindenhol biztosítsa. Mindenesetre igen érdekes és gazdag történelmi tanulságokkal jár behatolni a konkordátumok történetébe, mert ezek tükrözik vissza az Egyháznak az egyes országokban és az egész nemzetközi életben elfoglalt helyzetét.

A pápaság nemzetközi jelentősége akkor áll teljesen előttünk, ha megtaláljuk a feleletet arra a kérdésre, hogy mi késztette a kormányokat arra, hogy keressék a Szentszékkel való diplomáciai kapcsolatok felvételét és konkordátumok megkötéséről tárgyaljanak. Mindenesetre nagy nehézségek álltak az ilyen megegyezések útjában. Mindenekelőtt a túlzott nemzeti öntudat és az új államiságnak friss hatalmi gőgje képezték állandó akadályát annak, hogy elismerjék az Egyház jogait és meghajoljanak Róma előtt. Az új államok kormányzata nagyrészt szabadkőműves és egyházellenes emberek kezébe került, még a katolikus Lengyelországban is, ahol ezenfelül a kormánynak a nemzetiségi kérdésben tanusított türelmetlensége miatt Ratti nunciusnak is távoznia kellett állomáshelyéről. Az osztrák-magyar monarchia utódállamaiban a katolikus Habsburg-ház ellen való reakció is szította az egyházellenességet .Az orthodoxiát, mint államvallást pártoló Románia és Jugoszlávia nemzeti öntudata pedig a római szellemet és katolicizmust mint tőlük idegen, ellenséges befolyás megnyilvánulását üldözte. Az új cseh állam szellemi öntudata is a rómaellenes huszitizmusból, mint nemzeti vallásból táplálkozott.

Mindezek a tények mutatják, hogy rendkívül nehéz feladattal került szembe a pápai diplomácia, mikor pusztán szellemi hatóerők segítségével kellett érvényesítenie a katolikus Egyház jogait. Az erőszakkal szemben a szellemi erők mégis az Egyház oldalán álltak. Különösen Közép- és Kelet-Európában tűnt ki, hogy a vallás milyen mélyreható és a nemzetek életét is formáló erő, nem pedig csupán elhanyagolható érzelmi mozzanat az ember életében. Az Egyház olyan közösségnek bizonyult, amely sokkal mélyebbre nyúl le az emberek életének irányításában, mint a felületes szemlélő hinné és téves volt a liberalizmusnak az a felfogása, amely a katolikus Egyházat is a többi emberi társaságokkal állította egy sorba.

Minden nehézség ellenére mégis maguk az új államok érezték szükségét annak, hogy keressék a Rómához vezető utat. Akármilyen görögtüzes hatalmi fényben pompáztak, valamennyi számos benső nehézséggel küzdött. Megnövekedett állami területükön nagy tömegben éltek katolikus vallású idegen nemzetiségek, akiknek szabad vallásgyakorlatát a békeszerződésben vállalt kötelezettségek értelmében biztosítani kellett, s ez leginkább nemzetközi jogi érvényű konkordátum formájában volt lehetséges. A katolikus vallású kisebbségek jelentették még a legegységesebb, összetartó csoportot az államban és panaszaikat az Egyház nemzetközi fórumai előtt is hallatni tudták. A közéletben kisebbségi, elnyomott sorsba jutott katolikusok igen tevékeny és harcos

politikai pártok segítségével küzdöttek szabadságukért és vallásukkal együtt önkormányzati jogaikat, nemzeti hagyományaikat is védték. A kormányok pedig azért is törekedtek megegyezésre jutni a pápával, hogy ezzel a katolikus ellenzéki pártok alól kihúzzák a talajt. A katolikus egyházi viszonyokat azonban Róma nélkül nem lehetett rendezni. Most tűnt ki, hogy IX. Pius pápa uralkodása alatt a vatikáni zsinattal végbement centralizációs folyamat, amelyet az új egyházi törvénykönyv kihirdetése a dogmatikus függés elismerése mellett jogi téren is annyira kidomborított, milyen nagy mértékben megerősítette az Egyház benső erejét. Azáltal, hogy a püspököket és híveket minden kérdésben szorosan Szent Péter trónjához fűzte, a pápaság jelentőségét a nemzetközi életben is hihetetlen mértékben felfokozta. A katolikusok ügyét csak Rómával lehetett elintézni, de a kormányok is szívesen fordultak a pápához, mert tudták, hogy Róma az egész Egyház egyetemes érdekeit tartja szem előtt és egyébként igen tiszteletreméltó részleges érdekek, vagy jogok fölött állva, a békés kiegyenlítés politikáját követi. Különben a Szentszék nem sietett az egyezmények megkötésével. Várta amíg lecsillapodnak a szenvedélyek és megszilárdul a helyzet. A pápai diplomácia magatartását kicsinyes intrikák helyett a nagy elvekhez való szilárd ragaszkodás jellemezte. Még a látszatát is el akarta kerülni annak, mintha benső zavarok keltésével akarna az Egyház javára engedményeket elérni. Az ingatag és állandó bizonytalanságban le-

vő politikai helyzetben a katolikus tömegek és Róma jelentették az egyetlen igazi konzervatív erőt és meg nem ingatható erkölcsi hatalmat, amely előtt tisztelettel kellett meghajolni minden tényezőnek.

Akinek csak egy kis érzéke van a nemzetközi élet adottságaihoz és sejtelme az elérhető lehetőségekről, az előtt világos, hogy ilyen kényes helyzetben békés megegyezések csak kompromisszumok által lehetségesek. Egyik oldalról a nemzeti kisebbségek jogos kívánalmai, másfelől pedig a szerződések által teremtett új helyzet és a fiatal államok hatalmi túlkapásai között kellett a pápai diplomáciának megtalálni az igazságos és a politikai helyzetnek is megfelelő megoldást. A konkordátumok csak kölcsönös engedmények útján jöhettek létre, de így is bármilyen kicsiny, egyik oldalnak tett engedmény, a legszenvedélyesebb ellenhatást vagy megtorlást váltotta ki a túlsó oldalról. Aránylag nagyobb nehézség nélkül jöttek létre a balti államokkal (Lettország 1922, Litvánia 1927) és Lengyelországgal (1925) kötött konkordátumok. Az 1927-ben kötött román konkordátumot csak 1929-ben ratifikálták, viszont a jugoszláv konkordátumot, amelyet a kormány politikai szükségletből kötött 1935-ben az orthodox egyházi körök ellenállása miatt (valamennyi mellette szavazó minisztert és képviselőt kiközösítették) nem lehetett ratifikálni. Csehországgal a köztársaság intranzigens vallásellenes iskolapolitikája miatt csak a püspöki kinevezéseket szabályozó modus vivendi jött létre 1928-ban.

Ha felállítjuk a konkordátumok általános mérlegét, elismerhetjük, hogy ezen a téren XI. Pius kormányzása jelentős eredményekkel járt. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a Szentszék mindenhol teljesítette az államoknak azt a kívánságát, hogy az egyházmegyék határai megfeleljenek az ország politikai határainak és az ország területének egyetlen része se legyen idegen egyházi előljáró fennhatósága alatt. Mint egyetemes elfogadott elv ment keresztül az is, hogy egyházi előljáró (püspök, szerzetesfőnök) csak az illető ország állampolgára lehet, aki hűségesküt köteles tenni az alkotmányra. A püspöki kinevezéseknél, amelyet a Szentszék magának fenntartott, egyes jelöltekkel szemben a kormányok politikai kifogást emelhetnek. Ezekkel az államok javára szolgáló engedményekkel szemben a konkordátumos politikának szilárd tételei voltak és jelentős eredményt jelentettek, hogy sikerült elismertetni az Egyház jogi helyzetét, egyenjogúságát a többi vallásfelekezetekkel, biztosítani tevékenységének és az egyházi javadalmak és állások betöltésének szabadságát. Jelentős pont volt minden egyes konkordátumban a vallásos nevelés szabadságának elismertetése, a felekezeti iskoláknak az állami iskolákkal való egyenjogúsítása és a vallásos egyesületek alakításának megengedése. Számottevő eredmény volt az is, hogy nem egy helyen áldozatok árán sikerült a katolikus intézmények fenntartásához szükséges egyházi vagyont legalább részben megmenteni az új urak kapzsisága elől, vagy az Egyház szükségletei-

nek fedezésére az állam anyagi támogatását biztosítani. A konkordátumokban ezen kívül, mint alapelv szerepel a nemzeti kisebbségek joga anyanyelvük használatához az istentiszteleteknél és vallásos oktatásban. A konkordátumok megkötésénél a hangsúly mindenütt az Egyház szabadságának biztosításán és lelki téren való befolyásának érvényesítésén volt, nem pedig régi birtokok, vagy hatalmi pozíciók megtartásán.

XI. Pius pápasága alatt létrejött konkordátumok közül jelentőségben különösen kettő válik ki, amelyek sorsa egyszersmind igen fontos hatással voltak a Szentszéknek a nemzetközi életben elfoglalt helyzetére. Időben később volt, de itt előbbrevesszük a német birodalommal 1933 június 19-én kötött konkordátum ismertetését. Még Pacelli nuncius működésének idejére esik a bajor (1925), a porosz (1929), majd a badeni konkordátumok (1932) megkötése, illetve előkészítése, amelyek az akkor még önállósággal rendelkező német szövetségi államokban rendezték kielégítő módon a katolikus Egyház ügyeit. A német katolikusok a háború után általában építő és konzervatív feladatot akartak teljesíteni és ezért hathatósan közreműködtek a weimari Németországgal, hogy a vesztett háború után a birodalom megerősödjék és benső felfordulás helyett a viszonyok megszilárduljanak. A weimari alkotmány által a katolicizmus teljes szabadságot és egyenjogúságot nyert és a politikai életben a Centrum jelentősége döntő módon nyilvánult meg. A parlamenti harcokban, így a konkordátumok megkötésénél a Szentszék politikáját hathatós módon támogatta és szolgálataival el nem múló érdemeket szerzett az Egyház védelmében. S bár a Centrum befolyása teljében volt, a benső pártharcokban szellemi tartalékai felőrlődtek és már nem tudott lépést tartani a német politika más utakra áttérő irányaival. Az egyeztető és megfontolt középút politikáját legyőzte a szélsőségek tömegeket magukkal ragadó irányzata. A nemzetiszocializmus uralomra jutása után azonban általános meglepetésre Hitler első intézkedései közé tartozott, hogy von Papent Rómába küldte konkordátumos tárgyalásokra. Hogy mi késztette erre, az még nincs teljesen tisztázva. Minden bizonnyal az egységes birodalmi konkordátummal és az egyes német tagállamok partikuláris konkordátumainak megszüntetésével a birodalom egységesítésének folyamatát egyházi téren is elősegíteni akarták. A Centrum-párt létének erkölcsi jogcímét is el akarták venni, hogy miután a birodalom ünnepélyes szerződésben biztosította az Egyház jogainak védelmét, nincs szükség külön katolikus pártra. A konkordátum a többihez hasonlóan a szokásos kölcsönös engedmények keretében biztosította az Egyház működésének, a vallásos egyesületek alakításának, a felekezeti iskoláknak és az ifjúság vallásos nevelésének szabadságát. Érdekes és a viszonyokra jellemző volt a konkordátumban a papságnak a pártpolitikai életből való kizárásáról szóló cikkely.

A szép reményekre jogosító konkordátum azonban nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat. Az Egyház különállása és autonóm működési köre szemmel láthatóan nem fért meg a nemzetiszocialista államrendszerrel. Évről-évre egyre jobban lehetett tapasztalni, hogy az ifjúság nevelését a kereszténységtől teljesen idegen szellemben irányították. A viszony egyre jobban romlott a Vatikán és a Harmadik Birodalom között. Először csak a német püspökök tiltakoztak, majd egyre gyakrabban lehetett hallani magának XI. Piusnak az ajkáról is éles kifakadásokat a fajelmélet újpogánysága ellen. Végül 1937 március 14-én Mit brennender Sorge kezdetű, német nyelven kiadott körlevelében, a pápa kénytelen volt az egész világ előtt a konkordátum megsértéséről panaszkodni.

A Szentszék és a Harmadik Birodalom viszályában a Vatikán álláspontja kezdettől fogva világos volt. Olyan hangokkal szemben, amelyek a birodalommal és a nemzeti szocializmussal szemben több megértést és kiegyezést kívántak, a Vatikán rámutatott arra, hogy a konkordátumban a birodalom ünnepélyes ígéretet tett a katolicizmus ügyének védelmére és ő nem kíván többet, mint a konkordátum becsületes megtartását. Minden további találgatástól és következtetéstől mentesen magának XI. Pius szavainak idézésével jellemezhetjük a helyzetet, amely az egyetlen egyházpolitikai vonatkozású rész a Mit brennender Sorge enciklikában. „Mikor 1933 nyarán a birodalmi kormány részéről tett ajánlatot elfogadtuk . . . — írja a pápa — igen komoly aggodalmak ellenére elhatároztuk hozzájárulásunk megadását. Németországi hűséges fiainkat és leányainkat a lehetőség szerint meg akartuk kímélni azoktól a szorongatásoktól és szenvedésektől, amelyek az akkori viszonyok között különben biztosan bekövetkeztek volna. Tettel is bizonyítani kívántuk a világ előtt, hogy egyedül Krisztust keressük, s azt, ami Krisztusé, s az Anyaszentegyház békejobbját senkitől meg nem tagadjuk, aki azt maga vissza nem utasítja . . . A konkordátumot követő nehéz és mozgalmas esztendőkben minden szavunk és cselekedetünk a szerződés hűséges betartásának törvényéhez igazodott. Körlevelünk minden szavát mérlegeltük az igazság és szeretet mérlegén. Nem akartunk a válságos időhöz nem illő hallgatással a fölvilágosítás hiányáért felelősséget vállalni, de nem is akartuk túlságos szigorúsággal bárkinek szívét megkeményíteni . . .

Aki a szíveket és veséket vizsgálja, a tanúnk, hogy nincs hőbb óhajtásunk, mint Németországban az Egyház és az állam közt az igazi béke helyreállítása. Ha azonban a Mi hibánkon kívül nem lehet béke, úgy az Egyház jogait és szabadságát a Mindenható nevében fogja védeni, akinek karja még ma sem rövidült meg. Őbenne bízva nem szűnünk meg imádkozni és könyörögni értetek, az Egyház gyermekeiért, hogy a szomorúság napjai megrövidüljenek és a megpróbáltatás idején hűeknek bizonyuljatok."

A Vatikán békekészsége ellenére sem javult meg a viszony, bár a diplomáciai kapcsolatok nem

szakadtak meg és Orsenigo nuncius kitartott berlini őrhelyén. A helyzet még jobban elmérgesedett Ausztriának a birodalomhoz való csatolása után. A pápaság volt legjobban tisztában Ausztria nehéz helyzetével, amelybe a st. germaini-béke juttatta és a Szentszék állandó gondját képezte a nagy multú katolikus állam sorsa. A huszas években a szociáldemokrata párt uralma idején a Habsburgok elleni reakció a katolicizmus elnyomásában is megnyilvánult. A keresztény irányzat csak lassan erősödött meg annyira, hogy egészen kezébe vehette az uralmat. Az új Ausztriának, amely kifejezetten katolikus szellemben dolgozta ki államrendszerét, első aktusa a Szentszékkel 1933-ban kötött konkordátum ratifikálása volt. Valamennyi háború utáni konkordátum között ez biztosította az Egyház számára a legkedvezőbb helyzetet. De le kell szögeznünk azt is, hogy bár nagy volt az Egyház befolyása a közéletben, aránylag kevesebb irányító hatalma volt a lelkek birodalmában. A nemzeti szocializmus egyre erősebb lett és a mozgalom emberei egyre inkább az Egyház ellen fordultak. S bár az osztrák püspöki kar a birodalomhoz való csatolás alkalmával rögtön teljes mértékben kifejezésre juttatta lojalitását és híveiket is az Anschluss mellett való szavazásra utasították, mégis rövidesen itt is megindult a katolikus élet elnyomása.

A Vatikán és a német birodalom ellentéte fájó sebe volt XI. Pius pápa uralkodása utolsó esztendeinek. Ezzel szemben az Olaszországgal kötött konkordátum és a római kérdést megoldó kiegyezés azt bizonyítja, hogy kellő jóindulat esetén békében megférhet egymással az egyházi és világi hatalom és mindegyik dolgozhat a maga hatáskörében az egyes emberek és az egész nép javára. A római kérdés megoldása volt XI. Pius pápaságának legkiemelkedőbb tette és ezzel olyan úton indította el az egyházi hatalom fejlődését, amely biztosította a világegyház kormányzatának nyugodt és minden idegen befolyástól mentes irányítását. Nehezen lenne elképzelhető, mint állná meg helyét a Vatikán a második, még katasztrófálisabb világháborúban, ha nem alkották volna meg a független és semleges Vatikánvárost és még inkább, ha nem lenne teljes lelki harmónia az olasz nép és a pápa között.

Jóllehet a világháború után a liberális Olaszország államférfiai ki akarták zárni a pápaságot a nemzetközi életből, mégis kénytelenek voltak elismerni a Szentszék megnövekedett tekintélyét és most először ismerték el, hogy a római kérdés nyílt sebe Olaszországnak. A Facta kormány Zöld könyve, amely a római kérdés megoldásáról szóló cikkek gyűjteményét tartalmazta, kellőképen igazolta, hogy egy súlyos megoldásra váró probléma van. Ha nem is hiányzott a jóakarat, mint pl. Orlando miniszterelnökben, a súlyos szociális zavarokkal küzködő kormányok már gyengék voltak a pápasággal való megegyezés munkájának elvégzésére. Az országszerte csaknem nyílt polgárháborúig elfajuló ellentétek és forradalmak lappangó tüzei mindenki előtt feltár-

ták, hogy Itáliában az utolsó, igazi befolyással rendelkező szellemi hatalom a Vatikán, amellyel mindenkinek számolni kell. Az uralmat átvevő fasizmus pedig reálisan tekintettel volt erre és belátta, hogy egy új Olaszország felépítésében, a nemzetnevelő feladatok megoldásában múlhatatlanul szüksége van arra a nagy konzervatív és lélekformáló erőre, amit a katolicizmus jelent. Kezdettől fogva tehát nagy megértést és barátságos közeledést mutatott az Egyházzal szemben. Nemcsak belpolitikai szükségletek, hanem a fasizmusnak a gyarmati terjeszkedés és a római impérium hagyományainak felélesztését célzó hódító politikája is közrejátszhatott abban, hogy megegyezést keresett a Szentszékkel.

A római kérdés megoldásában annyi különböző nézet és hagyományos ellenséges erőcsoport állott szemben a pápasággal, hogy csak egy olyan erős kormány vállalkozhatott a kibékülés feladatának eredményes megoldására, mint Mussolini diktatúrája. Viszont a Vatikán részéről is annyiféle egyházi érdekeket és érzékenységet érintett a római kérdésnek félszázados bonyolult megoldatlansága, hogy a pápa is roppant felelősségének teljes tudatában csak kellő óvatossággal, de annál nagyobb energiát feltételező bátorsággal nyúlhatott hozzá ehhez a kérdéshez. „Néha megkísértett a gondolat, — mondta maga XI. Pius — hogy a kérdés megoldására talán turistapápa volt szükséges, szédülést nem ismerő és a legmeredekebb hágókhoz szokott turista; viszont máskor arra gondoltunk, hogy talán mégis könyvtáros-pápa volt szükséges, aki megszokta az alapos történeti és okmánykutatásokat, mert nyilvánvalóan igen sok könyvet és okmányt kellett tanulmányoznunk." XI. Piust már nem gátolták érzelmi szempontok és történelmi tapasztalatainak higgadtsága megadta neki azt a jövőbelátó bölcsességet, hogy új utakra vezesse az Egyház és pápaság fejlődésének eljövendő szakaszát. Hogy az olasz kormány megtette az első lépést a kibékülés felé, abban nagy része volt annak, hogy a fasizmus gondolatvilága más volt, mint a liberális szabadkőművesség ideológiája és Mussolini saját szavai szerint ők már anakronizmusnak tartották az előző nemzedék pápagyűlöletét. A Vatikán jólesően vette tudomásul a fasizmus udvarias gesztusait és a maga közreműködésével méltányolta Olaszország benső rendjének megerősítésére irányuló fáradozásait. A katolikus Partito Popolare sorsa világítja meg legjobban a Szentszék magatartását. Mussolini kezdetben békésen akart együttműködni az egyik legnagyobb és legbefolyásosabb olasz párttal, minisztereket is választott közülük, azonban állandó volt köztük az összetűzés. A popolarik hovatovább maguknak akarták kisajátítani a kereszténység ügyét. A Vatikán is egyre elviselhetetlenebb politikai tehertételnek kezdte érezni ennek a pártnak a magatartását és mikor a fasizmus és a popolarik között döntő összecsapásra került volna a sor, a párt pap-főtitkára Don Sturzo hirtelen távozott a párt főtitkárságából. A néppárt ekkor két részre szakadt. Egyik része a fasisztákhoz

csatlakozott, másik része azonban makacsul kitartott ellenzéki álláspontján. Régi liberálisokkal s radikális szocialistákkal szövetkezett a fasiszta uralom megdöntésére. Sőt a Vatikánnal is nyíltan szembehelyezkedtek. Először az Osservatore Romano és a Civiltà Cattolica cikkekben helytelenítették ezt a kilátástalan és öngyilkos politikát, végül maga a pápa is 1924 szept. 8-án a katolikus egyetemi hallgatókhoz intézett beszédében kifejtette, hogy a katolikus elvekkel semmiképen sem egyeztethető össze a szocialistákkal való együttműködés.

A néppárt bukása még közelebb vitte a Vatikánt a fasiszta kormányzathoz és az áldatlan viszály évtizedei a Szentszék köreiben is megérlelték azt a meggyőződést, hogy nem a világpolitikai erők játékától, hanem az olasz néppel való megegyezéstől várhatja helyzetének rendezését. Mikor már titokban folytak a kiegyezési tárgyalások, 1927 őszén az Osservatore Romano (okt. 14.) Arnaldo Mussolini egy cikkére válaszolva, megismételte Gasparri bíborosnak a világháborúban tett nyilatkozatát, hogy a Szentszék nem kíván idegen garanciákat, nem a külföld közbelépésétől, hanem az olasz nemzet becsületérzésétől és igazságszeretetétől várja a római kérdés megoldását.

A közvélemény és politikai tényezők hangulata így alakult át a békés megoldás elfogadásának irányában. 1926 óta a legnagyobb titokban folyó tárgyalások a kölcsönös engedmények és a megegyezésnek őszinte szándékával folytak le. Igy következett el 1929 február 7-ének történelmi dátuma, mikor Gasparri bíboros magához hívatta a Szentszéknél akkreditált diplomáciai testület tagjait és közölte velük, hogy február 11-én, a lateráni palotában fogják aláírni Olaszország képviselőivel a római kérdés megoldását tartalmazó egyezményt.

A pápaságnak megvolt minden oka arra, hogy mint fényes diplomáciai sikert könyvelje el a lateráni egyezményt, amely megoldott egy több, mint félszázadon át kínosan visszatérő s a legszebb törekvéseket elgáncsoló kérdést az Egyház történelmében és azokat az erőket, amelyek eddig az Egyház és olasz állam egymás ellen folytatott áldatlan küzdelmében őrlődtek fel, most pozitív alkotásokra használhatta fel. Egyetemes szempontból is jelentős volt, hiszen megerősíthette az erkölcsi elvek biztosan bekövetkező diadalába vetett hitet és bebizonyította, hogy nincs olyan nehéz kérdés, amelyet jóakarattal meg ne lehetne oldani.

A lateráni egyezmények, amelyek a kiegyezést körülíró szerződést, a vallási élet rendezését nyújtó konkordátumot és egy pénzügyi kérdéseket szabályozó megállapodást tartalmaznak, nagy politikai bölcsességgel készültek és igen jól beváltak. A Vatikán reálpolitikai érzékét mutatja áldozatkészsége, amelylyel a lemondások terén elment a végső határig. Az Egyházi Állam visszaállítása a kis-szuverenitás alapján történt. Olyan független terület elismeréséről volt szó, amelyről Olaszország minden különösebb gyakorlati nehézség nélkül lemondhatott és amely-

nek kormányzása a Vatikán részéről sem jár felesleges adminisztrációs és pénzügyi terhekkel. Különben is a nagyhatalmi nemzetállamok korában még a régi pápai állam visszaállítása sem lenne önmagában elég biztosítéka a pápa függetlenségének. Az önálló állami területhez azonban a pápaság feltétlenül ragaszkodott, mert ez képezi az objektív biztosítékát az elvont jognak és érzékelhető jellel nyilvánítja ki a szuverenitás eszmei tartalmát. A területből azonban számára elegendő annyi, amennyi a szuverenitás külső igazolására szükséges. Igy alkotta meg a lateráni egyezmény 44 hektár területen a független Vatikánváros államát, amelynek szuverén uralkodója a pápa. A pápa megelégedett a kicsiny területtel, mert tanusítani akarta, hogy „Jézus Krisztus földi helytartóját nem a területi mohóság mozgatja, hanem kizárólag a lelkiismereti kötelesség... Örvendve látjuk, — mondotta, — földi területünket a legkisebb határok közé szorítva, mert ez a kis terület az emberiség szemében átszellemülhet és föl is kell olvadnia abban a végtelen, fönséges és isteni szellemiségben, amelyet neki alátámasztania és szolgálnia kell... Kicsi ugyan mértanilag, de a maga összességében nagy, a legnagyobb a világon, bármily más szempontból nézzük... nincsen a világon nála nagyobb és drágább ország."

Nemzetközi jogi szempontból a semleges vatikáni területnek jelentősége abban áll, hogy különösen a mai technikai eszközök segítségével megvan a lehetősége annak, hogy a pápa bármikor, háború

esetén is fenntartsa érintkezését az egész világgal. Nyilvánvaló, flagráns jogsértést követne el az a hatalom, amely a pápának ezt a tevékenységét megakadályozná. S még fontosabb, hogy mivel a pápa minden állammal békében kíván élni és saját akaratából senkivel sem akarja megszakítani a kapcsolatokat, a háborúk idején is maga köré gyűjtheti a nemzetek képviselőit. Véres küzdelmek idején is a Vatikán a béke szigete marad, ahol az egész világ megtalálhatja a maga helyét és a nemzetek képviselői számára fennáll a lehetőség, hogy Krisztus földi helytartójának békemunkájában közreműködjenek.

Azokkal az előzetes tervekkel szemben, amelyek egy általános nemzetközi egyezmény keretében akarták a pápa függetlenségét biztosítani, a Szentszék megelégedett a kétoldalú szerződéssel. XI. Pius energikusan le is szögezte „a Szentszék ügyeiben dönteni végeredményben is csak a pápa illetékes és a pápa nem szorul sem beleegyezésre, sem engedélyre, sem garanciára". Hogy mennyit ér idegen hatalmak garanciája, azt eléggé megmutatta a régi Egyházi Állam bukása és a vatikáni diplomáciai testületnek 1929 március 9-én történt fogadásán XI. Pius ki is fejtette, hogy a Szentszék függetlensége akkor válnék igazán kétségessé, ha a kormányok gyámkodására szorulna, és különböző politikai érdekek lekötelezettje lenne. A nemzetközi garanciák elmaradása nem jelenti azt, hogy a lateráni egyezménynek és a Vatikánváros megalkotásának nincs nemzetközi jelentősége. Az egész világ közvéleménye

mint egy egyetemes népszavazásban fejezte ki hódolatát és örömét és őrködik továbbra is a pápa függetlensége fölött. S a kibékülés művének nemzetközi jelentőségét akkor is magunk előtt láthatjuk, ha nem felejtettük el azokat a hangokat, amelyek a világ katolikusainak örömét meg akarták zavarni és aminek Léon Blum adott kifejezést a Populaireben, mikor azt írta, hogy a klerikális reakció a fasiszta reakcióval lépett szövetségre, s míg a pápa azelőtt szabad volt, most Olaszország foglya. Ennek az állításnak kellő cáfolatát azonban rögtön megkapjuk, ha a lateráni egyezményt nemcsak önmagában, hanem az olasz konkordátummal együtt vesszük szemügyre.

A lateráni egyezmény igazi garanciáját és benső tartalmát az Olaszországgal kötött konkordátum adja. Kezdettől fogva mint a megegyezés nélkülözhetetlen előfeltétele szerepelt egy konkordátum kötése, amelynek szanálni kellett az olasz egyházi viszonyokat és olyan feltételeket teremteni, amelyek mellett lehetséges volt kétoldalú szerződéssel megoldani a római kérdést. A konkordátum, amely államvallássá teszi a katolicizmust, biztosítja teljes működési, nevelési szabadságát, a házassági törvénykezésben elfogadja a kánonjogot, az erkölcsi és jogi védőfala annak a kicsiny területnek, amellyel a pápa megelégedett. Valójában arra való, hogy egy katolikus nagyhatalmat állítson a Szentszék mellé és megakadályozzon Olaszországban egyházellenes mozgalmakat. A lateráni egyezmény rendelkezései

eltemették a múltat, begyógyítottak fájó sebeket, a konkordátum azonban a jövőbe tekint és biztosítja egy katolikus nagyhatalom pártfogását és az Egyház ügyének védelmét.

Hogy a fasiszta kormány részéről a lateráni egyezmények megkötésében mennyi része volt a politikai számításnak, annak megítélése a történelemre tartozik. A pusztán állami érdekeket szem előtt tartó politikus is kénytelen igazat adni Machiavelli tanításának, hogy a jó politikus nem fog a vallás ellen támadni. A machiavellista politika tétele is elemi okosságból azt kívánta, hogy megszűntessék az olasz nép nagy lelki konfliktusát. A békevágy őszinte volt és mindkét részről komolyan törekedtek eltemetni a múltat. Igaz, hogy akadtak még utána is nehézségek és XI. Pius energikus magatartásából, aki ezekben a kérdésekben mindig közvetlenül maga nyilatkozik. A lateráni egyezmény aláírása és ratifikálása közötti időben, az egyezmény parlamenti tárgyalása közötti időben az egyezmény parlamenti tárgyalása idején, május 13-án Mussolini részben a liberális körök, részben saját pártjának szélsőséges elemei megnyugtatására olyan heves és az Egyházat sértő beszédet mondott, hogy a pápa Gasparri bíboroshoz írt nyílt levelében kénytelen volt állításai ellen tiltakozni. Később a katolikus ifjúsági egyesületek és az Actio Catholica szerveinek működése körül támadtak nehézségek mutatva azt, hogy főleg ezen a téren keletkeznek feszültségek az Egyház és állam viszonyában. XI. Pius hallatlan energiával emelte fel

szavát, amint az ifjúság nevelésének kérdésében soha sem engedett. A lateráni egyezményekhez fűzött magyarázó beszédeiben éppen ezzel a kérdéssel kacsolatban mondotta: „Mi ezen a ponton tárgyalhatunk ugyan, mert a tárgyalást elutasító ridegség nem erény, de nem ismerhetünk megalkuvást, amint hogy nem lehetnénk megalkuvók abban a kérdésben, hogy mennyi kettő meg kettő. Kettő meg kettő mindig négy, s nem a Mi hibánk, hogy nem három, nem öt, nem hat, s nem ötven. Amikor a lélek üdvéről, vagy nagyobb lelki kár elhárításáról van szó, akkor Mi bátran tárgyalnánk akár az ördöggel magával." (A mondragonei intézet növendékeihez 1929 május 11-én.) A kínos feszültségek ellenére is a béke megmaradt, mert a fasiszta kormányban mindig megvolt a készség, hogy megtalálja az elfogadható módot, amely a maga területén biztosítja az Egyház tevékenységének szabad érvényesülését.

A béke alapját biztosító lojális együttműködés feltételét XI. Pius éppen Mussolini parlamenti beszédére adott válaszában határozta meg és ez a levele alapvető jelentőségű okmány az Egyház és állam viszonyának rendezésére napjainkban. „Nem tetszenek, — írja — sőt ha legcsekélyeb ellenszenv, vagy keserűség volna lelkünkben, azt mondanók, sértenek a sokszor ismétlődő hangsúlyozások, hogy nincs szó lemondásról, vagy engedményről az állam részéről az Egyház javára; nem veszett el a felügyelet és megmaradtak az ellenőrzés eszközei az Egyház, a

világi és szerzetespapság fölött, mintha bizony a legenyhébb kifejezés szerint gyanús elemekről volna szó; mintha az Egyház valaha is bitorlást, vagy fosztogatást követett volna el az állam kárára, holott a nyilvánvaló történelmi tény éppen az ellenkezőjét bizonyítja ugyan Itáliában, mint azon kívül; mintha az Egyház valaha is lemondást követelt volna az államot tényleg megillető jogról, vagy hatalomról, holott ellenkezőleg mindig e jogok védőjének bizonyult különösen nehéz és kritikus pillanatokban. Hiszen az Egyház sohasem kért, s ma sem kér egyebet, mint az igazságos és természetes együttműködés jogát a közjóra a célok igazságos rangfokozata szerint."

A Conciliazione nem egy változó kormányrendszerrel, vagy irányzattal kötött szerződés eredménye volt, hanem az olasz néppel történt szívből fakadó igazi kibékülés. „Visszaadta Istent Olaszországnak és Olaszországot az Istennek". A pápa is jellemző módon éppen a diplomaták fogadásán mutatott rá az egyezmény lelki jelentőségére. Miközben a nagy turista-pápa gondolatban visszaszállt ifjúsága drága és szép hegyeihez, ahol a magasból a kilátás végtelenbe szélesül és magasztosodik, saját kijelentése szerint „azon a ponton, amelyre értünk, végtelen távlatban nézzük nemcsak Olaszországban, hanem az egész világon annyi lélek, annyi lelkiismeret békéjét." Ezt a lelki jelentőséget jogi nyelven úgy is lehetne mondani, hogy a lateráni szerző-

dés és a konkordátum egymást kiegészítik, elválaszthatatlanok: simbul stabunt aut simul cadent. S ez volt az, ami a nehézségek és zavaró körülmények mellett is arra ösztönözte XI. Piust, hogy rendületlenül bízzék a béke tartósságában, gondolva arra, hogy a lelkek békéje olyan kincs, amit nem lehet elrabolni. Ezért írta a kibékülés művét fenyegető kritikus órában: „Ha elbukik a Città del Vaticano a pápai állammal együtt: Minket Isten segítségével impavidum ferient ruinae. Nem azért beszélünk így mert elhagyott minket, vagy elhagyni készül az indokolt és észszerű optimizmus, amely annyira szükséges az élethez, hanem azért, hogy kinyilvánítsuk teljes elszántságunkat és készségünket a jövőben nyugodtan elfogadni mindazt, amit az isteni Gondviselés rendel, vagy megenged... S ez a lelkület nem akadályoz Minket annak kimondásában, sőt annál nagyobb biztonsággal mondatja velünk: A béke tartós lesz." (Gasparri bíboroshoz 1929 május 30-án kelt leveléből.)

Valóban a béke tartós volt. A sok egyezmény és szerződés között, amelyet a versaillesi Európában gyártottak és amelyekből ma már talán egy sincs érvényben, a lateráni egyezmény volt az egyetlen igazán korszakalkotó békepaktum, amely túlélte a második világháború megrázkódtatásait is. A pápaság most is maga mellett tudhatja azt a népet minden erényével és hibájával együtt, amelyet három nemzedék alatt folytatott legelszántabb vallás-

ellenes propaganda és szabadelvű, vallástalan oktatás sem tudott eltéríteni ősei katolikus hitétől. S míg egyfelől Versailles a gyűlölet és elfogultság szellemének érvényesülését jelentette, Róma lelke, amint ez a lateráni egyezmény megkötésében is megnyilvánult a béke és igazságosság megvalósításának ihletője.

A SZENTSZÉK ÉS A NÉPSZÖVETSÉG

Alig volt még emberi intézmény, amit nagyobb várakozással fogadtak és mint az emberiség fejlődésének eddig elért legnagyobb eredményét dicsőítettek volna, mint a világháború utáni békekötések által megteremtett Nemzetek Szövetségét. Az idealisták, akik naív bizalommal tőle várták a világ békéjének és az emberiség egy szebb korszakának megteremtését nem szűntek meg hibáit mentegetni és fejlődésében bízni. A győztes hatalmak gyakorlati politikusai pedig rögtön észrevették azokat a kedvező lehetőségeket, amelyeket a Népszövetség nekik nyújtott és ennek keretében tovább folytatták régi hatalmi politikájukat. A világháború utáni nemzetközi élet nagyrészt a Népszövetség munkásságának a jegyében állt és nem lehetett nemzetközi jogi kérdésekhez hozzászólni, vagy nemzetközi fórumok előtt szót emelni, hogy legalább köteles udvariassággal meg ne emlékezzék valaki a Nemzetek Szövetségének dícséretéről. S amilyen fényes és sokat ígérő volt a megszületése, olyan csendes a kimúlása. A második világháború megrázó és nemzetek sorsát

alakító eseményeinek sodrában alig keltett feltűnést a hír, hogy míg a flandriai síkságon német páncélosok száguldtak dübörögve, a Népszövetség tisztviselőinek négyötöde elhagyta Genfet és az irattárt Franciaországba szállították. Sőt, az a hír is járta, hogy a népszövetségi levéltárat eladják és egy amerikai múzeumban helyezik el. Ha ez igaz, a Népszövetség rövid élete alatt történelmi pályafutásának minden állomását végigjárta. A múzeumi díszsírhely csak beszédes jelképe annak, hogy eljárt felette a történelem villámgyorsan forgó kereke. A fényben pompázó és egykor a világ urainak Areopágját jelentő intézmény ma már a multé.

A Népszövetséget aligha fogják visszasírni. A legyőzöttek sohasem tudtak őszintén lelkesedni érte, mert kezdettől fogva csak díszes börtönt és szépen hangzó, jogi formulákba öltözött rabtartót láttak benne. A győztesek is csalódtak benne és talán még inkább kívánták a Népszövetség reformját, mert legfőbb rendeltetését, hogy az ő békéjüket beláthatatlan időkre biztosítsa, nem tudta megvalósítani. Az idealisták, akik meg akarták kímélni az emberiséget egy újabb háború borzalmaitól, egy illúzióval lettek szegényebbek, az életnek reális szemű nézője azonban egy nagy erkölcsi tanulsággal lett gazdagabb.

Az emberiség békés fejlődésének biztosítását célzó egyetemes szövetség megalakítására már a múltban is számos tervet dolgoztak ki, hiszen a béke után vágyódó emberiség állandóan visszatérő álma

volt ez a gondolat. Első ízben a világháború után történt kísérlet gyakorlati megvalósítására, de a terv rövid időn belül meg is bukott. A politikai összeomlást azonban itt is az erkölcsi bukás előzte meg. Ha a Népszövetség sorsából erkölcsi tanulságot akarunk meríteni, akkor igen hasznos lesz éppen annak a kérdésnek a megvizsgálása, hogy milyen viszonyban volt Genf a nemzetközi életben is erkölcsi elveket hirdető pápasággal. Róma és Versailles után Róma és Genf kapcsolatainak tisztázásával akarjuk megtalálni azokat az erkölcsi szempontokat, amelyeket a Népszövetség megítélésénél tekintetbe kell vennünk.

Annál is szükségesebb lesz ennek a kapcsolatnak a kivizsgálása, mert maga XII. Pius pápa figyelmeztetett minket az új nemzetközi rend alapelveit felsoroló 1939 évi karácsonyi beszédében: „a nemzetközi intézmények megalkotásában, vagy újjászervezésében, amelyeknek oly magasztos, de ugyanakkor oly nehéz és súlyos felelősséggel terhes hivatásuk van, számolni kellene azokkal a tapasztalatokkal, amelyek a múltban hasonló kezdeményezések hiányos működéséből, vagy hatástalanságából származtak."

A világháború végén egyetemesen jelentkezett a kívánság, hogy olyan politikai berendezkedést kell adni a világnak, amely megelőzi azt, hogy ismét ilyen óriási világkatasztrófa keletkezzék. Ebből az ideális vágyból született meg a Népszövetség. Wilsontól és az amerikai köröktől ideálisan elgondolt tervnek megvalósítói azonban nagyon is számító politi-

kusok voltak, akik saját érdekeik biztosítására akarták megteremteni a Népek Szövetségét. A győztesek szindikátusának szabadkőműves urai magától értetődően nem is gondoltak arra, hogy a pápaságot belevonják ebbe. Amint Olaszország a londoni szerződésben eleve biztosította magát arról, hogy a pápa ne vehessen részt a békekonferencián, a Népszövetségbe való felvétele ellen is tiltakozott volna. A katolikusok ezért kezdettől fogva bizalmatlanul tekintettek a Népszövetségre. Valamennyi ideálisan gondolkodó ember kívánta volna a pápa részvételét, mert a Szentszék részvételében láttak volna biztosítékot arra, hogy a genfi intézmény meg is fog felelni a népek várakozásának. A pápaság távolmaradása Genftől az ő számára alig jelentett valami hátrányt és ennek inkább a Népszövetség látta a kárát, amely pedig annyira rászorult volna a világ legnagyobb erkölcsi tekintélyének támogatására.

Kirekesztve a békekonferencia és a Népszövetség munkájából, a Szentszék nem tagadta meg eredeti hivatását és a maga területén dolgozott a népek lelki megbékülésének munkáján. XV. Benedek a Pacem enciklikájában meghatározta azt is, hogy általában mi az Egyház felfogása a Népszövetségről és ezek a kijelentései érvényesek most is: „Midőn így az igazság és szeretet rendje szerint minden helyreállt, — írja a pápa a szeretet parancsának kifejtése után, — és a nemzetek megbékéltek, felette kívánatos, hogy valamennyi állam eltávolítva minden kölcsönös gyanakvást, oly célból egyesüljenek, hogy egy közösséget alkossanak, vagy még inkább egy családot, mind saját szabadságuk megvédésére, mind a társadalmi rend fenntartására. Nem tekintve sok más szempontot a nemzetek ilyen szövetségének megalkotására sürget az általánosan elismert szükség, hogy minden erő megfeszítésével eltöröljék, vagy csökkentsék a hadi kiadásokat, amelyek nyomasztó terhét az államok már nem tudják elviselni, s így a jövőben ilyen pusztító háború ne következhessék be, vagy el legyen távolítva annak fenyegető veszedelme és biztosítva legyen minden nép függetlensége és ugyanakkor területi sérthetetlensége, jogos határainak keretén belül.

A keresztény törvény alapján álló szövetségbe egyesült nemzeteknek az Egyház meg fogja adni tevékeny közreműködését és buzgón támogat minden kezdeményezést, amely az igazság és szeretet szellemében történik. Mint az egyetemes emberi közösségnek legtökéletesebb mintaképe, alkotmánya, valamint intézményei folytán is rendkívül befolyással rendelkezik, hogy közelebb hozza egymáshoz az embereket, nemcsak örök üdvösségük, hanem földi boldogságuk tekintetében is... Ezt tanúsítja a történelem, Európa régi barbár népeire vonatkozóan. Attól a naptól kezdve, midőn az Egyház szelleme áthatotta őket, a véget nem érő viszálykodások, amelyek elválasztották őket, megszűntek... és megszületett a keresztény Európa, mely az Egyház vezetése és felügyelete mellett megőrizve minden nemzet sajátos jellegét arra az egységre törekedett, mely

dicsőségének és jólétének forrása. A földi Népszövetséggel szemben XV. Benedek és még inkább XI. Pius Ubi arcano Dei trónralépő enciklikája rámutat az Egyházra, mint a népeket békében egyesítő, a Népszövetség eszméjét megvalósító intézményre. XI. Pius ehhez még azt is hozzáteszi, hogy nincs olyan emberi intézmény, amely tudna valamennyi nép számára korunknak megfelelő, nemzetek feletti törvénykönyvet adni, hasonlót ahhoz, amellyel a középkorban a népeknek igazi szövetsége, a keresztény népek társadalma rendelkezett.

A Szentszék minden bizonnyal örömmel kapcsolódott volna be az igazságos béke megteremtésének munkájába, de miután nyilvánvaló lett, hogy a Népszövetség csak a parancsbékék által létrejött állapotot van hivatva a hatalmi politika eszközeivel megrögzíteni, a pápa nem kívánt ilyen munkában közreműködni. Távolmaradása ellenére is az évek folyamán mégis néhány esetben érintkezésbe jutott a Népszövetséggel. Igy még 1921-ben XV. Benedek a második közgyűléshez fordulva felhívta a kormányok figyelmét az éhező Oroszország megsegítésére. Az elnöklő Motta, Svájc hitvalló katolikus delegátusa, ebből az alkalomból örömmel üdvözölte a pápasággal való kapcsolatok felvételét. A közgyűlés udvarias és előzékeny választ adott, de ezzel napirendre is tértek a kérdés fölött. Több eredményt ígért 1922 júniusában a Szentszék tiltakozása a Népszövetség titkárságánál a palesztinai angol mandátumtervezet 14. cikkelye ellen, amely a szent helyeket

a mandatárius hatalom védnöksége alá helyezte volna. Az Union Catholique d'Études Internationales is több ország katolikus vezetőrétegének tiltakozását kifejezésre juttatva, terjedelmes emlékiratban fordult a Népszövetséghez. A lépés biztató kilátásokkal indult meg, mert a mandátumtervezetből törölték a katolikusokra sérelmes szakaszt, de gyakorlati eredménye mégsem volt, mert Franciaország és Olaszország nem tudtak megegyezni, hogy a szent helyeken melyik állam képviselője gyakorolja a legfőbb védnökségi jogokat.

Az idők folyamán egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a Népszövetség keretében is csak a hatalmak versengése folyik tovább a diplomácia régi eszközeivel és azokat az ideális, humanista elveket, amelyeket a megindulásnál hirdettek, mind elfelejtették. A huszas évek derekán történt meg a fordulat a vatikáni politikában: eddig tapogatódzás, próbálgatás jellemezte, ezután pedig teljes szakítás a Népszövetséggel. Eszmei célkitűzése és a világ békéjének megóvása mindenben megfelelt volna a pápaság célkitűzéseinek. Elvben nagyon megfelelő lett volna az együttműködés, de az is igaz, hogy megvalósult formájában a pápasághoz nem lett volna méltó, hogy helyet foglaljon a győzők genfi tanácsában. Még a locarnoi szerződés megkötése keltett némi reményt arra, hogy mégis megindul Európában a lelkek kibékülése. Igy érthető, hogy 1927 január elsején a párisi és berni nunciusok egyértelműen a diplomáciai kar nevében tartott szokásos újévi üd-

vözlőbeszédeikben a Népszövetség békéltető munkájáról és a locarnoi szellemről szóltak.

Az évek során több terv is felmerült a pápaság és Népszövetség együttműködésének gyakorlati megvalósítására. Mindenekelőtt nehézséget okozott, hogy a közkeletű jogi felfogás államterület hiányában a Szentszéket nem tekintette szuverén hatalomnak és legjobb esetben a pápának legfeljebb személyi szuverenitását voltak hajlandók elismerni. Változtatni kellett volna az egyességokmány első cikkelyén, amely a tagokról szólva kifejezetten államokról beszél. Mint megoldás felmerült az a terv is, hogy a Népszövetséget kibővítik nagy nemzetközi intézmények képviselőinek bevonásával és így a pápa, mint az egyik legnagyobb szellemi nagyhatalom képviselője tarthatott volna igényt a felvételre. Attól eltekintve, hogy egy ilyen terv megvalósítása a Népszövetség egész politikai jelentőségét megszüntette volna, a gyakorlatban is kivihetetlennek bizonyult, mert senki sem tud megjelölni biztos mértéket a felvétel kritériumai gyanánt.

Új fordulatot és megoldási lehetőséget nyert a kérdés, mikor a lateráni egyezménnyel a Szentszék világi szuverenitása nemzetközi jogi elismerést nyert. Érdemes megemlíteni, hogy a római kérdés egyik megoldásaként felmerült az a gondolat is, hogy a pápa lépjen be a Népszövetségbe. A békekonferencia ülésezése idején Mercier bíboros felkérte Kelley prelátust, a későbbi oklahamai püspököt, hogy érdeklődjék a római kérdés megoldási lehetősége iránt. Az amerikai prelátus 1919 május 17-én találkozott Párisban Brambilla olasz államtanácsossal, majd magával Orlando miniszterelnökkel folytatott megbeszéléseket. Mivel a tárgyalások biztató kimenetelt ígértek, Kelley leutazott Rómába és Mons. Cerettivel tért vissza. Ceretti most már a Szentszék megbízásából tárgyalt Orlandoval és az előzetes megegyezés létre is jött június 9-én, amely szerint a pápai állam területe magában foglalta volna a vatikáni dombokat és a Tiberis balpartjának egy részét, a nemzetközi garanciát pedig a Népszövetség nyújtotta volna. A megegyezést az olasz parlament elé kellett volna terjeszteni, azonban Orlando kormánya június 15-én megbukott és így a római kérdés megoldásának ez a terve is elesett.

A római kérdés sokkal biztosabb alapokon nyugvó megoldást nyert, mint a Népszövetség garanciája, de a pápa a Città del Vaticano megalkotása után sem kérte felvételét a Nemzetek Szövetségébe. Nyilvánvaló, hogy a Vatikán nem mint egy 44 hektárnyi terjedelmű földi állam igényelheti a népszövetségi tagságot, hanem csak mint vallási, lelki nagyhatalom foglalhat ott helyet és ezért különleges elbírálásra van szüksége. A Szentszék azonban úgy érezte, hogy eredeti hivatásától távoleső, idegen területre tévedne, ha mint földi állam jelennék meg Genfben. Ha a közgyűlésben el is érte volna a felvételhez szükséges kétharmad többséget, még így is Svájchoz hasonlóan különleges szabályzatot kellett volna kidolgozni a Vatikán számára. A Szent-

szék ugyanis nem teljesítheti a népszövetségi tagságból reáháramló valamennyi kötelezettséget. Területi integritásának biztonsága erőszakos támadással szemben felette kétes és nem is szólva katonai akciókról, nem szakíthatja meg az érintkezést egyik állammal sem és nem alkalmazhat velük szemben szankciókat, amit pedig a Népszövetség adott esetben megkívánhat. Politikai viszályok idején pedig a Vatikán tevékeny fellépése egész országokra kiterjedő skizmák veszélyét idézné fel. Politikai viszályokat felidéző kérdésekben nincsenek a csalhatatlanság karizmájával felruházott pápai döntések és mivel minden egyes ország katolikusai meg vannak győződve saját álláspontjuk helyességéről, az általuk jogosnak ítélt felfogással esetleg ellentétes pápai vélemény a Szentszék tekintélyét alapjaiban rendítette volna meg és mindenképen olyan ellenszenvet keltett volna a pápasággal szemben, amely végzetesen ártana lelki missziójának. A pápaságnak a Népszövetséggel való együttműködéséről abban az esetben lehetett volna szó, ha az államtitkársággal való előzetes megállapodás után csak azokba az ügyekbe vonták volna be, amelyek megfelelnek békéltető, lelki hivatásának. A vatikáni államtitkárságnak egy 1923-ból való levele, amelyet J. Eppstein angol nemzetközi jogászhoz intéztek, szintén azt szögezi le, hogy a Szentszék csak olyan kérdésekben érintkezhetik a Népszövetséggel, amely hatáskörébe vág. Még így is mindig állandóan fenyegetett volna a veszedelem, hogy a pápának olyan

politikai kérdésekkel is kell foglalkoznia, amelyekbe nem kívánatos, hogy beavatkozzék, sőt minden oka meg van arra, hogy távoltartsa magát az ilyen viszályoktól.

A lateráni szerződés megkötése után sem élt a Vatikán azzal a lehetőséggel, hogy a Népszövetségbe való felvételét kérje, sőt a lateráni egyezmény 24. cikkelyében ünnepélyes kötelezettséget vállalt arra, hogy távoltartja magát a nemzetek politikai viszályaitól és nem képviselteti magát olyan kongresszusokon, amelyeken a nemzetek vitás ügyeit tárgyalják, kivéve azt az esetet, ha az érdekelt felek egyetemlegesen kérik döntését. Nyilvánvalóvá teszi ez a szakasz, hogy a Szentszék nemzetközi politikájának alapelve a teljes semlegesség, amely a kollektív eljárásokat hangoztató népszövetségi gondolattal egyáltalán nem fér össze. A pápaság azonban éppen a semlegességével tudja szolgálni eredményesen legfőbb célját, amit ugyanebben a szakaszban magának fenntartott, hogy erkölcsi hatását szabadon kifejthesse a béke ápolására. Mussolini értelmezése szerint, amint ezt a már említett képviselőházi beszédében 1929 május 13-án kijelentette, a lateráni szerződés értelmében a Szentszék távol fog maradni a Népszövetségtől, mint állandó jellegű nemzetközi kongresszustól („i congressi ordinarii quale è la Società delle Nazioni"). A Vatikán nem tett errevonatkozóan ugyan semmiféle kijelentést, de hogy hallgatólagosan elfogadta Mussolini értelmezését, következtethető abból, hogy bár a pápának Gasparri bí-

boroshoz 1929 május 30-án intézett nyílt levele tiltakozott Mussolini beszédének több pontja ellen, erre nem tett észrevételt.

A népszövetségi tagság elnyerése helyett sokkal nagyobb diplomáciai sikert és tartósabb eredményt ért el a Szentszék a római kérdés megoldásával. A lateráni egyezmény jelentőségét méltatva a Figaro 1929 március 1-i számának cikkírója nyíltan kijelentette, hogy a Szentszék tekintélye felülmúlja a Népszövetségét. Az Ulysse álnév alatt nem minden alap nélkül a francia diplomácia egyik nagytekintélyű emberét, Wladimir d'Ormessont gyanítják és ezért annál jelentősebb az a mondata, amely szerint a Nemzetek Szövetsége eddigi eredményeit nem mint Népszövetség érte el, hanem mint a túlerőben levő hatalom birtokosa akkor, midőn „Genf valójában a győztesek érdekszövetkezete volt és az ő legfelsőbb tanácsuk örököse."

Az itt vázolt nehézségek miatt sokan úgy vélték, hogy könnyebb lenne a pápaság együttműködése a hágai állandó nemzetközi bírósággal, hiszen az Amerikai Egyesült Államok 1929-ben helyet kaptak benne anélkül, hogy beléptek volna a Népszövetségbe. A pápaság hagyományos békebírói szerepének ez inkább megfelelt volna, de a kötelező döntőbíráskodás esetében ez a szerep is sok kényes politikai vonatkozású viszályba sodorta volna bele akaratán kívül a Szentszéket. A pápaság számolva a nemzetközi élet újkori megváltozott viszonyaival, inkább a közvetítés vállalásában és az önkéntes dön-

tőbíráskodásban való részvételben látja eredményesebbnek a világbéke érdekében kifejtett munkáját, amint ezt a hágai békekonferencia előkészítése alkalmával Rampolla bíborosnak Muravjeff gróf körlevelére adott válasza kifejezésre juttatta.

A Szentszék és a Népszövetség között leginkább még a kisebbségek vallási jogainak védelme terén alakulhatott volna ki bizonyos együttműködés, ha a Népszövetség meg tudott volna felelni ennek a fontos feladatának. A békeszerződések biztosították a kisebbségek szabad vallásgyakorlatának jogát és ennek nemzetközi védelmét a Nemzetek Szövetségének felügyelete alá helyezték. Róma kezdettől fogva látta, hogy a Népszövetség sokkal gyengébb, mintsem ennek a fontos feladatának meg tudna felelni és ezért a katolikus vallású nemzeti kisebbségek védelmét közvetlen tárgyalások útján rendezte az utódállamokkal. A Szentszék erkölcsi súlyának és lelki hatalmának fényes bizonyítéka, hogy bár a gyakorlatban az utódállamok semmibe sem vették szerződéses kötelezettségeiket és a Népszövetség ellenőrzése egészen hatástalan volt, mégis kénytelenek voltak elismerni kisebbségeik vallási jogait és a pápasággal megegyezésre jutni. Amint láttuk a háború utáni konkordátumokban történt ezeknek a jogoknak a biztosítása. A Szentszék a maga erkölcsi súlyával a friss hatalmi gőgtől eltelt ellenséges érzelmű államokkal szemben, ha nem is tudott minden jogos igényt megvédeni és biztosítani, mindenesetre több eredményt ért el a kisebbségek jogainak

biztosítása terén, mint az egész Népszövetség. Érdekes és megemlítendő újítás volt a kisebbségvédelem terén a német birodalmi konkordátum 29. szakaszának intézkedése, amelyben Németország csak olyan mértékben vállalt garanciát az idegen nemzetiségek anyanyelvének szabad használatára, amilyen mértékben ezt az illető nemzetiségek államai is biztosítják a németeknek. Sőt, a Vatikán is kötelezettséget vállalt, hogy a kölcsönösségnek ezt az elvét a német kisebbségekre vonatkozóan a később megkötendő konkordátumokban is biztosítani fogja. Az első ilyen megegyezés a jugoszláv konkordátum lett volna, amely azonban, amint láttuk, végrehajtásra nem került.

Mindezek az okok és körülmények nyilvánvalóvá teszik, hogy a pápaság miért nem kérte a Népszövetségbe való felvételét. Y. de la Brière jezsuita atya, a neves francia nemzetközi jogász, aki lelkes szószólója volt a pápaság és Népszövetség együttműködésének az Études 1926 dec. 5-i számában, mint a legilletékesebb helyről vett értesülését közli, hogy XI. Piusnak nincs szándékában résztvenni a Népszövetség munkájában, sőt ha felajánlanák a tagságot, visszautasítaná. Még képviseltetni sem akarta magát megfigyelő által, amint ezt egyes kívülálló hatalmak tették. A berni nuncius, aki állomáshelyénél fogva a leghivatottabb lett volna arra, hogy a Népszövetséggel való érintkezést fölvegye, a Szentszék utasításai értelmében teljes tartózkodást tanusított a genfi intézménnyel szemben.

Egyetemi Könyvtár SZEGED

Annak ellenére, hogy minden közreműködéstől távoltartotta magát, a Szentszék nem bánta, ha katolikus államférfiak és intézmények kapcsolódnak a Nemzetek Szövetségének munkájába, hogy megvédjék azokat a lelki és erkölcsi értékeket, amelyek adott esetben veszélyeztetve vannak. Igy a már fentebb is említett Union Catholique d'Études Internationales fejtett ki élénk tevékenységet a nemzetközi jog tanulmányozása és a katolikus álláspontnak vitás kérdésekben való tisztázása által. Az unió a szellemi együttműködés bizottságával a Commission Catholique de Cooperation Intellectuelle útján vette föl az érintkezést és bár nem ment egész símán, elismertette a katolikus egyetemeket és a Pax Romanát a nemzetközi fórumok előtt. 1928 decemberében a Tanács a katolikus nőegyesületek nemzetközi unióját is felvette a gyermekvédelmi bizottság tagjai sorába, bár előzetesen a szeptemberi ülésszakon a felvételt elutasították. A második opiumkonferencián két Kínából jött katolikus misszionárius számolt be tapasztalataikról. A naptárreform megalkotására kiküldött bizottságnak szintén volt a katolikus Egyházat képviselő tagja. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal munkásságában egyházi engedéllyel résztvett egy pap is, aki a keresztény munkásmozgalom eredményeiről szolgált tájékoztatásokkal és ez meg is látszott a munkaügyi hivatal jelentésein.

A Szentszéknek a Népszövetséggel szemben tanusított tartózkodó magatartása természetesen ha-

tott a vezető katolikus körök felfogására is. A katolikusok általában nem nagyon érdeklődtek a Népszövetség iránt, legtöbben közelebbről nem is ismerték és rendszerint csak támadták. Sohasem felejtették el, hogy a genfi intézmény szabadkőműves alkotás. Hogy ennyire kedvetlenül fogadták és semmi jót sem vártak tőle, annak magyarázata abban is keresendő, hogy a nemzeti érzésű körök egyik országban sem lelkesedtek a Népszövetségért és mindig bukását jósolták, a katolikusok pedig mindenütt a világon ebben a táborban helyezkedtek el.

A Népszövetségnek voltak nemes és nagyvonalú tervei, amelyek valóban alkalmasak lettek volna a világ sorsán javítani, de ezeket a reménységeket nem váltotta be. Ideális lelkű emberek várták, hogy az emberiség legalább egy lépéssel közelebb jusson egyik legszebb, állandóan előtte lebegő eszményéhez és számosan voltak ilyenek a katolikusok táborában is. Azonban azok a katolikus államférfiak, publicisták, tudósok, akik a Népszövetség keretében, vagy ennek vezetése alatt működő nemzetközi szervezetek szolgálatába állították tevékenységüket, távolról sem akartak az örök béke álmodozó prófétái lenni, hanem a keresztény igazság apostolaiként akartak működni a nemzetközi élet területén is. Katolikus szociológusok és nemzetközi jogászok mind megegyeztek abban, hogy a nemzetközi élet szabályozására hivatott szervezet elvben célszerű és helyes intézmény. Elvben szintén megfelelnek a keresztény erkölcstan szellemének azok az intézkedések is, amelyeket az Egyességokmány 11—17. cikkelyei tartalmaznak, hogy az államok nem indíthatnak háborút anélkül, hogy előzetesen igénybe ne vegyék a viszály békés elintézésére szolgáló eszközöket. Azonban ettől eltekintve a nemzetközi együttműködés leglelkesebb szószólói, mint egy de la Brière vagy Gonzague de Reynold sem szűntek meg hangoztatni a Népszövetség hibáit. Mindenki kénytelen volt elismerni, hogy a Népszövetség hűtlen lett alapítóinak humanista ideológiájához és ügyvitelében, valamint döntéseiben a klasszikus diplomácia módszeréhez tért vissza. A nemzetközi erkölcsök semmiben sem változtak meg általa, mert a benne működő politikusok az érdekek, nem pedig az elvek szerint jártak el és továbbra is a győztesek egymás között a hatalmi egyensúly, a legyőzöttekkel szemben pedig a hatalmi túlsúly megőrzését tűzték ki célul. A Népszövetség alapelvét, a népek önrendelkezési jogának tételét nemcsak számtalan esetben megcsorbították az igazságtalan szerződések fenntartásával, hanem maga a Tanács is nyíltan megtagadta az Aaland-szigetek vitájában hozott döntése által. (1921 jún. 28.)

A keresztény gondolkozás számára az első nagy tanulság a Népszövetség sorsából annak belátása, hogy jóllehet mindent meg kell tenni, ami emberileg lehetséges, hogy a világot megmentsük a világháborúhoz hasonló, vagy még borzasztóbb katasztrófától, mégis tisztában kell lennünk azzal, hogy az ember élete állandó küzdelem a földön. Az élet küz-

delmeinek legszebb értelme pedig az igazságosságért vívott harc lehet. Akik azonban erre nem gondolva elhamarkodott lelkesedéssel és túlzó lirizmussal a Népszövetségtől várták az örök béke hajnalának felvirradását, azok örömét keserű kiábrándulás válthatta fel. A népszövetségi kísérlet is csak tűnő, földi csillag volt, amely egy ideig büszkén világított, de megszégyenítően kialudt és sorsa arra int, hogy mindig óvatosan kell köszönteni egy beígért szebb hajnal eljövetelét.

A katolikus nemzetközi jog állandó tétele volt, hogy hasznos és üdvös a nemzetek szolidarizmusát kifejező közösség megalkotása, azonban ezt csak az objektív igazságosság rendjére lehet alapítani. Az igazságosság pedig nem állhat egyoldalúan a győzők jogából és a nemzetek életét nem lehet papíros szerződések jogi formulái közé szorítani. A keresztény gondolkodás állandóan hirdette a jogi elvek és erkölcsi tételek változatlanságát, azonban téves lenne azt hinni, hogy a mi felfogásunk szerint az igazságosság szolgálata azonos lenne egy megszabott rend védelmével. Az emberi, tételes joggal megállapított rend megváltoztatását gyakran éppen egy magasabb igazságosság eszméje követelheti meg. A nemzetközi igazságosság dinamikus, állandóan az élethez alkolmazkodó követelményeinek akart megfelelni az a kísérlet, amely a Népszövetség Egyességokmányának 19. cikkelyében a világbékét veszélyeztető, alkalmazhatatlanná vált szerződések felülvizsgálásának és revíziójának lehetőségét kívánta biztosítani. Alkalmazásra azonban soha sem került ez a szakasz. A Népszövetség legfeljebb kétes kimenetelű politikai akciót kezdeményezhetett ennek alapján, mert a változások végrehajtását annak a politikai csoportnak kellett volna végrehajtani, amelynek érdekeivel ellentétben állott a fennálló helyzet megváltoztatása.

XII. Pius éppen a Népszövetség sorsából vonta le azt a fontos következtetést egy új nemzetközi rend megalkotására, hogy mivel „oly nehéz, hajlandók lennénk azt mondani, hogy majdnem lehetetlen az emberi természet számára, hogy mindent előrelásson és mindent biztosítson a béketárgyalások pillanatában, amikor nagyon nehéz minden szenvedélytől és minden keserűségtől mentesülni, döntő fontosságú egy békeszerződés méltó elfogadására és egyoldalú értelmezésének elkerülésére egy olyan jogi intézmény megteremtése, amelynek az a rendeltetése, hogy a megegyezések lojális és hűséges alkalmazását biztosítsák és elismerten szükséges esetben azokat revideáljják." (1939 karácsonyán mondott beszédéből.) Hasonló ehhez 1941 karácsonyán tartott beszédének negyedik pontjában foglalt kívánság, amely szerint olyan intézményt kell alkotni, „amely egyrészt garantálja az egyezmények őszinte végrehajtását, másrészt a jog és méltányosság elvei szerint elősegíti azok megfelelő revízióját". A pápa gondolata szerint a nemzetek szövetségének igazi feladata éppen a nemzetközi jognak az élet állan-

dóan változó szükségleteihez való alakítása, a szerződések felülvizsgálása és revíziója, nem pedig egy politikai kényszerhelyzet nemzetközi megtorlásokkal való rögzítése örök időkre. A genfi Népszövetségnek igazi krízisét is éppen az idézte elő, hogy nem tudta megoldani a revizionizmus problémáját. Megindultak éppen a győztesek csoportjából az első kilépések és ahogyan közeledett az új világháború, az államok egyre inkább önálló utakra léptek. A nemzetközi élet rendezését, a béke biztosítását nem oldotta meg a hatalmi egyensúly politikája és ezért tört ki az első világháború. Utána csődöt mondott a győztesek egyoldalú hatalmára épített és jogi formulákba öltöztetett szervezési kísérlete és kitört a második, még véresebb, egész világot átfogó küzdelem. Nagy tanulság ebből, amit a Szentszék békepolitikája állandóan hirdet, hogy csak a jog őszinte tisztelete és megvalósítására irányuló komoly törekvés hozza meg a békét a népeknek. A nemzetközi életből nem lehet kiküszöbölni a politikát, de a politikát sem lehet elválasztani az erkölcstől.

Hogy mint alakult volna a Népszövetség sorsa, ha a pápaság is tevékenyen bekapcsolódott volna munkásságába és mindaz a szellemi és erkölcsi energia, amellyel a katolicizmus még ma is rendelkezik, a Népszövetség hibáinak kiküszöbölésére és a nemzetközi szervezetek egészségesebb kiépítésére irányult volna, — nem tudjuk. Kezdetben a pápaság kereste a kapcsolatokat, később határozottan távol-

tartotta magát, utóbb pedig, mikor a Szovjet is megjelent Genfben és újra aktív tényezője lett a nemzetközi politikának, minden együttműködés lehetetlenné vált a számára. Ez az esemény a népszövetségi gondolatért addig talán ideálisan lelkesedő embereket is kijózanította. Jellemző, hogy Hinsley bíboros westminsteri érsek lemondott az angol népszövetségi ligában viselt alelnöki tisztségéről és a liverpooli érsek is kilépett az egyesületből, azzal az indokolással, hogy ennek keretében kommunista irányzatok érvényesülnek. A mi szemünkben a Szovjet felvétele pecsételte meg a genfi intézmény sorsát és a Népszövetség történetének záróakkordja különösképpen éppen abban állt, hogy az 1939-es finn-orosz háború kitörése idején a Szovjetet kizárta tagjai sorából. Mintha ebben a döntésben a népszövetségi tanács magára talált volna és meghallotta volna elaltatott lelkiismerete szavát. S ami méltán szolgáltathat erkölcsi elégtételt a katolikusoknak, a Tanács ülésén elnöklő boliviai delegátus, Costa de Rels, miután elfogadta a kizárási indítványt, záróbeszédében XII. Pius pápa Summi Pontificatus enciklikájából olvasott fel részleteket, amelyekben a nemzetközi szerződések megtartásának szükségességéről szólt és arról, hogy minden népet egyforma jogok illetnek meg. A Tanács tagjai pedig állva hallgatták végig a pápa szavát, akit eddig elmellőztek, s az elnök a pápa szavaihoz hozzáfűzte, hogy az enciklikának ezek a tételei a Népszövetség számára is

alapelvül szolgálhatnak. A történelem számára mindenesetre fel kell jegyezni, hogy a Népszövetség lelkiismerete utolsó döntésében egy pápai enciklika tanítására támaszkodott és Krisztus földi helytartója személyében azoknak az elveknek hirdetője előtt tisztelgett, amely tételekre saját létét kellett volna alapozni, de amelyeket megtagadva, önmaga bukását idézte elő.

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Már XI. Pius pápa uralkodásának második felében, a lateráni egyezmény megkötésének ideje óta határozott alakot öltöttek azok az egyházpolitikai irányzatok, amelyek napjainkban a világegyház helyzetét befolyásolják és a pápaság magatartásában is egyre inkább megnyilvánult az a törekvés, hogy távolmaradjon a nemzetközi élet bonyodalmaitól. XI. Piusnak nem is volt szüksége arra, hogy mint például XIII. Leo bekapcsolódást keressen a nemzetközi politika szövevényes érdekeinek harcába és az itt érvényesülő ügyes diplomáciával emelje magasra az Egyház tekintélyét a világpolitikai erők sodrában. Az Egyház tekintélyének elismerését meghozta világszerte a vallásos élet újjáéledése és a világi politikának a világháborúban megnyilvánuló csődje. Napjainkban a pápai diplomácia legfőbb feladatát sajátos természetének megfelelően éppen abban látja, hogy az egyes államok kormányaival a jóviszonyt fenntartsa és éberen őrködjék az Egyház jogai felett. Ezen egyszerűnek látszó feladat megoldása is valójában nem mindennapi politikai bölcses-

séget és a diplomácia művészetének igen magas kezelését kívánja meg. Nem szabad felejtenünk, hogy nemcsak a vallásos élet újult meg, hanem a politika is új utakra indult. A mai mozgalmak másként találkoznak, vagy állanak szemben a vallással, mint a letűnt politikai rendszerek. A különböző államok viszonyainak bölcs mérlegelését és a vallásos élet berendezkedéseiben a nép adottságaihoz való alkalmazkodást az elvek sérelme nélkül, kényes ellentétek kielégítő megoldását csak egy olyan diplomácia végezheti eredményesen, amelynek az egész világon egyaránt vannak érdekei és valóban népek felett álló egyetemes szempontok irányítják politikáját.

Aszerint, hogy az egyes politikai rendszerek milyen állást foglalnak el a vallással, Egyházzal szemben, nagyjából a következő egyházpolitikai irányzatokat sorolhatjuk fel, amelyek az egyes országokban és ezen keresztül az egész világban meghatározzák a katolikus Egyház helyzetét. Önmagában véve ez is mutatja, hogy a pápai diplomáciának milyen sokoldalú feladattal kell megbirkóznia. A Szentszéknek különböző, egymással sokszor ellentétes irányzatokkal szemben kell kielégítő módon megvédeni az Egyház érdekeit és a kormányokkal való harmonikus együttműködés feltételeit megteremteni. A következő felsorolás csak nagy vonalakban akarja ismertetni a különböző egyházpolitikai irányokat, amelyekkel ma a Vatikán szemben találja magát.

Természetesen a legsúlyosabb és szinte kilátástalan az Egyház helyzete azokban az országokban,

amelyekben, mint például a Szovjetunióban, a vallásüldözés miatt csak katakombai életet folytathat. Az időnkint kiújuló üldözések Mexikóban is hasonlóképen a vértanúk korát idézték vissza A Szentszék csak néhány bizonytalan kísérletet tehetett a vallásüldözés enyhítésére és még leginkább Mexikóban érhetett el némi eredményt az amerikai Egyesült Államok kormányának támogatásával. Hasonló nehéz helyzetbe jutott az Egyház ott, ahol még élnek a francia felvilágosodás és marxista materializmus gondolatai. A francia szabadkőművesség által terjesztett eszmékből élő kormányrendszerek a demokrácia és szabadság jelszavának tüntető hangoztatása mellett alattvalóiktól éppen a vallásos és lelkiismereti szabadság gyakorlását tagadják meg. A baloldali demokráciák nyelvén az Egyháznak a közéletből történő kizárása, az Egyház és állam elválasztása, a vallásnak magánüggyé való nyilvánítása a katolicizmus zsarnoki elnyomatását jelenti.

Érdekes fordulat, hogy a múlt században annyit kárhoztatott és az Egyházat kifosztó, szabadságjogait lábbal tipró szeparációs egyházpolitika, ma már nem egy demokratikus berendezésű államban lényeges változáson ment keresztül. Egyes országokban, mint például Franciaország, Anglia, Hollandia, Egyesult Államok, az Egyhaz és állam szétválasztása, vagy kezdettől fogva egymástól független működése ma, éppen a demokratikus szabadságjogok értelmében, ténylegesen biztosítja a katolicizmus szabadságát. Bár ott nincsenek történelmi privilé-

giumai, mégis szabadon és meglepő hatással fejtheti ki tevékenységét. A lelkipásztori munka, plébániai élet, példaadó módon folyik, hatalmas nevelő intézmények, katolikus egyetemek létesültek és a modern szervezési technika minden eszközét igénybevevő szeretetművek állnak a katolikus Egyház szolgálatában. Bár a Vatikán most is változatlanul elítéli az Egyház és állam szétválasztásának elvét, mégis a gyakorlatban egészen másként ítéli meg a demokratikus berendezésű államok egyházpolitikáját és eltűri a jóindulatú szellemben kezelt szétválasztását az egyházi és állami hatásköröknek. A gyakorlatban szívélyes és eredményes együttműködés alakult ki a laicista kormányokkal is, amelynek természetesen feltétele, hogy a szétválasztás az Egyház érdekeinek sérelme nélkül történjék és az államhatalom valóban tisztelje alattvalóinak vallási és lelkiismereti szabadságát.

Figyelemreméltó jelenség, hogy bár ezekben az országokban fejlett demokratikus szellemű parlamenti kormányzat van, kifejezetten katolikus politikai pártokkal alig találkozunk. Sőt, mintha napjainkban éppen a parlamentarizmus válságán okulva maga a Szentszék sem helyezne oly nagy súlyt katolikus politikai pártok működésére. A látszat szerint a Vatikán sorsukra hagyta őket, a papságot pedig kifejezetten távol akarja tartani az aktív pártpolitikai élettől. Tagadhatatlan, hogy ezeknek a pártoknak el nem évülő érdemeik vannak a katolicizmus jogainak és szabadságának megvédésében, mikor a

múlt század liberális szellemű parlamenti küzdelmeiben a pártpolitika csatamezején kellett síkra szállni az Egyházért. Néha puszta létük is elegendő volt arra, hogy kényszerítse a kormányokat, katolikus alattvalóik vallási és lelkiismereti jogainak tiszteletben tartására. Működésük arra is adott ösztönzést, hogy az államok barátságos megegyezés, konkordátum keretében rendezzék az Egyház jogi helyzetét és a hatalmon levő kormányok ezzel meg akarták előzni a számukra kényelmetlen ellenzék támadásait. Hasonlóképen a konkordátumok parlamenti tárgyalása alkalmából is jelentős támogatást nyújtottak a Szentszéknek. Mindezek ellenére a mai helyzet alakulása azt mutatja, hogy bár a jövő politikai berendezései előttünk ismeretlenek, a politikai katolicizmus, ami miatt annyi vád érte az Egyházat és amit a múlt század liberális parlamentárizmusa hívott életre, ma már a múlté. A katolikus politika tételeinek érvényesítésére a jövőben is, mint mindig, szükség lesz, de mivel a történelem soha sem ismétli meg teljesen önmagát, minden bizonnyal másformában fog ez történni, mint a múltban. Az Egyház érdekeinek védelmét a politikai pártok helyett a Szentszék közvetlenül a hierarchia gondjaira bízta és inkább az Actio Catholica jelentőségét emelte ki. Azt láthatjuk, hogy a háború utáni konkordátumokban a katolikus társadalmi szervezkedés szabadságáért szállott síkra. A litván konkordátum (1927) óta valamennyi konkordátumba kifejezetten bevette a hierarchia irányítása alatt mű-

ködő vallásos egyesületek alakításának és szabad tevékenységének a biztosítását. Az Actio Catholica által akarja elérni a pápaság a társadalom keresztény szellemű átalakítását és a katolikus társadalom erőit a szükség szerint a pártpolitikától függetlenül kívánja a közéletben érvényre juttatni. A politikai élet áldatlan harcaitól és egyes pártok szép jelszavai mögött is elkerülhetetlenül megbúvó egyéni érdekek érvényesülési törekvéseitől is meg akarja őrizni az Egyház ügyét. S míg azelőtt a nunciusok a kormányokkal való közvetlen tárgyalások és beavatkozások által léptek föl az Egyház védelmében, most a Szentszék inkább közvetve akar hatni a kormányokra a népek közvéleményének alakítása és a közéletnek keresztény szellemmel való eltöltése által. Demokratikus alkotmányú országokban tehát feltétlenül érvényesülni kell a politikai életben is a keresztény gondolatoknak, ha egy nép lelkét valóban mélyen eltölti az evangélium szelleme.

Bár éppen ellenkező politikai berendezkedésük, mégis hasonló módon csak közvetett befolyását érvényesíti a pápai diplomácia azokban az országokban, amelyek totalitárius államszervezettel bírnak. Mivel az egész államot egy párt irányítja, amelynek egyedül van létjogosultsága a közéleti érvényesülésre, szó sem lehet arról, hogy parlamenti harcokban egy politikai párt segítségével védjék meg az Egyház jogait. Valójában itt annyi befolyása lehet a katolicizmusnak, amennyi tényleges lelki hatóerővel és erkölcsi hatalommal rendelkezik a lelkek világában. A totális állam örököse a liberális ideológiáknak, amennyiben megvan benne a hajlandóság arra, hogy az Egyházat kizárja a közéletből és a vallás érvényesülésének körét csak a templomokra szorítsa. Féltékeny szemmel tekint az Egyház befolyására és ha nem is beszél vallástalanságról, felekezeti különbségek eltüntetése címén, vagy a nemzeti eszme érvényesítésének túlzó hangoztatása által talál alkalmas jogcímeket az Egyház befolyásának visszaszorítására. S ezek a kormányrendszerek is éppen a propagandának a szellemi életet átfogó hatalma miatt kénytelenek tekintetbe venni azokat a lelki hatóerőket, amelyeket a katolicizmus képvisel. Nyilvánvaló ebből, hogy ezekben az országokban olyan nagy lesz a katolicizmus politikai jelentősége, amilyen erős és mélyen megalapozott híveinek vallásos élete.

Sajátos nehézségek adódnak a totális állam törekvéseiből olyan országokban, amelyekben az állam vezetése rómaellenes körök kezébe kerül. Hasonló problémák más országokban is jelentkeznek, ahol a nemzeti érzés nem jutott harmoniába a katolikus Egyház egyetemességének tudatával.

Egészen másként alakul az Egyház helyzete azokban az államokban, amelyek jóllehet kormányzati rendszerükben nyíltan, vagy burkoltan tekintélyi uralmat létesítettek, mégis nemzetük történelmi értékeihez fordulva találkoztak a katolicizmussal. Az Egyház lelki nevelésének szociális és nemzeti értékeit ismerik el és a katolikus valláshoz való ragaszkodásukat mint nemzeti életük egyik mozzanatát és

államfenntartó pillérét építették be kormányzati rendszerükbe. Innen érthetjük meg a fasizmus magatartását az Egyházzal szemben és hasonló a helyzet Franco nemzeti Spanyolországában. Akadnak itt is nehézségek és előfordulnak túlkapások az államhatalom részéről, azonban a Vatikán diplomáciája könnyebben tudja megoldani a nehézségeket és áthidalni az ellentéteket. S ami a legnagyobb jelentőségű, konfliktusok alkalmával sem történik végzetes, jóvá nem tehető hasadás a nemzeti öntudatban és vallásos magatartásban.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a pápai diplomácia most is igen nehéz kérdéseket felvető és végeredményben az egész nemzetközi életre kiható áramlatokkal találkozik. S bár XI. Pius kormányzata az Egyház mozgalmainak útját befelé irányította, mégis éppen ezek az irányzatok, amelyek kikerülhetetlenül találkoznak a vallással is, döntő jelentőségű világpolitikai tényezőkké váltak. A demokrácia vagy diktatúra kérdése, ami azelőtt egyes országok belpolitikai ügye volt, a rendszerből következő szellemi, gazdasági következményekkel együtt ma a világ nemzeteit két ellentétes táborra osztó jelszóvá lett. S így a Vatikán ismét a világpolitikát irányító erők ütközésének középpontjába került. A pápaságnak nemcsak az egymással legellentétesebb politikai rendszerekhez kellett alkalmaznia a vallási érdekek sérelme nélkül az Egyház kormányzásának feladatait a különböző országokban, hanem azzal is számolnia kellett, hogy a másik világnézeti

fronton elhelyezkedő hatalmak sanda gyanúval figyelik minden tettét és saját céljaikra igyekeznek felhasználni valamennyi állásfoglalását. Különösen kitűnt ez az olasz-abesszin konfliktus (1935—36) és a spanyol polgárháború (1936—39) idején. Mindegyik fél a pillanatnyi politikai helyzet érdeke szerint támadta az Egyházat, vagy lett saját propaganda-céljaira felhasználó fogadatlan prókátora. Türelmetlenül várták megnyilatkozását, hogy a maguk oldalán vonultathassák fel erkölcsi tekintélyét. A Szentszék azonban itt sem hamarkodta el a helyzettel szemben való állásfoglalását. XI. Pius először csak általában panaszkodott a vörösök egyházüldözéséről, majd elismerően szólt Francoról, végül a Vatikán hivatalos teológusa P. Cordovani magister palatii által azt a véleményét juttatta kifejezésre, hogy a katolikusok nem állhatnak a népfront kormánya mellé. A bíborosi kollégium pedig válaszra sem érdemesítette a vörös kormány részvétsürgönyét XI. Pius halála alkalmából.

XI. Pius életének utolsó esztendeiben lejátszódó események csak előjátékát jelentették annak az egész világot megrendítő óriási küzdelemnek, amely a második világháborúval tört ki. A politikának egészen világnézetté, sőt mondhatni vallássá történt átalakulása idején a Vatikán a pápák akaratán kívül is a halálos elszántsággal küzdő felek érdeklődésének középpontjába került. S bár naivság lenne azt mondani, hogy ebben a világháborúban csak ideális célokért és világnézeti ellentétekből származó küzde-

lem folyik, mégis tagadhatatlanul sok lelki és világnézeti motívum játszik közre a népek totális harcában. A világnézeti problémákat érintő kérdésekben a Szentszék az egyetlen fórum, amely felé a világ fordul. Tőle vár fölmentést, vagy igazolást minden oldal és az ő tekintélyének megnyerése lenne számára a legnagyobb siker a szellemeket izgató propagandahadjáratban. A történelem itt sem ismételte meg önmagát és az új feladatokkal való számvetés, a Szentszék békepolitikájának irányítása azonban már egy új emberre várt.

A második világháborút megelőző hónapok feszültségében XI. Pius elhúnytával választották pápává 1939 március 2-án Eugenio Pacelli bíborost az elhúnyt XI. Pius pápa államtitkárát, aki XII. Pius néven lépett Krisztus földi helytartóinak örökébe. Mielőtt még a világ hosszú évekre terjedő véres küzdelemben reménytelen ellentétekre hullott volna szét, összegyűltek az egész világról a bíboros egyházfejedelmek és a konklávé szokatlanul gyors lefolyásából egyhangú választásra következtethető szavazással a világegyház kormányzásának gondját egy diplomata-főpap vállaira rakták, aki valóban a világegyház arányaiban gondolkodik, megfordult csaknem az egész földön és annak legtöbb népét személyes érintkezésből ismeri.

XII. Pius rendkívüli egyénisége valóban egészen a világegyház óriási problémáinak megoldására termett. Még ha el is tekintenénk egyéni tulajdonságaitól, amelyek a legnehezebb diplomáciai feladatok síma lebonyolításában segítik őt, életének gazdag tapasztalatai és hivatalos pályájának minden egyes állomása egy olyan ember képében mutatják be őt, akinek szellemi láthatára az egész világot átöleli. Rómában született, ott nevelkedett és mint nagyrahivatott fiatal pap a rendkívüli egyházi ügyek kongregációjában kezdte meg hivatali pályafutását. Az Örök Város példátlanul gazdag történeti múltjának emlékei telítették ifjú lelkét, de a fiatal kuriális hivatalnok már akkor maga előtt látta az egész világot. A szellemi és politikai küzdelmek mások előtt ismeretlen rugói és az emberi nem egész tragikus vergődése feltárult előtte. A Vatikán mint a legmagasabb szellemi csúcsra helyezett megfigyelőállás volt a fiatal Eugenio Pacelli nevelőiskolája. Még az első világháború előtt, mint helyettes államtitkár, ő vezette a régi Szerbiával eredményesen folyó konkordátumos tárgyalásokat, majd 1917-től 1929-ig Münchenben, majd Berlinben volt apostoli nuncius. Alig van valaki, aki jobban ismerné a német katolicizmus helyzetét. Személyes kapcsolatok szálai és hivatalos tárgyalások emlékei fűzik a régi Németország államférfiaihoz, II. Vilmos császártól kezdve. Őrhelyén maradt a müncheni proletárdiktatúra napjaiban és szeme előtt játszódott le a weimari Németország számos benső küzdelme. Láthatta közelről a feltörekvő nemzetiszocialista mozgalom jelentkezését és megismerhette világnézetének minden benső rugóját. Mint nunciusnak az ő műve volt a bajor és a porosz konkordátumok megkötése, ami

egyben legnagyobb diplomáciai sikerének tekinthető. Mint bíboros-államtitkár ő írta alá 1933-ban von Papennel együtt a német birodalmi konkordátumot. Senki sem áll közelebb nála a német vallásos múlt nagy benső értékeihez.

Pacelli nuncius 1929 decemberében távozott Berlinből. Százezres tömegek vonultak ki búcsúztatására, hogy a német főváros első pápai követének a maga nemében páratlan tiszteletadást megadják. A Szentatya visszahívta a kúria szolgálatára és 1930-tól kezdve mint bíboros-államtitkár, ő lett az egész katolikus világ egyházpolitikájának intézője. Egészen új stílusban nem az államtitkárság hivatali szobájából intézte csak az ügyeket, hanem hivatalos és magánjellegű útjain személyes érintkezésbe került az egész világ katolikus tömegeivel és a kormányok vezetőivel. XII. Pius pápa a szó szoros értelmében világot járt ember. Mint fiatal prelátus, tagja volt annak a pápai missziónak, amely V. György angol király megkoronázására utazott Londonba. Magánutazásaitól eltekintve, hivatalos pápai kiküldetésben mint pápai legátus vett részt az 1934-es buenos-airesi eucharisztikus világkongresszuson, mely alkalomból nemcsak Argentinában, hanem Braziliában és Uruguayban is megfordult. Franciaországban mint pápai legátus kétszer tett hivatalos utat, 1935-ben és 1937-ben, hol páratlan tisztelettel fogadták. Számunkra az 1938-as eucharisztikus világkongresszuson való követségjárása feledhetetlen. Hogy mindenfelé milyen nagy lelki hatást ért el szeretetreméltó egyéniségével, papi lelkületével és finom diplomáciai tapintatával, azt előttünk leginkább magyarországi útja teszi érzékelhetővé. Ezek az útjai megszerezték számára az egész világ tiszteletét és szeretetét, ő pedig vitte magával mindenfelé Róma szellemét, a világegyház központjának ragyogó fényességét és a katolikus világot átfogó egység nagy élményét. A legnagyobb feltűnést 1936 őszén az amerikai Egyesült Államokban tett útja keltett, amelynek igen messzemenő politikai jelentőséget tulajdonítottak. Bár hivatalosan csak magánjellegű utazás volt, mégis nagyrészt repülőgépen bejárta az Egyesült Államok valamennyi számottevő katolikus központját, megtekintette az amerikai katolicizmus intézményeit és tárgyalt valamennyi vezető emberükkel. Az elnökválasztás lezajlása után, — addig ugyanis tartózkodott attól, hogy politikai körökkel érintkezzék, — vendége volt Roosevelt elnöknek is. Látogatásának jelentősége abban állott, ami egyszersmind legfőbb célja is lehetett, hogy az amerikai katolicizmust még szorosabb kapcsolatokkal fűzze Rómához. A nagy ünneplés és a tiszteletadás, amelyben mindenhol részesítették mutatja, hogy az amerikai közéletben menynyire megnövekedett a katolikus Egyház befolyása. Amit ezen túl mint találgatásokat közöltek, hogy a bíboros-államtitkár a diplomáciai kapcsolatok felvételéről tárgyalt, vagy Roosevelt elnök kommunistaellenes frontját akarta a Vatikán tekintélyével

alátámasztani, arról nem lehet semmi biztosat állítani.

Eugenio Pacelli megszokta, hogy az egész világra szóló jelentőségükben lássa az eseményeket és nem is kontinensekben, hanem egy világ arányaiban gondolkozzék. S mikor az isteni gondviselés őt helyezte Szent Péter trónjára, állandóan előtte van mint egy keserű látomás, az egész világ minden bajával és tragédiájával. Mikor 1939 március 12-én megkoronázták és először adta áldását a Városra és Világra, ott térdelt előtte a föld minden népe. Nemcsak a Vatikánnál akkreditált diplomaták, fejedelmi vendégek, hanem negyven nemzet hivatalos küldöttsége tisztelgett a kereszténység atyja előtt. S onnan a Szent Péter bazilika erkélyéről, ahonnan az egész földkerekségre nyílnak kilátások, a pápa láthatta legtisztábban, hogy mint rohan a világ feltartóztathatatlanul egy új háború véres összeomlásába. A világegyház minden gondja és súlyos problémája az ő lelkiismeretét terheli és soha még pápa fejét nem nyomta oly borzasztó súllyal a hármas korona, mint az övét. Mint Szent Pálét, minden egyháznak gondja az ő lelkét is tépi. S a világnak ez a látomása elsősorban súlyos kérdéseket vet fel, de csodálatos távlatokat is nyit meg az Egyház számára.

A pápaság első nagy gondja és a világegyház sorsán tűnődő léleknek első nagy kérdése maga ez a háború minden borzalmával egyetemben. Mindenki szinte természetesnek tartja, hogy a pápa min-

dent elkövetett, amit csak tehetett, hogy elhárítsa az emberiségről ezt a csapást. A béke utolsó napjaiban 1939 augusztus 24-én az egész világhoz intézett megrendítő rádiószózatában, mint egy utolsó figyelmeztetéssel fordult a népek felelős vezetőihez, hogy térjenek vissza a tárgyalásokhoz, fontolják meg újra a békés megegyezés lehetőségeit, mert „a békében nem veszett el semmi, de minden elveszhet a háborúban."

S bár a pápa kijelentései szerint a népek között felmerült ellentétek nem voltak megoldhatatlanok, a mérhetetlen bizalmatlanság miatt volt elháríthatatlan a katasztrófa és kitört a második világháború. „Ez az óra, amelyben első körlevelünk hozzátok kimegy, — írja XII. Pius a Summi Pontificatus enciklikájában, — nem egy tekintetben valóban a „sötétség órája" (Luk. 22, 54.), amelyben az erőszak és a békétlenség szellemei mérhetetlen fájdalmat zúdítottak a világra. Kell-e mondanunk, hogy atyai szívünk minden gyermekével résztvevően együtt érez, különösen a szorongatottakkal és az üldözöttekkel? ... Ami legutóbb történt és napjainkban történik, az szemeink előtt, mint látomás jelent meg, amikor még nem veszett el minden remény és semmit sem hagytunk kivizsgálatlanul, amit apostoli hivatásunk sugallt, vagy a rendelkezésünkre álló eszközök javasoltak, hogy megakadályozzuk a vitás ügyek fegyveres elintézését és az utat nyitva tartsuk a megegyezésre mindkét fél tiszteletbentartásával. Mivel meggyőződtünk, ha az

egyik fél fegyveres erőszakot használ, a másik fél is fegyverrel válaszol, apostoli hivatásunk elengedhetetlen kötelességének és a keresztény szeretet fontos szerepének tartottuk mindent megkísérelni, hogy mind az egyetemes emberiségtől, mind a kereszténységtől távoltartsuk a világégés borzalmait, akkor is, ha fennállt a veszély, hogy tanácsaink nem találnak meghallgatásra és törekvésünk eredménytelen. De figyelmeztetéseinket, ha tisztelettel meg is hallgatták, nem követték."

Hogy XII. Pius pontosan milyen békelépéseket tehetett, arról még nincsenek értesüléseink. Nem valószínű, hogy óvatos béketapogatódzásokon kívül formaszerinti közvetítő javaslattal lépett volna elő. Sőt, ami a legszomorúbb, püspökkészentelésének 25 éves jubileuma alkalmából 1942 május 13-án, az egész világ előtt kénytelen volt a mai háború tragikus kilátástalanságáról a következőképen nyilatkozni: „Mivel a népek éppen most, remegő gonddal várnak újabb háborús lépéseket, fölhasználjuk az alkalmat arra, hogy ismét szót emeljünk a béke mellett. Kimondjuk, mert tudatában vagyunk az összes háborút viselő felek iránti maradéktalan pártatlanságunknak, s mert kivétel nélkül egyformán szeretünk minden népet és nemzetet. Jól tudjuk, hogy egy józan és igazságos békére irányuló körülírt külön javaslat a dolgok mai állását tekintve nem nyújtana reményt sikerre. Sőt, minden békítő szó azzal a veszéllyel járna, hogy egyik vagy másik fél megbotránkozik fölötte. Mert míg egyesek az elért

eredményekre hivatkoznak, addig mások az eljövendő harcokba vetik reményüket. De jóllehet az erők s a politikai és katonai téren elért eredmények és sikertelenségek összehasonlítása nem mutat pillanatnyilag semmi megvalósítható békességet, közben mind anyagi, mind szellemi téren a háború a romok olyan tömegét halmozta föl, hogy azok további szaporításának megakadályozására sorompóba állítandó minden olyan erőfeszítés, amely valamennyire is alkalmas arra, hogy a viszály befejezését előmozdítsa."

S valóban, ha van egy hely a világon, ahol a legőszintébb jóakarattal és igazán csak az egész emberiség közös javát szem előtt tartva dolgoznak a békéért, úgy a Vatikán az. A lateráni szerződésben elismert semleges és független Vatikánváros területén az Olaszországgal háborús állapotban lévő országok követei is megmaradhattak a pápa mellett és a közvetlen érintkezés lehetőségét fenntartva, amit a fegyverek zajában a diplomácia megtehet, azt megteszik a béke megmentéséért. Innen érthető, hogy ebben a második világháborúban még fontosabb diplomáciai központtá vált a Vatikán és nemcsak a szellemi világban áll csorbítatlanul magasan a tekintélye, hanem a nemzetközi élet valamennyi tényezője kénytelen számításba venni a Szentszék állásfoglalását is. Megint az történt, hogy az első világháborúhoz hasonlóan a Szentszék újabb diplomáciai kapcsolatok felvételével fűzte szorosabbra a népekkel való érintkezését. Most is először Japán,

majd Csungking-Kína állította fel vatikáni képviseletét és legutóbb pedig (1942 júl. 31.) Finnország küldte el legkiválóbb diplomatáit, először Gripenberg volt londoni, majd Holma volt párisi nagykövetének személyében a pápához. Hogy a vatikáni finn-követség felállításának más indokai voltak, mint az alig háromezer finn katolikus egyházi ügyeinek képviselete, az mindenki előtt világos. A Szentatya feltűnő meleg, igazán atyai hangon emlékezett meg Holma követ megbízó levelének átadásakor (1943 jún. 26.) a finn nép küzdelmes sorsáról a történelmben és örömmel vette tudomásul, hogy a finn kormány teljes egészében helyesli a Szentszék fáradozásait a béke ügyében. A követ pedig külön kiemelte beszédében, hogy a pápaság a maga erkölcsi tekintélyével mindig kinyilvánította azt a meggyőződését, hogy az államok helyes rendje csak valamennyi nép, a nagy és kicsiny népek egyenlő jogának elismerésén alapulhat. A gigantikus világerők küzdelmében a Szentszék bizonyult annak a nemzetközi fórumnak, ahol a kis népek is meghallgatásra találnak és felvehetik kapcsolatukat a nagy világgal. XII. Pius gondja és szeretete valóban különös melegséggel fordul a háború igazi áldozatai, a kis népek felé, akik 1943 június 4-én mondott beszéde szerint „földrajzi és geopolitikai helyzetük folytán a nemzetközi jog szabályainak és erkölcsi törvényeinek mindennapos figyelmen kívül hagyása folytán ki vannak téve annak, hogy átgázolnak rajtuk a nagyhatalmak közötti harcban és hazájuk földje csatatérré válik, ami kimondhatatlan szenvedést jelent a békés lakosságra, nemzetük virágzásának és művelt osztályaik pusztulásához vezet."

Önmagában véve talán ez elég is lenne annak igazolására, hogy XII. Pius nagy elődeinek példája nyomán teljes pártatlansággal dolgozik a békéért minden nemzet javára. S mégis rágalomhadjárat indult meg a pápa ellen.

Maga a Szentatya is 1943 pünkösdjén kénytelen volt foglalkozni ezzel, mikor a Vatikánban húszezer munkás előtt tartott nagy beszédében ezeket mondotta: „A vallásellenes propaganda azt terjeszti a nép, különösen a munkásosztály körében, hogy a pápa akarta a háborút, hogy a pápa továbbtáplálja a háborút és ő ad pénzt folytatásához s hogy a pápa semmit sem tesz a béke érdekében. Még sohasem röpítettek világgá ennél szörnyűbb és lehetetlenebb rágalmat! Ki ne tudná, ki ne látná, ki ne győződhetnék meg arról, hogy nálunk állhatatosabban — a rendelkezésünkre álló eszközök igénybevételével — senki sem ellenezte a háború kitörését, folytatását és kiszélesítését; hogy nálunk állhatatosabban senki sem hirdette: béke, béke, béke, — hogy nálunk jobban senki sem törekedett enyhíteni a borzalmakat? A híveink szeretete által rendelkezésünkre bocsátott pénzösszegek nem a háború táplálására vannak szánva, hanem az özvegyek és árvák könnyeinek felszárítására, a távoli vagy eltűnt szeretteikért szorongva aggódó családok vigasztalására, a szenvedők, a szegények és nélkülözők megsegítésére. Erről ta-

nuskodik a mi szívünk és ajkunk, amelyek nincsenek ellenmondásban, mert mi nem hazudtoljuk meg a tényekkel azt, amit mondunk.

Mi tudatában vagyunk annak az álnokságnak, amellyel Isten ellenségei fondorlatos módon eljárnak, hogy megzavarják a munkásságot s a népet és életük szenvedéseiből érvet kovácsoljanak a hit és a vallás ellen; pedig ez az egyedüli remény, amely az embert fájdalmában és balsorsában a földön élteti. Nem, a mi beszédeinket és szózatainkat senki sem törölheti el és forgathatja ki szándékukból és lényegükből... Az Egyház nem fél az igazság fényétől sem a múltra, sem a jelenre, sem pedig a jövőre vonatkozóan. Amikor a körülmények és az emberi szenvedélyek lehetővé teszik majd, vagy meg fogják kívánni ama bizonyítékok közzétételét, amelyeket eddig nem hoztak nyilvánosságra, és amelyek a Szentszék békítő tevékenységére vonatkoznak — a Szentszék e szörnyű háború alatt nem riadt vissza az elutasítástól és az ellenállástól —, a napnál is világosabban ki fog tűnni azoknak a rágalmaknak az ostobasága, amelyeket nem annyira a tudatlanság, mint inkább a vallásellenesség és az Egyház megvetése sugallt. ... A tények valóságának láttára a mi munkánk elől zavarba fognak jönni mindazok, akik hazug állításaikkal a pápaságra igyekeznek hárítani a felelősséget mindazért a vérért, amelyet a szárazföldi csaták s a városok lerombolása, a légi ütközetek s a hajóelsüllyedések alkalmával kiontottak."

Ha nincs is itt még az ideje annak, hogy elmondhassuk mit tett a pápa diplomáciai téren a béke megmentéséért, aminek felderítése a jövő történetírójának lesz a feladata, már most is beszámolhatunk röviden arról, hogy a segítő szeretet fenséges missziója terén a háború áldozatainak megsegítéséért milyen erőfeszítéseket végzett. A pápa kész mindig és mindenkin segíteni. Ahol megadják neki a lehetőséget, hogy segítő keze eljusson, tud is segíteni. 1940 karácsonyán megemlékezett arról, hogy annak idején XV. Benedek pápa nevében mennyi jót tehetett a hadifoglyokkal és remélte, hogy ez alkalommal is lesz mód az Egyház számára, hogy kifejtse vallásos és karitatív munkáját. Mindezek ellenére amint ebben a beszédében is mondta, és amint Besson lausanne-fribourgi püspök a pápai kihallgatásáról szóló beszámolójában az Osservatore Romanoban megírta (1940 dec. 26.) a Szentatya kijelentése szerint amint az előző világháborúban minden tényező inkább segítette a Szentszék akcióit, ma minden körülmény inkább gátolja. A küzdő felek között oly mélyreható ellentétek keletkeztek, hogy azt már alig képes áthidalni a keresztény, vagy akár humanitárius meggondolásokra építő szeretet. A totális háború a kíméletlen hadviselés teljes érvényesülését kívánja és a szovjet hadbalépése egy olyan jelentős katonai erő megjelenésével járt, amely előtt a keresztény és emberbaráti szempontok nem jönnek szóba. Az óriási nehézségek azonban nem gátolták a pápát, hogy mindenütt

kísérletet tegyen az elfedett és igazi hősiességet kívánó szeretet gyakorlására. Ahol csak megadták rá a lehetőséget, mindenütt kinyújtotta vigaszt, segítséget, enyhületet nyújtó kezét.

A háború első áldozatai a katolikus lengyelek voltak, akikről csaknem valamennyi nagyjelentőségű nyilatkozatában megemlékezett. Közvetlen segítségben nem részesíthette őket, mert Lengyelország területére nem küldhette el megbízottjait, azonban a menekültek egész világon érezhették atyai gondoskodását. A nunciusok és katolikus intézmények a pápa megbízásából foglalkoznak sorsuk enyhítésével és főleg az amerikai gyüjtésekből jelentős adományokkal is segítették őket.

A hadifoglyok és internáltak szomorú sorsának enyhítésére is megtett minden tőle telhetőt. Valamennyi pápai diplomata feladatává tette a róluk való gondoskodást és ennek a pápai megbízatásnak értelmében látogatták meg nunciusai és apostoli delegátusai szerte a világon a különböző fogolytáborokat. Nemcsak lelki vigaszban részesítették a hazájuktól távol fogságban sínylődőket és nemcsak adományokat osztottak szét közöttük, hanem főleg a foglyokkal való emberies bánásmód megtartásáról akartak meggyőződést szerezni. Hogy mint vélekedik a pápa és milyen lélekbemarkoló komoly szavakkal köti a gyűlölet fellángolása idején a megszálló hatóságok lelkére az emberies bánásmód megtartását, azt legszebben 1941 húsvétján tartott beszéde tárja fel: „A hatalmaknak, amelyek a háború

folyamán idegen országokat szállnak meg, a nekik járó tisztelet hangján mondjuk: a lelkiismeret és a becsület arra bírjon titeket, hogy a meghódított területeken a népekkel igazságosan, emberségesen és gondoskodóan bánjatok. Ne rakjatok vállaikra olyan terheket, amelyet magatok hasonló helyzetben már hordtatok és igazságtalanoknak bélyegeztetek. Okos és segítő emberszeretet a bölcs vezérek dícsérete és dicsősége, s a bánásmód, amelyben a foglyok és a meghódított országok lakói részesülnek, legbiztosabb és legbeszédesebb jele az emberséges szellemnek és a népek nemes gondolkodásának. Gondoljatok különösen arra, hogy az Isten áldása, vagy átka függ attól hazátokon, ahogy azokkal szemben viselkedtek, akiknek sorsát kezetekbe tette a hadiszerencse."

Legtöbbször és a világ lelkiismeretét felrázó hangon a totális háború embertelen elfajulása ellen emelte fel szavát. Alig volt beszéd, amelyben ne kérte volna a hadviselőket az ártatlan, polgári lakosság és az emberi civilizáció értékeinek kimélésére. Diplomáciai úton is többször járt közben a kormányoknál, hogy különösen a légiháború korlátokat nem ismerő féktelen pusztításainak vessenek gátat. A totális háború ötödik véres esztendejét ez a megrendítő pápai szózat vezette be: „Most a háború ötödik évének küszöbén még azok is, akik akkor gyors hadműveletekre és gyorsan bekövetkező békére gondoltak, szemüket a felé fordítva, ami őket a hazán belül és kívül körülveszi, nem éreznek mást, mint

fájdalmat és nem látnak mást, mint romokat. Sok embert, akiknek füle süket maradt szavainkra, az igen szomorú tapasztalat és a mai látvány meggyőznek arról, hogy a mi figyelmeztetésünk és előérzetünk mennyire megfelelt a jövendő valóságnak. A mi szavainkat kivétel nélkül minden nép iránt érzett pártatlan szeretet és a jólétükről való éber gondoskodás hatotta át. Ugyanez a szeretet és ugyanez az aggódó gond indít bennünket ebben a súlyos és aggasztó órában is, s ajkunkra olyan szavakat ad, amelyek mindenki javát akarják szolgálni s nincsenek senki kárára... Minden nemzetben növekszik az ellenszenv a totális háború módszereinek brutalitásával szemben, amely oda vezet, hogy minden tisztességes mértéket s isteni és emberi jogszabályt áthágnak. A népek elméjét és szívét kínzóbban marcangolja a kétség, mint valaha, vajjon ennek, s egy ilyen háborúnak a folytatása összeegyeztethető-e még mindig a nemzeti érdekekkel s a keresztény és emberi lelkiismeret előtt észszerű és igazolható-e? Az igazi erőnek nem kell félnie a nagylelkűségtől... Adjátok meg minden nemzetnek a méltó béke alapos reményét, amely nem sérti sem az élethez való jogukat, sem becsületérzésüket... Áldottak azok, akik jóakarattal segítik annak a talajnak az előkészítését, amelyen az igazmondás és a nemzetközi igazságosság szelleme sarjadzik ki... Áldottak azok, akik magukat és népeiket megszabadítják az előítéletek kicsinyességétől, a fékevesztett szenvedélyek, a rendezetlen önzés, a jogtalan hatalomvágy befolyásától... De jaj azoknak, akik ebben a szörnyű pillanatban nem ébrednek a népek sorsa iránt érzett felelősségüknek teljes tudatára, akik a népek közti gyűlöletet és összeütközést élesztik, akik hatalmukat az igazságtalanságra építik fel, akik a fegyverteleneket és ártatlanokat elnyomják; nos hát ezekre mindvégig Isten haragja nehezedik!"

Igy tekint a háborúra Krisztus földi helytartója és nem lenne teljes a beszámolónk, ha nem említenők meg azt a munkát, amit az eltűntek és hadifoglyok felkutatása terén végez. Már az első világháborúban is működött, de a mai technikai eszközök igénybevételével még nagyobb eredményességgel dolgozik a vatikáni Ufficio Informazioni. A háború kitörésekor a pápa az államtitkárság egyik alosztályaként egy külön hivatalt létesített, hogy megkönnyítse az eltűnt hadifoglyok, menekültek és internáltak felkutatását. A hivatal munkája és jelentősége, a háború egyre nagyobb kiterjedésével állandóan nőtt. Először lengyelek, majd 1940 nyarán a holland, belga és francia területek lakossága után végzett kutatásokat. Ekkor már több száz érdeklődés is érkezett naponta. Az olasz-görög háború kitörése és az első afrikai angol előnyomulás után már ezrével érkeztek megkeresések, úgy hogy ma több mint száz főnyi személyzettel dolgozik, akiknek munkáját buzgó apácák és az Actio Catholica lelkes világi munkatársai támogatják. Az Ufficio Informazioni 1942 karácsonya óta igen tartalmas képes folyóiratban ad tájékoztatást munkájáról és a Szent-

szék háborús karitatív munkájáról a különböző országokban.

Az eltűntek felkutatását a Vatikán teljesen díjtalanul végzi és a nagy távolságokon kívül a közlekedési utak és a közvetlen érintkezés megszakadása okoz nagy akadályokat. S bár számos politikai és jogi nehézséget is le kellett küzdeni, mindennek ellenére szép eredménnyel dolgozik a Szentszéknek ez a legújabb hivatala. A kutató munkában a legnagyobb segítséget a vatikáni rádióállomás nyújtja, amely irányított rövidhullámú adásai által az egész világ felé tudja kisugározni az eltűntek névsorát. Egyptom, Ausztrália, Kanada apostoli delegátusaival, India, Kenya, Belga-Kongó, Távol-Kelet misszionáriusaival tart fenn így állandó érintkezést. Sőt, még arra is tett kísérletet a pápa, hogy a török kormány közvetítésével az orosz fogságba került német, olasz és magyar katonák után végezhessen kutatásokat. A szovjet merev elzárkózása azonban meghiusította a nemes célra szolgáló kísérletet. Megkapó gondolat, hogy a pápa mozgósítja az egész világegyház szervezetét, hogy egy család nyugalmát és békéjét biztosítsa. Érdemesnek tartja a hosszú és fáradságos kutatást, csak azért, hogy egy aggódó édesanya, feleség vagy gyermek megkaphassa az államtitkárság sürgönyét, amelyben közlik vele, hogy akit keres, az él és biztonságban van. A keresztény karitásznak, a családok békéjének és a lelkek nyugalmának szolgálatában álló tevékenység páratlan példáját láthatjuk ebben.

Természetesen a hívek részéről is a megható ragaszkodásnak és igazán gyermeki szeretetnek megható tanujeleit lehet lépten-nyomon tapasztalni. Az információs irodának van egy külön osztálya, amely egyenesen a pápához intézett leveleket dolgozza fel és „Pratiche del Papa" cím alatt kezeli. Van köztük egy kisleánynak vonalas irkalapra írt Caro Papa megszólítású levele, aki tavaly Vízkeresztre is írt, most pedig boldog karácsonyi ünnepeket kíván és előre megköszöni a választ, amit kapni fog. Irnak édesanyák, édesapák, akik hónapok óta semmi hírt sem hallottak gyermekükről. Egy fiatal édesanya a Szentatya által üzeni férjének az ismeretlenbe, hogy a gyerekek már első szentáldozáshoz járultak, megbérmálkoztak és gyakran áldoznak „per il caro babbo", jók és sokat segítenek, mindig gondolnak rá és a pápa áldásával együtt sok csókot küldenek neki: mandategli tanti baci e benedizioni! A pápa jóságos szívéhez fordul az a világháborús özvegy, akinek most a fia tűnt el és az az édesapa, aki még egy német fogolytáborból ismeri a pápa résztvevő lelkét és a foglyok iránt való kegyes szeretetét. Mikor előttünk vannak ezek a levelek eltűnődünk, hogy kihez írták volna ezeket az emberek, ha nem lenne pápánk, ha nem lenne a kereszténységnek közös atyja. A pápaság lelki hatalmának minden dogmatikus bizonyítéknál és jogi érvelésnél jobban a szívekbe markoló bizonyítéka az Ufficio Informazioni egy kartotékszekrénye, vagy a „pápai iratok" egy kötege.

Ha ezen súlyos kérdések és a háború emberfeletti problémáinak terhe alatt már-már összeroskad a hívő lélek s XII. Pius szüntelenül ismételt felhívását követve buzgó imában Istenhez menekül, hogy az isteni gondviselés végzéseit megértse és elviselni erős legyen, akkor egyszersmind nagy távlatok is nyílnak meg előtte. Akár a Szentatya magánkápolnájának oltárán emelkedő feszület Krisztus-arcáról, akár Maglione bíboros-államtitkár hivatali dolgozószobájának ablakából, vagy a San Pietro apostolok által övezett erkélyéről egyaránt hatalmas perspektívájú kilátások nyílnak meg. Ha felvetettük a jelen súlyos kérdéseit és mindenütt emberi erőkkel szinte megoldhatatlan problémákra bukkantunk, akkor meg kell látnunk azokat a végtelenbe mutató távlatokat is, amelyek az Egyház jövendő sorsának alakulását jelzik.

A Vatikán politikája a jelenben is azokhoz a nagy távlatokhoz igazodik, amelyek keretébe tudjuk elhelyezni azokat a lépéseket, megnyilatkozásokat, amelyeket a pápa tesz. A népeknek a háború mellett ma egyaránt nagy gondja a világ jövő berendezése. Az Egyházat nem politikai síkon, hanem lelki téren érinti ez a kérdés. Amint XII. Pius pápának 1940 karácsonyán mondott beszéde világosan leszögezte: az egyéneket és a nemzeteket egyaránt kötelező isteni törvény annyira általános, hogy tág teret és szabadságot enged a legkülönbözőbb politikai formáknak. Az Egyházat, mint a hit és erkölcs őrét, csak az érinti, hogy nevelő és vallásos hatásával minden néphez kivétel nélkül eljuttathassa a keresztény tanítás értékeit és így segítse őket, hogy a keresztény elvek alapján emberekhez méltó, szellemileg emelkedett, az igazi jólét forrását jelentő emberi közösség jöjjön létre. Igy kell tehát tekintenünk a világot és aszerint kell látnunk az Egyház jövendő sorsát, hogy mint tud utat találni magának a föld népeihez.

Mindenekelőtt itt van maga Európa. A kereszténység egykori bölcsője, az Egyház nevelésén felnőtt, legszebb kultúrértékeit a katolicizmusnak köszönő földrész. Nemcsak szelleme hódította meg a népeket, hanem Európa ma is a világ közepe. Európa rendezetlen problémái miatt borult lángba másodszor is az egész világ, s addig nem lesz földünknek békessége, míg nem jut nyugvópontra a nyughatatlan európai ember és állandó feszültségben élő európai népek lázas törekvése. Európa pedig elsősorban nem politikai eszme, hanem szellemi valóság. Azonban amióta ez az egységet kialakító szellem, a latin kultúra és a kereszténység életalakító ereje veszendőbe ment, azóta ébredtek rá elsősorban Európai fiai — nem is a többi földrészek gyermekei — arra, hogy az európai kultúra válságba került. A megalkotandó új rendnek, ha Európa válságát meg akarja oldani, ezt a szellemi egységet kell majd visszahoznia.

Földrészünk addig marad meg Európának és addig nem süllyed vissza Ázsia egy előrenyúló kis félszigetének, míg itt a katolikus Egyház

él és mint legnagyobb lelki kincset és szent örökséget adhatja tovább azt a szellemet, ami az európai embert naggyá tette. Az új világ hajnalának szürkületében Európa szellemének kincseit a keresztény Róma őrzi. Ha egyesek azt vetik a pápa szemére, hogy nem tudta megakadályozni a háborút, vagy azt kívánják, hogy politikai akciókkal nyúljon be az események irányításába, azok elfelejtik, hogy olyasmit kívánnak a pápától, amihez nincs isteni küldetése és emberi ereje, hiszen fegyveres erővel rendelkező nagyhatalmak sem tudták megakadályozni a háború kitörését. Amit a pápa tesz, az a legnagyobb szolgálat Európa jövőjének és kultúrájának: őrzi a szellemet, frissen tartja az újjáépítő erőket. Az örök európai gondolat fénye sugárzik ma is Szent Péter trónusáról és ezért sokkal többen tekintenek feléje hittel és bizalommal, mint amit az élet felszíne mutat. Vigyázó lélekkel néznek oda, ahol a világ éjszakájában is virraszt az emberiség lelkiismerete, s ajkukon a kérdés: Custos, quid de nocte? Őrtálló, mennyi van még hátra az éjszakából?

Nemcsak a szellemi élet emberei találták meg az utat a pápához, hanem feléje fordulnak a népek és nemzetek. A történelem vasökle által porbasújtott népek most Szent Péter székénél találnak vigasztalást és szebb jövőt megnyitó távlatokat. Ha megmarad Európa és nem válik egy kétezeresztendős múlt díszes temetőjévé, akkor ez az Európa vallásos lesz és hinni fog. A háború első és azóta is

szenvedésektől szünet nélkül sújtott áldozata a lengyel nép. Nincs a pápának egyetlen jelentős beszéde vagy nyiatkozata sem, amelyben ne tenne említést róluk és ne hívná fel az egész világ figyelmét Lengyelország jövendő hivatására, amelyet a történelemben páratlanul álló áldozattal vásárolt meg magának. A legmegrázóbb volt talán valamennyi között XII. Piusnak az a beszéde, amelyet az összeomlás után a Rómában tartózkodó lengyelek fogadásán mondott: „Eljöttetek hozzánk, — mondta a pápa, — nem azért, hogy megtorlást követeljetek, sem pedig, hogy lángoló panaszra fakadjatok, hanem, hogy vigasztaló és a szenvedésben erősítő szót nyerjetek ajkunkról. A mi atyai kötelességünk, hogy ezt nektek megadjuk és senkinek sincs joga ahhoz, hogy ezen megütközzék . . .” Majd utalva a lengyel történelemnek a kereszténység védelmében felmutatható ragyogó példáira, így folytatta: „Egy dolog van, amelyet nem látott a történelmetek és a ti jelenlétetek nálunk tanuskodik, hogy nem is fog látni soha: egy hitetlen, vagy Jézus Krisztustól és az ő Egyházától elszakadt Lengyelországot!”

Franciaország még a háború előtt lélekben is megindult visszafelé a Róma felé vezető úton. Laval mint külügyminiszter 1935-ös római útja alkalmával hivatalos látogatást tett a pápánál és egész magatartásával kinyílvánította a laicista köztársaság egyházpolitikája szellemének megváltozását. Az összeomlás után jelentős szimboluma volt a francia diplomácia pálfordulásának, hogy a szabadkőműves Leger helyé-

be Charles de Roux vatikáni nagykövet került a külügyminisztérium főtitkári székébe. A katonai vezető emberek élükön Pétain marsallal és Weigand tábornokkal mind hívő és buzgó katolikusok, mert sajátos módon a francia közéletben a tisztikar őrizte meg a vallásos szellemet. Akik Franciaország jövendő hivatását keresik, másban nem találhatják meg, mint történelmének legnagyobb értékében, a katolikus gondolattal egybeforrt küldetésében. Most tűnik ki XII Pius azon szavainak mély igazsága, amelyeket mint pápai legátus mondott a párisi Notre Dame-ban tartott hatalmas beszédében, amikor megidézte a régi katedrálisok szellemét, mint a francia szellem és hivatástudat őreit. 1940 december 8-án Franciaország új vatikáni követének L. Bérardnak fogadása alkalmával, ezekkel a szavakkal küldött vigasztaló üzenetet a francia népnek: „Franciaország szenvedésének mélysége sehol sem találhat jobb megértésre, mint a hívők atyjánál, akinek szíve minden nemzetért dobog örömében és bánatában egyaránt és aki nem felejtheti el, mekkora nagy volt Franciaország hozzájárulása a kereszténység és az emberiség történetéhez." Igaz, hogy hivatalos téren még mindig csak óvatos kezdeményezések történtek az Egyházra sérelmes törvények visszavonásában, mégis a szerzetesrendeket eltörlő törvényt felfüggesztették és a hitoktatást visszaállították az alsóbbfokú iskolákban, Pétain marsallnak lourdesi zarándoklata mélységes szimboluma annak, hogy Franciaország kezd rátalálni

régi szerepére, ami által az Egyház idősebb leányának megtisztelő címét nyerte el.

Németország felé fordítva tekintetünket látjuk, hogy katedrálisai rommá lőve csak szívfacsaró tanúi a nagy német multnak, amelyben a vallásos és nemzeti érzés tökéletes harmóniája emelte naggyá ezt a népet és Róma áldása, amellyel Szent Bonifácnak megbízatást adott a német egyházi élet megszervezésére, fűzte egységbe az egymás ellen harcoló germán törzseket. A német püspökök hősi erőfeszítésekkel küzdenek, hogy a kegyetlen légiháború által sújtott területeken a benső frontot fenntartó és erősítő vallásos érzést ébren tartsák és pótolják a hiányokat, amiket templomok pusztulása, és a papok megrokkanása és hősi halála okoz. A hivatalos érintkezés nem szakadt meg Berlin és Róma között. Orsenigo Cesare nuncius változatlanul kitart nehéz állomáshelyén, sőt Németország 1943 februárjában egyik legkiválóbb külügyi emberét, Weizsäcker bárót bízta meg a vatikáni követség vezetésével. Róma német megszállása alkalmával pedig a Harmadik Birodalom kinyilvánította azt a szándékát, hogy tiszteletben akarja tartani a Vatikánváros semlegességét.

Európában Olaszország áll legközelebb a pápasághoz és az itáliai félsziget eseményei már évszázadok óta Rómán keresztül nagy befolyással voltak az egész világhegyház sorsára. XII. Pius első enciklikájában meleg szavakkal köszöntötte a lateráni egyezménnyel teremtett vallási békét, amely mint

az „Itáliának visszaadott Krisztus békéje", hajnalpírként ragyog, tündöklően hirdetve a békés és testvéri egyesülést a vallás szent dolgaiban és a társadalmi együttélésben. Az Olaszországgal való bensőséges viszonyt az olasz királyi párnak 1939 karácsonyán történt vatikáni látogatása, amit XII. Pius személyesen adott vissza a Quirinálban, csak külsőségeiben pecsételte meg és juttatta kifejezésre. Hogy mily bensőleg összeforrott Olaszország népe a katolicizmussal, azt legjobban igazolja, hogy az 1943-ban bekövetkezett átalakulások sem hoztak változást ebben. A köztársasági fasiszta kormány is elfogadja a római katolicizmust mint államvallást és senki sem nyúlt a lateráni egyezményhez. Hogy valójában milyen közel áll a pápasághoz az olasz nép, az leginkább kitűnt Róma bombázásának tragikus napjaiban. A Szentatya nemcsak energikusan tiltakozott diplomáciai úton a szövetségesek kormányainál, hanem mindent megtett, hogy Rómának, mint az emberi kultúra és keresztény vallás évezredes kincseit őrző központnak, nyiltváros jellegét elismerjék és tiszteletben tartsák. Marchetti-Selvaggiani bíboroshoz, Róma vikáriusához intézett levelében (1943 júl. 22.) kifejti, hogy először remélte, hogy a hadviselő felek tiszteletben fogják tartani az emberi méltóság és a keresztény műveltség nevében Róma sérthetetlenségét és a Vatikánváros semlegességét. A szomorú események miatt azonban „kötelességünk újra felemelni a szavunkat azoknak az emberi és keresztény értékeknek a védelmében,

amelyek ezt a várost díszítik és azért is, mert az a szent elhatározásunk, amire a szívünk is hajt, hogy megóvjuk és megvédjük az összes helyesen gondolkodók és a jövő nemzedékek ítélete előtt az őrizet és az utódoknak való átadás végett reánk bízott kincseket. A mi szavunk vérző szívünkből tör elő és nem haragra, vagy gyűlöletre való felhívás akar lenni, hanem amint szeretnénk remélni, állhatatos és hatékony figyelmeztetés Róma szent hivatásának megértésére és nem kevésbbé az emberiességre s a keresztényi kegyességre."

XII. Pius személyében, amint ezekben a tragikus órákban fenséges hivatását gyakorolja, az egyháztörténelem sötét korszakainak szomorú hátteréből tündöklő fényességgel kiemelkedő pápák szelleme öltött testet. Egy Nagy szent Leo, Nagy szent Gergely emlékét látjuk életre kelni, akik mind saját életük feláldozásával is védték a Várost, az apostolok sírját, mint a szent kereszténység titkos életadó centrumát. S ahogy a pápa köré zárkózott Itáliának barbároktól megsanyargatott népe, ugyanígy most is a Leók és Gergelyek utódjához menekül a sokat szenvedett olasz nép. A világ csak híradók képein láthatta, de soha sem lehetett annyi bízó és gyermeki odaadást kiolvasni sugárzó emberi szemekből, mint azokon a képeken, amelyek XII. Piust a tönkrement, otthonuktól megfosztott, kedveseiktől elszakított emberek között mutatják be. Megrendítő, amint a pápa a szenvedők imáját, a De profundist mondja a Városért és a Világért, az emberek pedig

szabadon mehettek hozzá, érinthették ruháját, csókolhatták áldó kezét. Mindenki úgy érezte, hogy a pápa az övé és az Egyház a szenvedő emberek utolsó reménye. Soha annyi szeretet, oly meleg bizalom nem hajtotta még az embereket a Szent Péter térre, mint azon keserves éjszakák után, mikor az emberiség árváinak megrendítő szimbolumaként a közös atya védelme alatt álmatlan éjszakákon virrasztottak Bernini oszlopai között, hogy aztán a Vatikán ablakából fogadják a Szentatya áldását.

Az olasz nép lelkesedését, szeretetét mind az a bizonyosság élteti, hogy a pápa csak jót akarhat. A világi politika árjának szennyes hullámait, titkos sakkhúzásait, vagy az erőszak könyörtelen érvényesülési igényét másfelé kell keresni. A pápa politikája és semlegessége nem más, mint a közös atya szeretete, aki ha kell saját testével akarja menteni legjobban sanyargatott híveit, a Várost, amely azóta lett mindenki otthona, mióta a pápák lakóhelye. A pápa valamennyi cselekedete a szegény, szenvedő népért van, akiknek lelkiatyjuk és bárki fordul hozzá, csak jót akar neki.

Európához tartoznak, de kapcsolataik által már távoli földrészekre is mutató távlatokat nyitnak meg az ibériai félsziget államai. Mint egységes szellemet képviselő csoport jelentkezett a régi nagy spanyol birodalom államait magában foglaló ú. n. ibérblokk, amelynek minden bizonnyal lesz jelentősége az új világ nemzetközi rendjének kialakításában. Ha az ibériai félsziget államait tekintjük, akkor bizonyos állandóságot csak Portugáliában tapasztalhatunk. Igaz, hogy ez az ország még az első világháború előtt durván szakított az Egyházzal és francia szellemben hajtotta végre az Egyház és állam szétválasztását, de 1918-ban újra felvette a diplomáciai kapcsolatokat. A barátságos közeledés eredménye volt az 1928-ban megkötött konkordátum, amely a szétválasztás ellenére is kielégítő helyzetet biztosít az Egyháznak. Magában Spanyolországban a múlt század forradalmi szellemei még mindig nem lohadtak le.s a sűrű rendszerváltozások állandó nyugtalanságban és bizonytalanságban tartották a katolikusokat. A világháború után Primo de Rivera diktatúrája alatt és általában XIII. Alfonz uralkodása idején a régi 1851-ből való konkordátum alapján élvezte az Egyház a hagyományos szabadságjogait. Azonban, amint a spanyol politikai élet egyre inkább baloldali irányba tolódott el, megindult az egyházellenes törvények alkalmazása, előbb szórványos, később pedig az egyetemes egyházüldözés. A három esztendős véres polgárháború alatt számtalan vártanúja volt az Egyháznak, de a lelkek zavarára semmi sem jellemzőbb, mint hogy a katolikus baszkok autonómiájukat féltve szintén Franco ellen ragadtak fegyvert. A Caudillo uralma végre meghozta az Egyház számára az élet és szabadság feltételeit. Aránylag későn, 1941 jún. 19-én a Szentszék modus vivendit kötött az új kormánnyal, amelyben szabályozták a püspöki székek betöltésének módját és határozatot hoztak új konkor-

dátumos tárgyalások megindítására. Igen érdekes és jelentős volt Franco tábornok 1943 októberében tett nyilatkozata, amely szerint a spanyol államrendszer katolikus világnézeti alapon áll. Nem pártpolitikai, vagy klerikális beállítottságot jelent ez a hitvallás, hanem a katolikus államelmélet elfogadását.

Az ibér-blokkhoz számító délamerikai államok Spanyolországon és Portugálián át szoros kulturális kapcsolatban és szellemi függésben vannak az európai latin népekkel. A közös katolikus múlt szellemi öröksége fűzi őket össze és a katolicizmus, mint világnézet és szellemi tartalom, az északamerikai befolyással szemben nemzeti szempontból is erős ellenálló készséget jelent nekik. Egyházpolitikai szempontból az egyes államok különböző magatartást tanúsítanak, de néhány kivételtől eltekintve az Egyház helyzete mindenütt kielégítő. Délamerika az Egyház nagy reménysége és különösen az 1934-es buenos-airesi nagy fénnyel megtartott eucharisztikus világkongresszus erősítette meg a katolicizmus helyzetét. A katolicizmus ma is olyan szellemi tényező Spanyol-Amerika országaiban, amely nemcsak az országok benső életében, hanem az államközi kapcsolatokban is érezteti hatását. Nem érdektelen megemlíteni, hogy itt egy egészen új és az általunk elfogadott nemzetközi joggal szemben különösen a semlegességi szabályok értelmezésében és a háborús viszályok megelőzésére alkalmazott konzultációs eljárásban sokkal fejlettebb nemzetközi szokásjog van kialakulóban. Érthető, hogy a spanyol szellem hatáskörében élő világ élénken törekszik a nemzetközi jog fejlesztésére, hiszen az újkori nemzetközi jog két elindítójának Vitoriának és Suareznek a művéről az ő nemzeti géniuszuk sugárzik le. S ez a világ készséggel hallgatja a pápa szavát és Róma útmutatásait ők követik leghűségesebben. Az előzőkben szándékosan említettük azokat a pápai békeközvetítéseket és döntőbíráskodásokat, amelyek a mi európai politikánk szemszögéből nézve talán jelentéktelennek látszanak, de mutatják, hogy Délamerika országaiban a pápa szava a nemzetközi életben is elismert tekintély. A latin szellemiség, amely a kereszténységgel párosulva Európa lelkét adta, az igazi romanitás őrzői ma V. Károly császár egykori birodalmának országai, amelyben soha sem nyugodott le a nap. A latin kultúra egykor vezető hatalmai Franciaország és Olaszország összeomlottak, míg itt békében fejlődik és alakul, érik egy új delelő felé az a szellem, amely csodálatos módon nem írtotta ki az ősi lakók kultúráját, hanem össze tudta olvasztani egy új szintézisben az óvilág és újvilág lelkét. Ha tovább is mélyül és erősödik a katolikus hitélet ezekben az országokban, akkor egy új fejlődési folyamat indulhat meg innen és a spanyol kultúra ismét kikristályosodási középpontja lehet az Egyház újabb térhódításainak, mint volt az újkor hajnalán. Általuk a katolicizmus újra érvényesítheti befolyását a nem-

zetközi életben és aki velük kapcsolatot keres, annak találkoznia kell Rómával is.

Szintén Európában van otthonuk, de ismét a világ más részeibe nyúló távlatokat mutat az angolszász népek birodalma. A katolicizmus helyzete itt sincs minden probléma nélkül, hiszen Angliát éppen nemzeti nagyságának és felemelkedésének tradíciói Róma ellen hangolják. Egy ország protestáns köreiben sem olyan eleven a bizalmatlanság a pápával, mint idegen hatalommal szemben, mint éppen az angol birodalomban. Jóllehet az utóbbi időben a hivatalos angol politika állandó közeledést mutatott a Vatikán felé és nagyon tudta értékelni a pápának a világbékére irányuló fáradozásait s nem hiányoztak a kölcsönös udvariassági aktusok sem, — még mindig nagy kérdések várnak megoldásra. A helyzet érzékenységére jellemző, hogy jóllehet Angliának nagykövete van a Vatikánban, a pápa Londonban csak apostoli delegátussal képviselteti magát, aki hozzá még angol ember, a római angol kollégium volt rektora. Az angol királyi párnak 1932-ben történt látogatása a pápánál csak udvariassági jellegű volt, de Chamberlain miniszterelnök és lord Halifax külügyminiszter 1939 januárjában való megjelenése a Vatikánban kifejezett politikai jelentőséggel is bírt.

Míg Angliában a közszellemet oly erősen befolyásoló történelmi tradíciók felszámolása jelent nehézséget, Amerikában, hol kezdettől fogva a teljes vallásszabadság alapján az Egyház különválasztva élt az államtól, főleg a többi felekezetekkel való egyenlő elbánás elve gátolja meg, hogy állandó és rendszeres diplomáciai kapcsolat jöjjön létre. Roosevelt elnöknek az az elhatározása, amit a dolog jelentőségéhez mérten a pápa 1939 karácsonyán jelentett be a bíborosokhoz intézett beszédében, hogy Myron Taylor személyében nagyköveti rangban levő személyes képviselőt küld a Szentszékhez, igen jelentős lépést jelentett a pápaság és az amerikai Egyesült Államok közötti kapcsolat elmélyítésében. Taylor 1940 március 27-én adta át megbízó levelét és Roosevelt elnök személyes üzenetét a pápának, amelyben az elnök a pápával való személyes kapcsolatok emlékeit felelevenítve „a békéért és a szenvedések enyhítéséért kifejtett párhuzamosan haladó fáradozásainkról" beszélt. Bár azóta Taylor visszatért Amerikába, az amerikai ügyvivő állandóan jelen van a Vatikánban és a múlt tapasztalatai alapján úgy véljük, hogy ez a kapcsolat nem fog megszűnni, sőt inkább el fog mélyülni. Megemlíthetjük azt is, hogy Spellmann new-yorki érsek, aki egyben az amerikai hadsereg tábori püspöke, egyházi jellegű úton volt Rómában is. A felcsigázott közvélemény, ismerve az érsek és Roosevelt elnök szoros kapcsolatait, talán túlzott jelentőséget tulajdonított ennek az utazásnak. Hogy a pápa és az érsek közötti beszélgetésben milyen politikai természetű kérdések kerülhettek szóba, arra vonatkozóan ma még csak találgatásokra vagyunk utalva.

A pápaság és az angolszász világ kapcsolatainak vázolásánál meg kell említenünk azt is, hogy éppen a fentebb említett érzékenységük miatt a pápa csak ritkán szokott közvetlenül ítélni, vagy közbelépni őket érintő kérdésekben és egyházpolitikai ügyekben. A Szentszék várakozó és nem a pillanatnyi eredményeket leső magatartása főleg abban leli magyarázatát, hogy nem akarja egy esetleg türelmetlen és elhamarkodott cselekedetével megzavarni azt a lassú, de állandóan Róma felé irányuló közeledési folyamatot, amely az angol és amerikai világ egyes köreiben tapasztalható. Hozzá kell tennünk azt is, hogy maguk a katolikusok is sokkal önállóbban gondolkodnak és nem szívesen fogadnak el politikai útmutatásokat. Az Egyházhoz legendás hűséggel ragaszkodó írektől, az angolszász világban a katolikus szellem első sorban álló képviselőitől származik a híres szállóige „We will take our religion from Rome but our politics from Home". Politikai irányítást már csak azért is nehéz lenne nekik adni, mert a legkülönbözőbb pártokon helyezkednek el. Vallási kérdésekben azonban Róma tekintélye mindenek felett áll és hitéletük, iskolaügyük, karitatív munkájuk szervezettsége valóban elismerésre méltó. Ősi egyházi keretek, mint pl. a plébániai élet náluk egészen új és életerős tartalmat nyert. Egyházi intézményekért, missziókért hozott anyagi áldozatok terén vezetnek. Érthető, hogy Róma nagy befolyást juttat nekik nemcsak a kúria hivatalaiban, hanem a bíborosi kollégiumban is. Az angol-szász világ és a Vatikán viszonya a missziós területeken is olyan kérdéseket vet fel, amelyek ismét világtávlatokat nyitnak meg előttünk.

A missziók és elsősorban a Távol-Kelet ügyei foglalják el az Egyház gondoskodásának nagy részét. Sokáig azt hittük, hogy a kereszténység valahogy Európa népeinek sajátos tulajdona és legfeljebb szánalomból kell segíteni a pogány népeken. A pápák azonban gondoltak arra, hogy egy új Európa mellett új Amerika és új Ázsia is kialakulóban van. Róma szerepe ismét világjelentőséget nyer, hiszen az ő feladata, hogy távoli földrészek népeinek tovább adja azt, ami a legszebb és legtisztább európaiság és Krisztus szellemében megteremtse a lelki kapcsolatokat az egymással idegenül szembenálló világrészek között. Megrendítő szimbolikus jelentőséget lehet tulajdonítani annak az eseménynek, amit XII. Pius trónralépő enciklikájában az egész világgal tudatott, hogy 1939 október utolsó vasárnapján, Krisztus Király ünnepén 12 bennszülött papot szentelt püspökké az Apostolfejedelmek sírjánál. Tette sokban hasonlít Nagy szent Gergely jövőbelátó intézkedéseihez. A nagy pápa, akit méltán nevezhetünk az utolsó rómainak, fájó szívvel látta, mint süllyednek el a népvándorlás árjában a birodalom roncsai és megértjük, ha lelkét megejtette a világ közeli végének gondolata. Mégis rendíthetetlen hittel és páratlan tetterővel küldte szét misszionáriusait a fiatal germán népekhez és így vezette át az Egyház

hajóját egy új világba. XII. Pius szerepe is ehhez hasonló. Az Egyháznak távoli földrészeken, idegen népek között is kell terjednie, de nem jövevény európai hittérítők, hanem bennszülött papok és püspökök munkája által ereszt gyökeret az Egyház fája számunkra idegen kultúrák talajában. S itt is történtek olyan események, amelyek feljegyzésre méltók és mutatják az Egyház jövő fejlődésének irányát.

A mostani világháború diplomáciai eseményei során méltán keltett feltűnést a hír, hogy a Távol-Kelet vezető nagyhatalma Japán is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szentszékkel és 1942 március 26-án Ken Harada személyében, aki eddig a Népszövetség különböző bizottságaiban dolgozott, majd a francia kormánynál képviselte hazáját, nagyköveti rangban megbízottat küldött a pápához. Nyilvánvalónak látszik, hogy mikor a távolkeleti háború kitörésével Japán összeütközésbe került az angolszász hatalmakkal, szükségessé vált, hogy ő is megteremtse a diplomáciai kapcsolatokat a Vatikánnal, hiszen neki is fontos, hogy a pápaságot megfelelő módon informálja érdekeiről és a katolikus világ előtt igazolja a kereszténységgel szemben követett magatartását. Gondolhatunk arra is, hogy Japán immár több esztendeje áll hadban Kínával, amelynek hadseregét a katolikus Csangkaisek tábornok vezeti. De nemcsak a japán külpolitika érdekei kívánták meg a pápával való állandó érintkezés megteremtését, hanem a Fülöp-szigetek elfoglalásával japán uralom alá került több milliónyi katolikus jelenléte a birodalomban eloszlathatta azokat a belpolitikai nehézségeket, amelyek eddig útjában álltak a vatikáni követség létesítésének. A japán kormány részéről a világháború után állandó közeledést lehetett tapasztalni Róma felé. A pápaság tulajdonképen 1919-ben került először diplomáciai érintkezésbe a japán kormánnyal, mikor az elfoglalt német gyarmatok misszióinak kérdésében folytattak tárgyalásokat. A japán kormányt ezeken a tárgyalásokon a nemrég elhúnyt, hitvalló katolikus Yamamoto, — akkor még sorhajókapitány, tengerészeti attasé, — képviselte, akiből azóta a japán flotta vezető admirálisa lett. Ugyancsak ő volt az, aki 1921-ben az Európába utazó Hiro Hito trónörököst 16 főnyi kíséretével, köztük Kan-in herceggel, a császár testvérével együtt a Vatikánba is elkísérte. Fölmérhetetlen jelentőségű volt ez a látogatás, mert a Tenno ekkor ismerhette meg közvetlen közelről a katolicizmus világraszóló szervezetét és másként ítélhetett róla, mint az otthoni csekélyszámú hívősereg alapján. A jó hatás mutatkozott is, mert a rövidesen uralomra került császár igen nagy ünnepélyességgel fogadta a Tokioba küldött apostoli delegátust. A szívélyes kapcsolatok további elmélyítésének volt a jele, hogy a kormány már 1923-ban felvette a költségvetésbe a vatikáni követség előirányzását is. Azonban a parlamenti vitában az ellenzék, nem vallási, hanem pártpolitikai okok miatt a javaslatot megbuktatta. Annyi eredménye

mégis volt, hogy a tárgyalások során a vezető politikusok közelebbről megismerkedhettek a katolikus vallással és sok félreértés tisztázódott. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a pogány intelligencia egy jó része katolikus főiskolán nevelkedett és ha nem is keresztelkedett meg, tisztelettel adózik a szigorú katolikus erkölcsi eszménynek.

Ha az első kísérlet nem is járt eredménnyel, a Szentszék és Japán kapcsolatai a továbbiakban is barátságosan alakultak. Mély hatást keltett, hogy az 1923-as hatalmas földrengés áldozatain adományaival a pápa is segített. További jelentős lépés volt a püspöki székeknek japán papokkal történő betöltése, úgy hogy ma a japán katolikus egyház teljesen bennszülött hierarchia vezetése alatt működik. A katolikusoknak súlyos lelkiismeretbeli nehézségét oldotta meg Rómának 1936-ban hozott határozata, amely Konfucse képe előtt való tiszteletnyilvánítást és az ősök tiszteletét nem vallásos szertartásnak, hanem polgári jellegű tiszteletadásnak nyilvánította azon az alapon, hogy Japánban a pogányság ma már nem államvallás. (Hasonló határozat könnyítette meg a kínai missziók helyzetét.) XII. Pius a japán császári ház fennállásának 2600 éves jubileuma alkalmával üdvözölte a Tennot, Japán pedig 1941-ben a katolikus hitet mint törvényesen elfogadott vallást ismerte el. Igy került sor Macuoka külügyminiszter vatikáni látogatására 1941 tavaszán, majd a hivatalos diplomáciai kapcsolatok felvételére.

Rá kell mutatnunk arra, hogy midőn a Távol-Kelet legnagyobb katonai hatalma, az ázsiai népek szellemi irányítását is döntő módon befolyásoló nagy nemzet közvetlen kapcsolatba került az Egyház fejével, akkor szellemi élete során bizonyos értelemben válaszútra érkezett ő is. Mikor a Vatikánban újra megjelent a Felkelő Nap országának követe, visszaemlékezhetünk a történelemből arra a jelenetre, midőn 1585-ben három japán uralkodó követei ünnepélyes konzisztórium keretében adták át megbízólevelüket XIII. Gergely pápának. Az újonnan felfedezett világ meghódítására merész missziós terveket kidolgozó pápa előtt nagyszerű remények és biztató kilátások tárulhattak fel. A szép reményeket azonban a rövid idő múlva kitört üldözés vihara mind szerte foszlatta. De, hogy Istennek terve volt a japán nemzettel, megmutatta, hogy nem engedte egészen megsemmisülni az első magvetés gyümölcsét, hanem szinte csodával határos módon megőrizte az első katolikus japánok maradékát egy keresztény újjáéledés számára. S most, mikor a történelem szinte megismétlődni látszik, gondoljunk arra, hogy az események csak látszólag térnek vissza, mert mindig más értékkel és súllyal jelentkeznek a történelemben. A diplomáciai lépéseken túl, az államérdek követelményein felül a pogányságnak ma már csak holt és üres emlékeit őrző japán szellemiség útja, ha végére akar járni az élet minden kérdésének, nem vezethet máshoz, mint Krisztus földi helytartójához.

Európai szemmel nézve a Szentszék részéről a pápai politikának új utakra való lépését jelző cselekedet volt a japán követ küldésének elfogadása és valóban új távlatokat nyit meg számunkra. Gondolnunk kell arra, hogy eddig a missziós területeken, Közel-Keleten és Távol-Keleten egyaránt az Egyház érdekeit egy európai nagyhatalom, régi jogok alapján Franciaország védte. A védnökségnek voltak előnyei, de nagyon sokszor a védnökséget gyakorló nagyhatalom politikai érdekei érvényesültek egyházi ügyek rovására. Igy Közel-Keleten Törökország ismételten fel akarta venni a diplomáciai kapcsolatokat Rómával, de 1892-ben Ausztria, 1898-ban Franciaország és az első világháború alatt Anglia tiltakozása hiusította meg. Távol-Keleten a kínai kormány már 1866-ban kérte a nuncius kiküldését, 1918-ban pedig már ki is nevezte nagykövetét a Szentszékhez, de mindkét esetben Franciaország közbelépése gátolta meg a diplomáciai kapcsolatok létrejöttét. A pápa kénytelen volt engedni, mert az Egyháznak európai érdekei akkor még nagyobb súllyal estek latba és nagyobb bajok elkerülése végett eltűrte ezeket az illetéktelen beavatkozásokat. Átmenetileg úgy segített a helyzeten, hogy apostoli delegátusokat nevezett ki, akik diplomáciai jelleg nélkül, de közvetlenül érintkeztek a kormányokkal. Japán lépése meghozta azt az eredményt, hogy rövidesen utána Csungking-Kína is elküldte követét a pápához. Várni lehet, amint a szállongó hírek mondják, hogy Törökország is felállítja vatikáni követségét. Kitűnik mindebből, hogy a mai nemzetközi helyzetben az Egyház nemcsak egyre jobban megszabadul egyes európai hatalmak gyámkodásától, hanem mindinkább kibontakozik a földi politika érdekeinek szövevényéből is. Közvetlen érintkezést keres valamennyi néppel és erőit a nemzetközi életben is elsőrendű hivatásának, vallási missziójának megerősítésére használja fel.

A pápa szemei előtt azonban nemcsak az Egyház, hanem az egész emberiség jövőjének távlatai is megnyílnak. Milyen lesz a jövő, amit az erő és politikai hatalom fog meghatározni, vagy jobban mondva meg fogja-e találni az erősebb hatalom azt a szellemet és alapot, amelyen egyedül épülhet föl egy új világ. „Hagyjuk a múltat és fordítsuk tekintetünket a jövő felé, amely a világ hatalmasainak ígéretei szerint — a jelen véres ellenségeskedések megszűntével — az igazság és a jólét alapjain újjárendeződik" — int minket maga XII. Pius első enciklikájában. S rögtön fölveti a kínzó kérdést: „Ez a jövő valóban más és jobb is lesz? E háború végén a békeszerződéseket az igazság és a mindenki iránt való egyenlőség fogja sugallni, az a szellem, amely szabaddá tesz és megbékít, vagy a régi és az új tévedések siralmas megismétlése következik ismét? A tapasztalat azt mutatja, hogy határozott változást kizárólag a háborús összetűzésekből és azok végső befejezéséből remélni — hiábavaló gondolat. A győzelem órája annak, aki magához ragadja, diadalt jelent; de egyszersmind a kísértés órája, amelyben

az igazság angyala küzd az erőszak ördögével; a győző szíve megkeményedik, a mérséklet és a messzebbre tekintő bölcseség gyengeségnek és a lélek erőtlenségének tűnik fel előtte. Azonkívül a nép lelkének felkorbácsolása, amelyet annyi sok áldozat és eltűrt szenvedés eredményezett, gyakran azok szemeit is elhomályosítja, akik az elkövetkezendő dolgokért felelősek; ezek gyakran bedugják füleiket az emberiesség és az egyenlőség figyelmeztető szavára, amelyet elhallgattat az a kiáltás: „vae victis", jaj a legyőzötteknek! Ezért az ily körülmények között született határozatok, békeszerződések, az elintézendő ügyek megítélése igazságtalanság az igazságosság köpönyege alatt."

A jövendő békéjét a hatalom és erő fogja diktálni, mint eddig is mindig. De hogy valóban új és jobb világ jöjjön el, az elsősorban erkölcsi probléma. Ezért szól a pápa ismételten a világ lelkiismeretéhez. Az egyoldalú propaganda és feneketlen gyűlölet zavarában megszédült embereket vissza akarja vezetni a keresztény erkölcs és isteni eredetű természetjog tételeinek megismeréséhez. Mikor nyilatkozatok és alapokmányok jelennek meg az eljövendő világrendről, hogy a népek közvéleményében hangulatot keltsenek, a pápa tanítói hivatalából folyó kötelezettségének tartja, hogy kihirdesse az egész világ előtt a keresztény nemzetközi rend alapelveit. Három háborús esztendő karácsonyán fordult megrázó szózatban a világ lelkiismeretéhez és idézte az emberek emlékezetébe azokat az erkölcsi

elveket, amelyeket elfeledni kultúránk rombadöntése nélkül nem lehet. Öt pontban foglalta össze egy emberi együttélést biztosító nemzetközi rend alapvető feltételeit, amint ezt legrészletesebben 1942 karácsonyán tartott beszédéből idézhetjük:

„Ennek a háborúnak pusztításai sokkal frissebbek, semhogy hozzájuk kellene adni egy meghiusult és megcsalt béke újabb pusztításait.

Annak az új rendnek, amelyet minden nép áhítozva vár e háború megpróbáltatásai és pusztításai után, az erkölcsi törvény megingathatatlan és megváltozhatatlan sziklájára kell felépülnie, amelyet maga a Teremtő nyilatkoztatott ki a természetes rend útján s amit ő maga vésett be kitörölhetetlen jegyekkel az emberek szívébe.

1. Az erkölcsi elvekre épített új rendben nincs helye a szabadság, vagy más nemzetek nemzeti integritása és biztonsága megsértésének, bármekkora legyen is a területi kiterjedésük, vagy a védelmi képességük. Ha kikerülhetetlen, hogy a nagy államok nagyobb lehetőségeik és nagyobb hatalmuk alapján állapítsák meg az utat a gazdasági csoportok felállítására maguk között s a kisebb és gyengébb nemzetek között — nem kevésbbé elvitathatatlan ezeknek a kisebb népeknek a joga politikai szabadságukhoz, semlegességük sértetlen fenntartásához az államok közötti konfliktusokban, a természetjog és a nemzetközi jog szerint, mert csak ilyen módon érhetik el a közjót és saját népük anyagi és lelki jólétét.

2. Az erkölcsi elvekre épített új rendben nincs helye a nemzeti kisebbségek elnyomásának; sem a kulturális és nyelvi sajátosságaik nyílt, vagy csalárd elnyomásának, sem gazdasági tehetségük megakadályozásának és megszorításának, sem pedig természetes szaporodásuk korlátozásának, vagy megszüntetésének. Minél következetesebben tiszteli egy állam megfelelő szerve a kisebbségek jogait, annál biztosabban és hatásosabban megkövetelheti annak tagjaitól a többi polgárokéval közös polgári kötelességek teljesítését.

3. Az erkölcsi elvekre épített új rendben nincs helye azoknak az önző számításoknak, amelyek csak arra törekednek, hogy megkaparintsák a gazdasági forrásokat és közhasználatra szolgáló nyersanyagokat oly módon, hogy a természettől kevesebb előnyben részesített nemzetek kizárva maradjanak abból. Ebből a szempontból a legnagyobb vigasztalásunkra szolgál látni, hogy elismerik a szükségességét annak, hogy a föld javaiban mindenkinek osztozkodnia kell; s hogy ezt elismerik azok a nemzetek is, amelyek ennek az elvnek mai gyakorlata szerint azok kategóriájába tartoznának, akik „adnak" és nem azokéba, akik „kapnak".

4. Az erkölcsi elvekre épített új rendben nincs helye — ha egyszer a fegyveres konfliktus legveszélyesebb gyújtópontjai ki vannak küszöbölve — sem a totális háborúnak, sem pedig a féktelen fegyverkezésnek. Nem szabad többet megengedni, hogy egy világháború szerencsétlensége gazdasági és társadalmi romlásaival, erkölcsi eltévelyedéseivel és zavaraival harmadszor is rázúduljon az emberiségre.

Megfelelően annak a mértéknek, amelyben a lefegyverzés fog végbemenni, mindenki számára tisztességes, hatásos és megfelelő eszközöket kell megállapítani, hogy érvénybe léptessék a „pacta sunt servanda — az egyezményeket meg kell tartani" elvét s annak élő és erkölcsi funkcióját, mely az államok jogi kapcsolataiban megilleti. Ez az elv, mely már a múltban is aggodalmat keltő válságokon, letagadhatatlan töréseken ment keresztül, szinte gyógyíthatatlan bizalmatlansággal találkozott a különböző népeknél, illetve azok vezetőinél. Hogy a kölcsönös bizalom helyreálljon, olyan intézményeket kell teremteni, amelyek megszerezvén maguknak az általános tekintélyt, odaszentelhessék magukat annak a legnemesebb hivatásnak, amely egyrészt garantálja az egyezmények őszinte végrehajtását, másrészt a jog és méltányosság elvei szerint elősegíti azok megfelelő revízióját.

5. Az erkölcsi elvekre épített új rendben nincs helye a vallásüldözésnek és az egyházüldözésnek. Csak a személyes és transcendens Istenbe vetett élő hitből árad az a hamisítatlan és ellenálló erkölcsi erély, amely az élet egész folyását rendezi.

A szociális kérdést illetőleg, mely a háború végezetére még akutabb lesz, elődeink és mi magunk is jeleztük már a megoldás módozatait; ezeket az elveket végre lehetne hajtani a maguk teljességében és

teljes társadalmi eredménnyel járnának, ha az államférfiakat és a népeket, a munkaadókat és a munkásokat az egy, személyes, törvényhozó és ítélő Istenbe vetett hit vezérelnének, akinek cselekedeteikről számadással tartoznak. Innen van az, hogy a hitetlenség, amely lázadást üt Isten, a világegyetem rendezője ellen, a legveszélyesebb ellensége minden igazságos új rendnek, míg viszont minden igaz istenhívő annak segítője és védője.

Megmagyarázhatatlannak tartjuk, hogy egyes vidékeken megalázó rendelkezések zárják el az útját a keresztény hit meghirdetésének, mialatt tág és szabad utat engednek annak a propagandának, mely az Egyház ellen küzd: kivonják az ifjúságot a keresztény család áldásos befolyása alól, mint ahogy kivonják az Egyház befolyása alól és krisztusellenes szellemben nevelik fel, meggyökereztetve az ifjú lelkekben a kereszténységellenes fogalmakat, elveket és gyakorlatokat, így téve nehézzé és zavarossá az Egyház munkáját a lelkipásztorkodásban és a jótékonykodásban; csupa olyan rendszabályok, amelyek nemhogy enyhültek, vagy megszűntek volna a háború folyamán, hanem több szempontból még elmérgesedtek."

A tájékozatlanság káoszában vergődő emberiség felvilágosítására, a hívők megerősítésére és minden békességre törekvő jóakaratú ember meghívására mondta el a pápa ezeket a beszédeket. A pápa beszédében foglalt Öt Pont örök kérdésekre felel és végtelen távlatokra mutat. S ezek a tételek nem

egy régi, elavult rendet akarnak megőrizni, vagy egy letűnt világot visszahozni, hanem egy olyan új világrend alapelveit nyújtják, amely az emberiség előtt mindig, mint a szebb jövő képe lebeg. Feltárja A Vatikán békepolitikájának szellemét, amelynek állandó jelszava: Opus justitiae pax!

PÉTER HALHATATLAN

Páter Bangha római utinaplójában megkapó érdekességgel írja le, mint kereste és hogyan találta meg Róma lelkét, ami tudat alatt mindenkit megragad, hódolásra és az Örök Város szinte szenvedélyes szeretetére késztet. Első útja a San Pietroba vezetett, majd leborult Szent Pálnak, a nemzetek apostolának sírja előtt, misézett Loyolai szent Ignác koporsója felett és még mindig nem találkozott Róma lelkével s csak egy-egy vonást tudott felfedezni az Örök Város felemelő arcán. Folytatta felderítő útját a katakombákban és megcsapta lelkét a kételkedők által csak „legendának" tartott igazságok bizonyossága. Volt a Kolosszeumban és újra átélte a pogány impérium ellenmondást nem tűrő, a világot vasigába szorító hatalmának vérben tobzódó megnyilatkozásait. A véráztatta kőtömbök, az Ágnesek és Ceciliák sírjai, mintha azt mondták volna neki, hogy Róma titka a vértanúság végső diadala a pogányság és kereszténység örök versengésében. Azt is megértette, hogy az ellenmondás és hazugság soha sem hallgat el az apostolsírok és katakombák körül:

a kereszt, amely magasabbra emelkedett és nagyobb világot hódított meg, mint a római sas, mégis botrány és ostobaság marad a századok végezetéig. A Magistra Vitae a császárok palotáinak romjai fölött, elismételte neki a történelmi igazságszolgáltatás nagy leckéjét, amely a föld gőgös urait szerénységre, a hívőt pedig az isteni gondviselésbe vetett bizalomra tanítja. De úgy érezte, hogy a titokra éhes lelkét még ez sem elégíti ki.

S aztán egyszer egy este megtalálta Róma lelkét. A Monte Celioról jövet a San Giovanni e Paolo temploma előtti téren leplezte le arcát előtte a titok. A kis téren, ahol szent János és Pál vértanúknak az ötödik századból épült temploma zárja le a tér egyik oldalát, a másikon pedig Dolabella konzul vízvezetékének épenmaradt boltívei nyúlnak át az út felett. A bensőséges hangulatú téren a legmodernebb talán a Villa Celimontana XVIII. századból való díszes barokk bejárata. S mikor a Páter megszólalt, hogy milyen régi a templom tornya, társa, egy középkori történész kijavította, hogy itt ez a torony egészen új, mert csak a tizedik századból való. S ezen a helyen, ebben a pillanatban lett előtte világos, hogy Rómában egy évezred nem számít sokat. Hiszen a San Giovanni e Paolo tornya ezer évvel öregebb, mint az előtte játszadozó gyermekek, de viszont ötszáz évvel később épült, mint maga a templom alapja és ezer évvel fiatalabb, mint az út felett hajló vörös boltívek. Sőt a Laterán előtt álló obeliszk még ezerötszáz évvel öregebb, mint a római konzul által Krisztus után 10-ben épített vízvezeték fala. Róma igazán örök város, mert benne minden együtt van: a napisten háromezerötszázéves oszlopa, a római konzul kétezredéves fala, az ezeresztendős campanile. Az ezredévekre visszanéző múlt emlékeinek tövében járnak kíváncsi turisták vagy játszadoznak göndörfürtű, kerekarcú kis olasz gyermekek. Róma titka, hogy itt megállt az idő. Róma arcának alapvonása az örökkétartó jelen és aki beletekint ebbe az arcba, az örökérvényű gondolatokat olvashat le vonásairól.

Mommsen írta, hogy Rómában senki sem vonhatja ki magát egy örök gondolat hatása alól és van itt valami, ami a hidegszívű és kétkedő modernek lelkét is állandóan fojtogatja és mindenkit térdhajtásra kényszerít. Az Örök Városban véges és múlandó dolgok, sírkövek és tűnő korok között a végtelenség fuvallma kapja meg a szívet és mintha az örökkévaló, változatlan Isten tulajdonságai nyúlnának le a földre. Van nagyon sok gyarló és emberi vonás Szent Péter sírja körül, de mégis mintha itt fogható alakban meredne ki az idők áramló tengeréből az örökkévalóság sziklája. Itt nincs elmúlás, mert csak az tűnik el, ami emberi és romlandó falai között. Sokkal nagyobb bajokat is látott már ez a város, mint aminőket mi csak elgondolni tudunk és túlélte valamennyit. Itt minden az időfelettiség és végtelenség méreteihez van szabva: ez Rómának, ennek a csodálatos városnak a lelke és titka.

A világegyház hatalmas tevékenységéből és Róma küldetéséből csak egy részt akartunk az olvasó szeme elé tárni, de ebből is megragadhatott minket azoknak a nagy eszméknek lenyűgöző ereje, amely a Vatikán békepolitikájából megnyilvánul. A pápa politikájának lelkét is a halhatatlanság szelleme élteti. Ami felébredt a pogány Róma hivatástudatában, az valóság lett a keresztény Róma krisztusi küldetésében.

Csodálatos fordulatokat szemlélhet, aki a pápaság és a világ kapcsolatait feljegyzi. Hány hatalmas birodalmat látott már a világ összeomlani, a történelem korszakalkotó nagyjait az ismeretlenségben eltűnni, de „egy alak nem tűnt el: a pápa, ez a fehérbe öltözött aggastyán, aki sohasem hal meg, vagy amint mások mondják: aki mindig visszatér". (Macaulay). A mi mondanivalónk pecsétje is az a gondolat lehet, amit egy katakombai felirat igazán lapidárisan így fejezett ki: Petrus non moritur... Péter halhatatlan, hiszen vele van az örökkévalóság ura egészen a világ végezetéig.

Ezt kell szem előtt tartanunk, ha felelni akarunk arra a kérdésre, amit aggodalommal vagy gyanakvással, de mindig fel szoktak vetni: milyen politikát űz a pápa, merre vezet a Szentszék tájékozódásának útja? Az embereket mindig izgatja az orientáció kérdése, hiszen az egyes ember soha sem érezheti magát eléggé erősnek és másnál keres magának támaszt. A politika mestersége éppen abban áll, hogy a helyes oldalon való helyezkedést találja el valaki

és ahhoz kapcsolja saját ügyének biztonságát. Orientációk keresése, kapcsolatok felvétele vagy elejtése, érdekek harmonikus kiegyenlítése jelentik az emberi politika és diplomácia tudományának művészetét.

A Vatikán magatartásában éppen politikája szellemének időfelettiségéből következően ebből nincs semmi sem. Ha kérdezzük merre halad az útja, akkor csak egyetlen felelet lehetséges: az örök cél felé, amely irányban az Egyház útja vezet. Az örök elvek szabják meg tevékenységének irányító gondolatait, új orientációkra nincs szüksége.

S mégis a Szentszék örök gondolatok szerint tájékozódó politikájának is vannak földi vonatkozásai. Érintkezésbe kerül kormányokkal, diplomáciai kapcsolatokat vesz fel, egyezményeket köt, de mindezt a keresztény igazságok örök fundamentumára építi. Mindent a cél: a lelkek üdve és az Egyház lelki érdekei szerint mér le. A politikai rendszerek forgatagában szentignáci indifferenciával áll: minden közömbös számára, csak a cél, ami felé isteni rendelés irányítja, egyedül ez a fontos. Ezért nem ejtik meg egyes politikai rendszerek csábító előnyei és nem okoznak neki kétséget egy másik mélyén rejlő fenyegető veszélyek sem. Egyformán tárgyal mindenkivel, tudja, hogy nem elméleti rendszereken, hanem embereken múlik a politika világnézeti problémáinak megoldása.

A pápaság békepolitikája és egész diplomáciai tevékenysége végeredményben azon krisztusi pa-

rancs alapján történik, amellyel az Üdvözítő elküldte tanítványait a föld minden népéhez. S ezért kötelessége is a pápának, hogy felvegye és ápolja a kapcsolatokat valamennyi néppel. A diplomácia is csak egyik eszköze annak, hogy minden nép lelkéhez közelebb hozza Krisztus tanítását és kegyelmét. Küldetése pedig emberekhez szól, akiknek örök hivatásuk van és akikben kiolthatatlan lelki igények élnek. Ezért marad örökre időszerű a Vatikán politikája, mert olyan elveket hirdet és olyan igazságokat képvisel, amelyek minden kor emberének boldog és kiegyensúlyozott, nemcsak keresztény, de igazán emberi életét is biztosítják. Nemcsak maguk az emberek figyelnek fel mindig a pápa szavára, de a politikai rendszerek és ideológiák is hozzá jönnek és döntésre hívják fel. Éppen a legújabb időkben láttuk, hogy a Szentszék ki akarta vonni magát a nemzetközi politika szövevényeiből és mégis most került bele a legsúlyosabb világnézeti ellentétek és politikai küzdelmek középpontjába. A politika hiába nemcsak földi mesterség vagy emberi tudomány, hanem erkölcsbe torkollik és világnézeti megalapozást kíván. Erkölcsi problémát, világnézeti kérdéseket megoldani pedig vagy csak megvitatni is Róma kikapcsolásával lehetetlen.

Az emberiség sorsdöntő órájában tehát ne azt kérdezzük, hogy merre halad a pápa és milyen irányt vesz a Vatikán politikája, hanem inkább azt a kérdést vessük fel aggódva, hogy merre halad a világ? Milyen irányt vesz az emberiség útja és hogyan fog

találkozni Krisztus igazságával, amelyet a Vatikán változatlanul képvisel. Az Egyház helyzete tagadhatatlanul súlyos. Igaz, hogy benső életében szabadabb mint bármikor és ma a földön élő 400 millió katolikust eltéphetetlen szálak fűzik Rómához. Nemzetközi jelentősége diplomáciailag elismert és tekintélye a szellemi világban magasan áll. Mégis hatalmas erők sorakoztak fel ellene. A világ népeinek világnézetileg is ellentétes két táborra szakadása a katolikusokat is megosztja lelkileg. Mindezekkel a múló jelenségekkel szemben a pápaság örök ifjúságát és a földi hatalmakkal szemben való felsőbbségét állíthatjuk. Mindig csak később és igazán az örökkévalóság távlatában tűnik ki, hogy mi volt a világ mozgalmaiban örök érték, amit az emberiség gazdagítására rendelt az Isten. Igy tudjuk megérteni és végigelmélkedni, amit Macaulay protestáns létére a pápaságról írt. Soha sem voltak enynyire aktuálisok és megszívlelendők ezek a sorok, mint éppen most:

„Nem volt, nem is lesz ezen a földön soha embernek oly politikai alkotása, amely annyira érdemes a tanulmányozásra, mint a római katolikus Egyház . . .

A legbüszkébb királyi házak is mintegy csak tegnapiak, a római pápák sorozatához hasonlítva . . .

A pápaság fennmaradt, de nem hanyatlásában, sem mint régiség, hanem élettel és ifjú erővel teljesen. A katolikus Egyház most is elküldi a föld legtávolabbi határaira éppoly buzgó hithirdetőit, mint

azok voltak, akik Ágostonnal együtt Kentben partra szálltak. Ma is ellenáll az ellenséges királyoknak ugyanazzal a lelkülettel, mint Leo ellenállt Attilának. Fiainak száma nagyobb, mint bármilyen más korban volt. Az új világban szerzett hódításai bőven kárpótolták az óvilágban szenvedett veszteségekért...

Semmi jel sem mutat hosszú uralmának végére. Látta az összes most létező kormányok kezdetét és biztonsággal mondhatjuk, hogy arra hivatott, hogy azoknak végét megérje. A múlt században annyira megalázták a pápaságot, hogy az emberek azt hitték, hogy utolsó órája ütött. De nem jött el a vég. Az anarchia napjai elmúltak, új uralkodóházak, új törvények keletkeztek és mindezek közepett a régi vallás újjászületését ünnepelte.

Az araboknak van egy mondájuk, amely szerint a gizehi piramist még a vízözön előtt uralkodó fáraók építették és hogy az emberi művek között ez volt az egyedüli, mely a vizek árjának ellenállott. Ez a pápaság képe! Úgy tetszik, hogy eltemette már a nagy víz; de mikor a vizek lefolytak, megint csak napfényre került. A hollandindiai társaság elmúlt, Velence nagy tanácsa, a régi svájci szövetség, a Bourbonok családja — mind elpusztultak, de a római egyház mindig csak ott áll a helyén. Nagy és tekintélyes volt, mielőtt a szászok lábukat Britannia földjére tették volna, vagy mielőtt a frankok átlépték a Rajnát. Tekintélyes volt, amikor a görög ékesszólás virágzott Athénben és növekedni fog ere-

jében akkor is, amikor majd a késői jövő egyik századában egy újzélandi utazó leül a hatalmas puszta-ság közepett a Themse hídjának egy megpattant ívére, hogy a Szent Pál templom romjait szemlélje."

Macaulay gondolataival zárjuk a pápaság békepolitikájáról és nemzetközi helyzetéről szóló fejtegetéseinket. S amint gondolatban Rómába mentünk, hogy onnan szemléljük a világ eseményeinek kavargó árját, most lélekben elbúcsúzunk az Örök Várostól. Keresztény és magyar lélekkel búcsúzunk és ezért gondolatban két sír előtt állunk meg, ahol oly élmények fakadnak számunkra, amelyek vigasztalnak és eligazítanak a mai nagy világválságban s nemzetünk sorsán aggódó lelkünket felemelik egy biztatóbb világba.

Először a Szent Péter templomba zarándokolunk el, ahol a pápasírok mint az egész egyháztörténelem kőbevésett emlékei megidézik azt a szellemet és világot, amelyben egy Nagy szent Leo, XIII. Gergely vagy X. Pius éltek és Krisztusért dolgoztak. Körútunk végén megilletődött lélekkel állunk meg a keresztelő kápolna közelében az egyik legújabb emléknél, XV. Benedek pápa sírjánál. Az Egyházat oly rendkívüli nehéz időben kormányzó pápa nagyságát nem a barokk-stílus gazdag és érzelmeket fakasztó pompájával, sem pedig az újklasszicizmus hideg, de mégis magas gondolatainak formáival fejezte ki a művész. Nem a világ felett álló főpapság fennkölt hatalmát, hanem a térdre hulló és kezét imára kul-

csoló pápa arcvonásain az egész emberiség gondjának terhét magán viselő emberi nagyságot akarta megjeleníteni. Nincs még egy ilyen mélyen emberi és hozzánk oly beszédes nyelven szóló síremlék, mint az imádkozó diplomata-pápának, XV. Benedeknek a szobra.

A pápa imádkozik... Valamennyi elődjének ez volt a programmja és most is ezt teszi az utódja. A pápa imádkozik, mert tudja, hogy világok omlásában az imádság a lélek fenntartó ereje. XV. Benedek imára kulcsolt keze hitvallás a szellem magasabbrendűségéről és mintha elődjének, III. Jánosnak a Szent Apostolok templomára írt felíratát ismételné, hogy hitvány korban is fennkölten, a pápa nem hagyja eltemettetni magát az összeomló világ romjai alá.

Az imádkozó főpap örök szimboluma a pápaságnak. Mintha élne a szobor, mert Krisztus földi helytartója most is imádkozik és az imádság keresztes-hadjáratára hívja a népeket. Nemcsak a világrengés áldozataiért száll imája, hanem XII. Piusnak gondterhelt arcáról és imádkozó alakjáról az Egyház jövendő nagy gondját és hatalmas feladatát olvashatjuk le. Mert az Egyház nemcsak a mára gondol, mint a megriadt ember, hanem elsősorban a jövőre és a békét akarja megnyerni. Egyszer ugyanis vége lesz a háborúnak, elcsendesülnek a harcmezők és kitisztul az ég. Újra tavasz lesz és ott, ahol a halál aratott, ismét frissen fog hajtani az élet. A természet ősi erői életre kelnek, a föld felett azonban örök változatlanul maradt az ég és a megújult világot ismét a Léleknek kell átjárnia. Az ember azonban más lesz, hiszen eddig mindenki legyőzötten, kifosztva és még súlyosabb kételyektől marcangoltan jött vissza a háborúból. Hányszor bizonyultak hamisnak eszményei és hiú ábrándnak a világ megtisztulása. S itt nyílik meg az a hatalmas építő és nevelő feladat az Egyház számára, ami örökre időszerűvé és szükségessé teszi a szerepét. Szükségünk van az imádkozó pápára a háború fergetegében, hogy kibékítsen minket az Istennel, de még nagyobb szükségünk van az imádkozó főpapra, aki újra megtanítja a népek csaáldját közös imádságra. S ez hiányzik a legjobban. Ha egyszer már megtörtént a háború véres operációja, lesz-e valakinek az a kétségbeejtő bátorsága, hogy összevarrja újra a friss sebet anélkül, hogy előbb eltávolítaná a romlás mérgét? A háborút lezáró nemzetközi jogi rendezésektől aligha lehet várni, hogy eltűntesse a lelkekből a bajok gyökerét és teljesen meggyógyítsa a háború okozta lelki sebeket. Szellem és lélek kell ahhoz, hogy a népek közelebb kerüljenek egymáshoz. Amióta az emberek elfelejtették a közös imádság anyanyelvét, azóta akármennyire szomszédokká is tette a technika és kereskedelem a legtávolabbi népeket, lélekben annál nagyobb a szakadék közöttük. Misztikus hittel mindig a szenvedéstől és a kiontott vér áldozatától várták a népek megbékélését és valóban alig van Istennek jobb kötőanyaga, mint a közösen elviselt megpróbáltatás. De az is igaz, hogy csak az imádsá-

gos lélekkel viselt, örök értékek felé tájékozódást kereső szenvedés gyümölcse lehet az igazi béke.

Háborús idők és megpróbáltatások nagy tanulságában kitűnik, hogy az Egyház őrzi minden kincsünket. Rajta kívül mindaz, amit az ember értéknek gondolt összeomlik és veszendőbe megy. Mi sohasem mondtuk, hogy a kereszténység paradicsommá tette a világot, sőt önfeledt korokban mi nem engedtük elfeledni, hogy megmaradt a siralom völgyének. Azonban a keresztény nevelés nagy érdeme, hogy az ember számára a földet lakhatóvá tette.

A mi feladatunk nem az, hogy egyszer s mindenkorra bebiztosítsuk a kereszténység győzelmét, hanem hogy állandóan imádkozzunk, helytálljunk és küzdjünk érte.

Ilyen gondolatokkal távozunk el XV. Benedek sírjától, s ezután magyar lélekkel is búcsút kell mondanunk az Örök Városnak. Ismét egy emlék előtt állunk meg, ahol élmény lehet számunkra mindaz, amit a magyarság Rómának köszönhet. Most mikor leginkább szükségünk van arra az erőre, ami eddig is fenntartotta Krisztus keresztjét a Kárpátok medencéjében, nem szabad elhomályosítani azt az igazságot, hogy amint ezer éven át a kereszténység áldás és jótétemény volt a magyarság számára, most sem lehet átok. Történelmünkre éppen az a jellemző, hogy alig van még egy nép, amelynek sorsában oly elválaszthatatlan egységben forrt volna össze a vallásos érzés és a nemzeti öntudat, mint a miénkben. Legszentebb nemzeti szimbolumaink, ereklyéink

egyszersmind a vallás által megszentelt kincsek is. Történelmünk fordulataiban, mikor a magyarság hivatástudata újabb és újabb értelmet nyert, az Egyház mindig oldalunkon állt. Nemcsak a középkorban, mikor az egyetemes kereszténység szolgálata jelentette a magyar hivatást, hanem az újkorban is, szabadságunk védelmében Róma féltőn, gonddal tekintett ránk és a pápai politikának egyik állandó tétele volt a magyarság támogatása a pogány veszedelemmel szemben. S míg Nyugat magunkra hagyott, a pápa volt az egyetlen, aki meghallgatta segélykiáltásunkat és törekedett több-kevesebb eredménnyel, de ki nem fogyó jóakarattal a magyar nemzetet segítő közös európai akciók szervezésére. Igy éppen azokban a századokban, mikor a népek hangulata Európa-szerte a pápaság ellen fordult, lett nemzetünk hűsége a Szentszék iránt szilárdabb, mint valaha. A magyarság történelmének alakjai között is akadtak gyarló, esendő emberek, de a mi múltunkból hiányzik a Borgia Cézárok típusa. Magyar földön az igazi történeti nagyságok egyben a vallásos életnek is kiváló alakjai voltak. Történeti szempontból tekintve, nálunk lehet a legkevésbbé megalapozott a kísérlet, hogy ellentétet teremtsenek a vallásos és nemzeti érzés között, vagy éket verjenek Róma és a magyarság közé. Ezzel a meggyőződéssel lelkünkben keressük fel az Örök Városnak egyik elhagyatott templomát, hogy magyarságunkban és ezen keresztül hagyományos pápahűségünkben megerősödjünk.

Buzgó zarándokok és kíváncsi turisták ritkán keresik fel és az utikönyvek is szűkszavúan szólnak róla. Csak a művészettörténészek tudják, hogy az Örök Városnak egyik legeredetibb és egész Itáliának egyik legrégibb és egyben legnagyobb körtemploma a Coelius-hegyen, a Celimontana-park mellett fekvő Santo Stefano Rotondo temploma. Belső díszeitől, a falait borító márványlapoktól és mozaikjaitól megfosztva áll most az ötödik századból való szentély, pedig eredeti szépségében a híres ravennai San Vitale pompájával vetekednék. Régen két körhajó fogta körül a hatalmas szentélyt, de amióta V. Miklós pápa lebontatta a külső hajót, azóta nem mutatja azt a felséges hatást, amit egykor a belépőre tett.

Csak olyankor támad itt élet, mikor a magyar Germanikus-kispapok Fájdalmas péntek ünnepén stációt járni jönnek, vagy mikor magyar zarándokokkal telik meg. Hiszen ez Rómának a magyar temploma, amelyet V. Miklós pápa az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek a pálosoknak adott. A Szent Erazmus-kolostornak, ahol a magyar barátok éltek, ma csak a romjai vannak meg, de mikor Magyarországról már többé nem jöhettek pálosok, mert a reformáció idején kihaltak a kolostorok, a nagy kollégiumalapító XIII. Gergely pápa magyar papok nevelésére akart itt intézetet létesíteni. Az önálló magyar intézet sem állt fenn sokáig, de a templom azóta is a Collegium Germanico-Hungaricum birtokában van.

Az első vértanú ősi római templomában magyar zarándokok és germanikus kispapok a mi Szent Istvánunk emlékét is megjelenítik. A legmeghatóbb pillanatok egyike, mikor az elhagyatott szentélyben felhangzik a magyar ének: Hol vagy István király? téged magyar kíván! Joggal idézik fel az ő emlékét is, hiszen amikor lebontották a San Pietro sekrestyéje helyén álló ősi magyar zarándokházat, akkor a pápa ennek a templomnak az oltárát a magyar szentek tiszteletére is szentelte.

Szent királyunkat hívó ének azonban mást is megidéz. A magyar múlt egyik ismeretlen alakja is életre kel előttünk. A pálos atyák csontjai jeltelenül, elszórva porladnak már évszázadok óta a templom melletti kolostor kertjében. Feléjük is száll egy gondolatunk, de nemzetünk sorsáról és hivatásáról legjobban az a sír beszél, amelynél meg kell állnunk. Lászai János apostoli gyóntató emlékét őrzi a főoltár előtt egy díszes faragott kőlap. Hogy ki volt ő, pontosan nem tudjuk és csak töredékes adatokból állíthatjuk össze a magyar renaissance egyik kiváló főpapjának az alakját. Mátyás király rokona. a Szilágyiak és Janus Pannonius nemzetségéből származó humanistánk műpártolását hirdeti a gyulafehérvári székesegyháznak általa emelt remekbe készült északi előcsarnoka. Erdélyben élt és aztán Rómába ment. Hogy magas királyi megbízatás, vagy egyszerűen a szép után vágyódó, a magyarok lelkének idegenbe törő, szomjas kívánsága hajtotta-e oda, — nem tudjuk. Vannak feljegyzéseink arról,

hogy magyar zarandokokat vezetett innen a Szentföldre és hazamenet elkísérte őket egészen addig, míg Itália földjének északi határánál a magas hegyek emelkednek. Itt elbúcsúzott tőlük, mutatva az útat haza, Erdélyország felé ...

Lászai János későbbi életét Rómában töltötte mint apostoli gyóntató s itt halt meg 1523-ban. Láthatta még a letűnő magyar nagyhatalom utolsó alkonysugarát, s ennek az emlékét vitte magával sírjába. Életének tartalmát és annak titkát, hogy mi tartotta fogva szívét az Örök Városban, ékes latin nyelven emléklapjára ebben a megkapó verssorban vésette: „Vándor, ha látod, hogy az, ki a fagyos Dunánál született, most római sírban pihen: ne csodálkozzál: Róma mindnyájunk közös anyja."

A Santo Stefano Rotondoban ez az emlék kapja meg a Rómát járó magyar lelkét. A templomot Simplicius pápa kezdte építeni abban a kilátástalan sötét korban, mikor a barbár Odoaker megdöntötte a nyugati római birodalom hatalmát és Nyugaton letűnt az Imperium utolsó árnya. A sír pedig Mátyás korának neveltjét, a letűnt magyar nagyhatalom emlékét idézi fel. S mindkettőn látszik, hogy emberi alkotások fölött eljár az idő, de Róma lelke megmentette a földi mulandósággal eljegyzett hatalmak minden kincsét. A letűnt római birodalom az Egyház ölén született újjá és ugyancsak mikor úgy látszott, hogy a széttöredezett magyarság egészen elvész a keserű századok viharában, Róma állt mindig a magyarság örök európai és keresztény hivatása mellett, őrizve minden értékét. A magyarságnak is állandóan békeszerző, rendfenntartó szerepe volt a Duna-Tisza mentén és ezt a népet megmenteni volt a Vatikán állandó békepolitikája az egész történelemben. Kelet fiainak kiolthatatlan szomjúsága a Nyugat, ismeretlen tájak, új világok, életet gazdagító kincsek után mindig megnyugodva talált magának otthont Rómában a közös anyánál és megbékélt sorsával a mártírok templomában.

S Róma most is így néz reánk. Mikor a pápának legelső munkatársa, aki azóta Szent Péter trónján ül, maga jött el hozzánk, ezzel a gondolattal üdvözölte nemzetünket. A pápa követe a magyar lélek titokzatos mélységeire és egyedülálló hivatására világított rá, mikor az ország kormányzójának díszebédjén ezeket mondotta: „Ez a nép, amely Keletről jött és lelkében a keleti gondolat tündöklő mélységeit hordozza, anélkül, hogy sajátos jellemvonásait elvesztette volna, naggyá nőtt nyugati földön, amelyet új hazájának választott. Részesült a nyugati civilizációból, megerősödött és megtisztult általa és benne és fokozatosan készült arra, hogy ezzel a civilizációval szemben olyan szerepet töltsön be, amely kegyetlen megpróbáltatások között is bensőleg gazdagította és nemesítette s amely mindig értékes mozzanata marad az európai történelemnek és kultúrának." Igy szólt hozzánk a békeszerző pápai követ és a magyar történelmi hivatásnak ez a nagy tanulsága válik élménnyé Lászai János sírjánál Rómában a Santo Stefano Rotondo templomában.

I R O D A L O M

A pápai diplomáciáról egy régebbi klasszikusnak tekinthető munka *Giobbio: Lezioni di diplomazia ecclesiastica* (Roma, 1899.) c. könyve amelyből a későbbi, főleg a nagyközönség számára készült. *A. Wynen: Die päpstliche Diplomatie geschichtlich und rechtlich dargestellt* (Herder, Freiburg i. Br. 1922.) c. ismertető munkája is merített. Az Egyház és állam viszonyának modern kérdéseit és ezzel kapcsolatos közjogi problémákat legalaposabban *Ottaviani: Institutiones iuris publici ecclesiastici* c. kétkötetes munkája tárgyalja. (Romae², 1936.)

Tekintettel arra, hogy az általunk választott időszak levéltári anyaga még feldolgozva nincs és nem is lehet, csak az általánosan ismert dokumentumokat feldolgozó munkákra vagyunk utalva. Igy a legújabb kor egyháztörténelmét és ezzel kapcsolatban az Egyháznak a nemzetközi életben elfoglalt állását is *J. Schmidlin: Papstgeschichte der neuesten Zeit* háromkötetes nagy munkája ismerteti, amely nagyrészt L. Pastor művét folytatja. (Kösel-Pustet, München, 1934—36.) Hasonlóan az általunk választott időszak egyházpolitikai eseményeit ismerteti és főleg a nemzetközi jogi kérdésekre van tekintettel *Y. de la Brière: L'organisation internationale du monde contemporain et la papauté souverain* című sorozata (Paris, Spes, 1924—1929.) Hasonlóképpen igen részletes és alapos ismertetést nyújt a *Fr. Ritter von Lama: Papst und Kurie in ihrer Politik nach dem Kriege,* (Illertissen, 1925.) sorozatos ismertető leírása az egyes országok egyházpolitikájáról és a pápasággal való kapcsolatairól. Az események ismertetését 1938-ban zárja le *M. Bendiscioli: La politica della Santa Sede* (Firenze, 1939.) című igen világos és élesszemű megfigyelésről tanúskodó munkája.

Igen értékesek az okiratok és pápai nyilatkozatok gyüjteményes kiadásai. Itt főleg *J. Müller: Das Friedenswerk der Kirche in den letzten drei Jahrhunderten* (1598—1917.) című hatalmas munkája említendő, amelyből azonban csak az első kötet látott napvilágot. XIII. Leótól kezdve egészen 1937-ig vezeti a pápai iratok és nyilatkozatok gyüjteményét a Cathedra Petri sorozat *La Patrie et la Paix, Textes Pontificaux* (Declée de Brouwer, Paris, 1938.) *de la Brière* és *Colbach* jezsuita atyák által szerkesztett kötete. Igen értékes és főleg a múltra vonatkozóan a pápaság nemzetközi szerepét ismertető sok adatot tartalmaz *J. ter Meulen* hatalmas, háromkötetes munkája: *Der Gedanke der Internationalen Organisation in seiner Entwicklung* 1300—1889. (Haag, 1917—1940.)

A részletkérdések irodalmára térve a pápaság világpolitikájának tengelyében álló római kérdés problémáiról *Balanyi György* kiváló könyve: *A római kérdés*, (Budapest, 1929.) tájékoztatja a magyar olvasót és ennek kapcsán igen jól ismerteti a Szentszék nemzetközi állását.

A pápaságnak az első világháborúban tett békekísérletéről *Fr. Ritter von Lama* végzett beható kutatásokat, amelyek eredményét: *Die Friedensvermittlung Papst Benedikt XV. und ihre Vereitlung durch den deutschen Reichskanzler Michaelis* (Kösel-Pustet, München, 1932.) című könyvében tette közzé. A Szentszék nemzetközi szerepét francia részről a már említett de la Brière jezsuita atyán kívül *G. Goyau* világította meg, a múltra vonatkozóan *L'Église et la guerre* (Paris, 1934.), a jelenre vonatkozóan pedig a *Papauté et Chrétienté sous Benoit* XV. (Paris, 1922.) című könyveiben. Az egyoldalú háborús pamfletirodalomból megemlíthetjük a sok port felvert *Papst, Kurie und Weltkrieg, Histori ch-kritische Studie von einem Deutschen* (Berlin, 1918.) című munkát, amelynek legjobb cáfolatául G. Vial-Marcel kommunista képviselő előszavával írt *La politique germanophile du Vatican pendant la guerre* (Paris, 1921.) c. röpiratot kell elolvasnunk.

Az Egyháznak az egyes államokkal a világháború után való kapcsolatait leginkább *A. Perugini: Concordata vigentia* (Romae, 1934.) című könyve tárja fel. Inkább szellemtörténeti beállításban tárgyalja a kérdést *A. Hudal: Der Vatikan und die modernen Staaten* (Innsbruck, 1935.). A Szentszék és a Népszövetség kapcsolatairól és az együttműködés feltételeiről szól *A. de Malezieux du Hamel: Le Pape et la Société des Nations* (Paris, 1932.).

A római kérdés megoldásának és a Szentszék új nemzetközi jogi helyzetének nagy irodalma van. Néhány eligazító munka: *Polzovics I.: A Szentszék a nemzetközi béke szolgálatában,* (Budapest, 1935.) — *A. Hagen: Die Rechtstellung des hl. Stuhles nach den Lateranverträgen* (Tübinger Anhandlungen zum öffentlichen Recht, Hft. 24. Stuttgart, 1930.) — *E. Bierbaum: Die völkerrechtliche Stellung des hl. Stuhles und Kirchenstaates vor und nach den Lateranverträgen,* (Münster i/W. 1931.).

A Szentszék körül meginduló politikai világnézeti harcok ismét elindították a röpiratok áradatát. Az Angriffben megjelent cikkeket *Männer um den Papst — Wer macht die Politik des Vatikans?* a NSDAP központi kiadóvállalata 240 ezer példányban adta ki 1938-ban, viszont nem kevésbbé érdekes és igen tanulságos szembeállításokra ad alkalmat egy kommunista érzelmű angol írónak *T. A. Ridley*-nek *The Papacy and Fascism The Crisis of the Twentieth Century* (London, 1937.) című könyvének az elolvasása.

Magyarországnak és a Szentszéknek kapcsolatairól szól *Fraknói* püspök: *Magyarország egyházi és diplomáciai összeköttetései a római szentszékkel,* (Budapest, 1900—1903). A nagyközönség számára *Tower Vilmos* írt *A pápák szerepe hazánk megmentésében és fennmaradásában* (Budapest, 1935.). A külföldi írók közül a középeurópai helyzetről, különösen az erdélyi katolicizmus küzdelmeiről *P. Delattre S. J.* írt behatóan *Les luttes présentes du Catholicisme en Europe Centrale* (Spes, Paris, 1930.) című munkájában és egészen meglepő melegséggel ír Magyarországról könyvének Un royaume catholique sur le moyen Danube című fejezetében.

A jelen helyzet ismertetésére hiányoznak még az összefoglaló munkák és ezért leginkább a Szentszék félhivatalos lapjában az Osservatore Romanoban közzétett nyilatkozatokra vagyunk utalva. XII. Pius pápa Summi Pontificatus kezdetű apostoli körlevele magyar fordításban is megjelent (Szent István Társulat, Budapest) amely alapvető irata a keresztény nemzetközi jognak. A pápának a nemzetközi rend felépítéséről szóló beszédeihez *G. Gonella* fűzött beható magyarázatokat, amelyek először az Osservatore Romanoban, majd könyvalakban is megjelentek *Presupposti di un ordine internazionale, Note ai messaggi di S. S. Pio XII.* (Civitas Gentium, Vaticano, 1942.) címmel. Ebből olvashatók ki, mint leghitelesebb forrásból a pápa elgondolásai egy új nemzetközi rend felépítéséről.

T A R T A L O M

Semper eadem 5
A pápai diplomácia 11
A Vatikán politikája 31
A béke utain 57
A világháború viharában 97
Az 1917-es pápai békekísérlet 115
Róma és Versailles 145
A Szentszék és a Népszövetség 187
Kérdések és távlatok 209
Péter halhatatlan 265
Irodalom 283

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

X 105994